

ԻՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՎ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԿԱ. ՏԵՐԻ

Ե-Զ-Է

1987

ՄԻՈՒՆ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԻ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ԿԱ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1987

Մայիս - Յունիս - Յուլիս

Թիւ 5-6-7

1987

May - June - July

No. 5-6-7

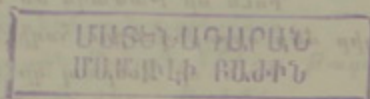
S I O N

VOL. 61

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Ա Պ Ր Ի Լ 24

Սուգերու երկար ու եղերական շղթային վրայ որով մեր պատմութիւնը կ'օղակուի, ինչ սրտառու է եղեռնի վերջին պսակը, ահաւոր հանդոյցի մը պէս իսկաժ գերութեան և նախատինքի գերեզմանին վրայ, մեր բոլոր անմահ հերոսներուն արիւնովը ներկուած, և ուրկէ, Աստուծոյ մը ծնունդին նման, արիւնի գեղեցկութեամբ և լոյսին բարութիւնովը կը յառնէ մեր նոր Հարստութիւնը:

Եւ մեր զոհերուն, մեր պատարազներուն դարաւոր տոգանցումէն արցունքոտ մեր աչքերը կը հանգչին պսակներուն ամենէն ահեղին, ամենէն անպարզրելիին վրայ, որուն ծաղիկները մեր միտքին ամենէն մաքուր ընծիւղներէն հաւաքեց ոճիրին ձեռքը և որուն մարմինը հիւսուեցաւ մեր ցեղին բոլոր պարմաններուն և ծերերուն, կոյսերուն և մանուկներուն ճերմակ հաւատքէն:

Հսկայ մեր սուգին ղ՛վ անգուգական և տարաբախտ պսակ: Անոնք որ իրենց միսերուն մարմարը տուին քու յօրինումիդ և անոնք որ իրենց արիւնին կրակը տուին քու յուսակտուր թափառումիդ առնթեր, մշտական կեանքին զարկը ապահովելու քեզի, որ ամբողջական գերեզմանի մը սահմանուած կը կարծուէր, անոնք թող հիմա ականջ տան մեր ձայնին: Այդ ձայնը կը կանչէ ձեզ, ով մեր բոլոր մեռելները, որ դարնան իրիկուն մը ձեր մարմիններուն կորնչական տապանները յանձնեցիք եղեռնին, բայց չյանձնեցիք անոր՝ անմահութիւնը ձեր հոգիներուն:

Ու դուն լսէ մեզի, դուն որ Շահրիկեանն ես, քու մոմիացած, արդէն իսկ երկնքին նուիրուած և երկնքի մը չափ անարատ մարմինովդ, ղ՛վ զործիչներուն ամենէն մաքուրներէն, որուն շրթները չբացուեցան սուտին ու կեղծիքին վրայ,

Դուն որ Ակնունի կը կոչուիս ու խօսքին հմայքը և անոր աստուածային ուժը պտըտցուցիր մեր հոգիներուն մէջ,

Դուն որ Խաթակն ես և կախարդութիւնն ու զինովութիւնը թրթռացուցիր մեր սերունդներու հոգիէն ներս,

Դուն որ Զօհրապ կը կոչուիս ու ճերմակ յեղափոխութեան դրօշը բացիր, երբ կարմիրը արգիլուած էր քու մատներուդ,

Դուն, Մուրատ, անմահ յոյսին և անվհատ պայքարին մեծ մարդարէն որ մահը սրբապործեցիր,

Ու դուն, Վարդգէս, որ բանտարկուած երիտասարդութեանդ վրայ

բարձրացող քու առնականութիւնդ աւագներուն վրայ ապաժամ քաղուած պտուղի մը նման պիտեցիր,

Դուն, բարութեան և խանդի աննման տիպար, Սարգիս Բարսեղեան, որ քուրմը եղար խենթացող սերունդի մը:

* * *

Ու մեր հոգիին մեծ երգիչները,

Դուն աղամանդ հնչիւնին նորօրինակ քնարահարը, որ մեր ցաւը պատգամեցիր և մեր տառապանքը արձանացուցիր ահաւոր խորութենէ մը դէպի վեր, Սիամանթօ,

Դուն որ մեր ցեղին սիրտը յուռութքի մականով մը, նոր խնկամանի մը նման կրակներու տարիք ու հինաւուրց կոյսերուն մարմար ձևերը մեր սերունդին աչքերուն առջևը, շլացնող արձաններու նման ոտքի հանեցիր և զեղեցկութեան ոսկի հաւատքը երգեցիր, Վարուժան,

Դուն որ քու ցեղիդ անհաւասար տխրութիւնը քանի մը զմայլելի էջերու մէջ անհուն հաւատարմութեամբ մը սևեռել զիտցար, Զարդարեան,

Դուն որ հեռաւոր սերունդներուն հազուադիւտ հոգեբանութիւնը անմատչելի արուեստով մը բիւրեղացնել յաջողեցար, Թլկատինցի,

Դուք, երիտասարդ երազին երիտասարդ շղարշներ, որ Գեղամ, Եսայեան, Տօրեան կոչուեցաք,

Ու դուք, Գազանձեաններ, Պաղտիկեաններ, Փայլակներ, Գալֆայեաններ, Օղանեան ու բոլոր ուսուցիչներ և ուսուցչապետներ, որ խմաստութեան հերարձակ քուրմերը եղաք ու զոհուեցաք մեր ազատագրութեան անկիւնաքարին իսկ վրայ:

* * *

Ու դուք, մեծ ու պզտիկ բոլոր վեղարաւորներդ, որ բարի և աննահանջ աղօթքով մը համբուրեցիք ձեր վրայ բարձրացող սուրբ,

Ու դուք, մեր աննման, մեր պաշտելի տղաք, որ Շապին-Գարահիսարի բերդին վրայ, Ուրֆայի նկուղներուն մէջ, Վասպուրականի հզօր դիմադրութեան օրերուն և Սուէտիոյ բարձունքին ձեր ցեղին անհաւասար դիւցազնութիւնը փառազարդեցիք,

Դուք բոլորդ, բոլորդ լսեցէք մեզի:

Ոտքի՛ ձեր զերեգմաններէն, եթէ կան անոնք, ոտքի՛, հազնելու համար ձեր կոտորակուած ոսկորներուն ձերմակ նշխարումը:

Թող դատաստանները կանխեն արքայութիւններուն խորհուրդը:

Եկէք մեր ձայնին, մենք հեզնութեանը տակն ենք մեռելներու թագաւորութեան: Վասնզի մեզի համար զերագոյն պէտքը ձեր, մեռելներուդ անսուաճ կենդանութիւնն է զերեգմանէն ասդին:

Եկէք մեզի, ձեր բոլոր ոխերուն, ձեր բոլոր վրէժներուն կարմիր ու կրակէ օձերովը: Մենք պէտք ունինք անոնց օղակներովը խեղդելու թշնամին:

Եկէ՛ք մեզի ձեր բոլոր արիւններուն նախատինքովը և ձեր աստուածային բարձրութեան նետուած թուփերովը, մենք որոշած ենք խեղդել թշնամին:

Եկէ՛ք մեզի երբ ձեզ խողխողող ձեռքը նորէն իր մերկ հաթաղանը կը ճօճէ: Եկէ՛ք մեզի, ո՛վ մեր հերոսներուն անմեռ հոգիները: Դարերու քառութեան օրն է որ կու գայ:

Սովրեցուցէ՛ք մեզի անձնութիւնները որ ձեզմով կրկնապէս զմայլելի դարձաւ, քանի որ անոր միւռնը ապառաժներուն և աւազներուն վրայ թափեցաւ:

Սովրեցուցէ՛ք մեզի անձնութիւնները հիմա, երբ մեր բազուկներուն տակը իժերուն խուրձն է որ պիտի բզկտուի:

Եկէ՛ք մեզի, ով մեր մեռելները:

Ու թող զիտնան բոլոր անոնք, որ մեր ցաւին և մեր սուգին վրայ երկբայեցան, թող զիտնան թէ մեր փոքրիկ ցեղը իր մեռելներն ալ զիտէ կանչել իր անօրինակ ճակատումին:

Դարեր եկեր են ու անցեր մեր երկրէն և անոնցմէ իւրաքանչիւրը վէրք մըն է բացեր մեր կողին վրայ, կնճիռ մը մեր ժողովուրդի ճակատին և խոց մը մեր հոգիին խորը: Իսկ դարերը որոնք եկեր են ու չեն անցեր, մնացեր են սրպէս սեպուղի տրձանազրուծիւն, աւերուած բերդ, խորտակուած կոթող, անոնց նայելով կարելի է կարգաւ մեր երկրի և ժողովուրդի պատմութիւնը:

Արտաքին մահացումներ շատ են փորձուած մեր վրայ, սակայն մենք ունեցած ենք միշտ հոգեկան ոյժ մը, զոր վերլուծել դիւրին չէ, որուն մէջ կը միսնան ու կը նոյնանան լեզու, կրօն, ցեղային ընդունակութիւններ, քաղաքակրթութեան ձգտումներ, ընելու համար մեր ժողովուրդը կենսունակ և ուժեղ, ապահովելով անոր զոյատեւման խորհուրդը: Իրաւունք ունէր Իլիա Էրէնբուրգը երբ կ'ըսէր թէ Հայ ժողովուրդի առջև պէտք է ծունկի գալ, հանելով մեր կօշիկները, ինչպէս սովորութիւն է արեւելեան սրբավայրերը մտնելու պարագային:

Իրաւունք ունէր նոյնպէս Եուկոսլաւ մեծ գործիչը երբ կը յայտարարէր. «Հաւատա, Հայ ժողովուրդ, երբ օր մը մարդկութիւնը սթափի իր այժմութեանը, զուժ չէ որ պիտի ունենայ քու հանդէպ, այլ հիացում»: Մեր ժողովուրդը դարերով ոչ զուժ ոչ ալ հիացում ակնկալած է, այլ Աստուծոյ արդար արևին տակ ազատ և խաղաղ ապրելու իրաւունքը: Անշուշտ չենք կրնար հրաժարիլ մեր իրաւունքներէն, մեր աստուածաբաւ նախնիքներու արեան զինը եղող հոգերէն, որոնց սէրը անհերքելի և չհինցող զգացում է, անհուն մուրհակը մեր դարաւոր ժառանգութեան:

Իբրև լոյսի զինուոր, Հայը եղբրական հանգէտութիւնը կը բերէ մարդերուն լոյս կամեցող, բայց ժայռին շղթայուած զիցաբանական հերոսին հետ, որուն լեարդին՝ ամէն ժամ անզոյ մը իր կտուցը կը փորձէ:

Եթէ մեր դահիճը ի վիճակի չէր դարերով հակաշուքու իր տափաստանային մղումները, կարենալ մոռնալու մարդերու միտին հեշտանքը, ո՛ւր էին քաղաքակրթ կոչուած ժողովուրդները, որոնք յետոյ պիտի պատուէին բարոյական յաջքները իրենց խղճատանքին, մարդակերութեան արարքը վերածելու

ինքնապաշտպանութեան տարազի, վարձատրելով ոճրագործը իր քստմանի ա-
րարքին համար:

Սուգի եօթանասուններկու տարիներ են անցեր մեր վերջին մեծ աղէտէն
ի վեր, բայց մենք նորէն մինակ ենք մեր զիալներուն հետ, դուրս մեր զրախ-
տանման հողերէն, որուն մէկ փոքրիկ կտորը միայն մնացեր է մեզի, Արարատի
ոտքին, իբրեւ զերագոյն ապահովութիւնը մեր վաղուան, իբրեւ կախարչ թթխմորը
մեր ամբողջական իրաւունքին:

Ամէն տարի այսօր, ազատուած մեր օրօրեայէն, արցունքոտ աչքերով
կը կենանք Ապրիլ 24ի արիւնոտ պատկերին առջեւ, որ զերեզմաննոցը եղաւ
մեր մէկ ու կէս միլիոնին: Այս զիշեր մեր մտածումին մէջէն կ'անցնին նորէն
մեր մեռելները, մեր հայրենի լեռներէն ու դաշտերէն, Տէր Զօրէն, իրենց
հազարներս վէրքերով:

Մեծ է թիւը աւագներէն յառնողներուն: Շատերուն վիզին՝ կիսալու-
սինը տապարին, ուրիշներու կողին՝ փոսը նիզակին: Անոնց ստուերները թա-
փանցիկ են և զանկերը հնոց ճառագայթներու, զոր չեն կրցած մարել բոլոր
բարբարոսութիւնները ժամանակներուն: Ահա կարաւանը տղոց, որոնց ազու-
նայուածքէն յոյսին շուշանը միւտոնի պէս կը ճառագայթէ: Շարանը կոյսե-
րուն, որոնք ջուրերու վայփայտաբին յանձնեցին իրենց մարմիններու խորանը:
Անոնք բոլորը մահուան դաշտերէն մեզի կը բերեն չմեռնող զաղափարի ոսկի
երազը: Մեռելները չեն ապրիր երբ երազը մեռնի և ովջերը չեն ապրիր երբ
մեռելները լսեն: Այդ երազը մենք սւնինք միասին, որ մեր այսօրը երէկին և
վաղուան կը կապէ:

Այդ անմեռ յուշերու խորհուրդով է որ ժողովուրդները կը շարունակեն
իրենց պատմական կեանքը, անոնց սրբազան յարգանքին մէջ զանելու անհրա-
ժեշտ ոյժը, անցեալ եղբերականութիւնը վերածելու ապագայ փառքի: Այն՝ ինչ
որ կ'ընէ նշնակցիւ իր մարտիրոսներուն և սուրբերուն համար, առնելով զանոնք
իր մէջ, վերածելու զանոնք կենդանի ներկայութեան, հոգևոր մխիթարութեան:

Ազգ մը ոգի մըն է և բարոյական սկզբունք մը: Երկու բաներ կը կազ-
մեն այդ ոգին, անցեալի ժառանգութիւնը և ներկայի սէրը: Ապրիլ 24ը եղե-
րական ժառանգութիւնն է մեր անցեալին, իսկ իր անմեռ յիշատակը մեր մէջ
ապրեցնելու գործը զերագոյն պարտականութիւնը մեր ներկայ սերունդին: Եթէ
կարենաք պահել այն իտէալները որոնց համար մեռան անոնք, և մեր նահատակ
սիրելիներու քաղցր յիշատակին մէջէն իրարու երկարին մեր ձեռքերը, եղբայ-
րական զերագոյն ազապատանքով, այն ատեն մեր մեռելները կ'ունենան հողին
խաղաղութիւնը, իսկ մենք մեր պարտականութիւնը կատարած ըլլալու խղճի
պարտքը: Եւ միայն այն ատեն իրաւունք պիտի ունենանք ըսելու, թէ սուգի
օր մըն է որ կ'ապրինք, բայց փառքի տօն մըն է որ կը փառաւորենք: Կոր-
սընցուցինք բայց չկորսուեցանք, պիտի կորսուէինք զուցէ եթէ չկորսնցնէինք:
Մեր մեռելները մեր անմահութիւնը շինեցին:

Ե.

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

ԺԱ.

ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆԱՑ ԱՊՐՈՒՍՏԻ ՀԱՐՑԸ

«Ձեկուցում»-ով ներկայացուած բարեկարգական վերջին երեք կէտերն են. կղերին ապրուստին, պահքի և աստուածաշուքութեան լեզուի հարցերը, որոնք երեքն ալ, առաջինը և վերջինը մանաւանդ, վարդապետական կողմ գրեթէ չունին. բայց ասոր համար չեն դադրիր կարևոր ըլլալէ, թէև ոչ նոյն աստիճանով անշուշտ:

Ատոնցմէ առաջինը, ապրուստի հարցը, եկեղեցականին համար կեանքի և պատուոյ հարց է միանգամայն:

Պիտի ապրինք վերջապէս. բայց պէտք է ապրինք պատուով, առանց մուրացկանի դիրքին մէջ ձգելու ո՛չ աստիճանը զոր ունինք և ոչ սքեմը զոր կը կրենք: Բայց և ո՛չ ալ այս երկուքը պէտք է ծառայեցնենք իբրև միջոց ճոխ և փարթամ կենցաղի մը յղփանքին, որ շատ աւելի անվայել և անպատիւ է հոգևորականին համար:

Այդ երկու ծայրերէն զգուշացման միջասահման կէտին վրայ պէտք է փնտռէ հոգևորականը իր ապրուստին արդար զոհացումը: Ու առաքեալը ա՛յդ է որ կը շեշտէ սա՛ շատ յստակ բառերով. «Որ ի տաճարին զործեն, ի տաճարէ անտի ուտեն, և որ սեղանոյն պաշտօնեայք են՝ ի սեղանոյ անտի վայելեն. և Տէր հրաման ետ որոց զաւետարանն աւետարանեն՝ յաւետարանէ անտի կեալ» (Ա. Կորնթ., Թ. 13-14):

Ինչպէս ամէն դադափարական զործիչ, հոգևորականն ալ իր զործէն պիտի ստանայ իր ապրուստը, աւելի ճիշդ՝ «Ձեկուցում»-ին բառով՝ իր ապահովութիւնը. ու պիտի ստանայ զայն ոչ թէ իբրև փոխարինութիւն — զի անփոխարինելի է դադափարական ծառայութիւնը — այլ սոսկ իբրև միջոց կարենալ պատշաճ կերպով ապրելու, կարող ըլլալու համար հանդարտ հոգեով կատարելու իր պարտականութիւնը:

Վարձկանի զադափարը կը պզտիկցնէ իր զործին, իր պաշտօնին ըմբռնումը՝ ոչ միայն ուրիշներու այլ ի՛ր իսկ աչքին: Առաքեալը, այդպիսի մտածութենէ մը խրտչելով կարծես, կ'աւելցնէ իսկոյն. «Բայց ես և ոչ զմի ինչ յայտնանէ արկի ի զործ, և ոչ զրեցի զայդ զի ինձ այսպէս ինչ լինիցի. լաւ է ինձ մանաւանդ մեռանել, և ոչ զի զպարծանս իմ որ ընդունայն համարիցի»: Ու այդ տեսութիւնն է որ զմայլելի խղճմտութեան մը կենդանազրութեամբ դեռ աւելի կ'ընդլայնէ յաջորդ տողերու մէջ, և մանաւանդ այլուր (Փիլիպ. Գ. 10-20), երբ զգածուած արտին շնորհակալիքը կը յայտնէ այդ եկեղեցիէն՝ ինքնաբերաբար իր պէտքերուն մասին չինայուած հոգածութեան համար:

Այո, եկեղեցականը՝ առանց նիւթական սակարկութեան և պայմանաւորման՝ իսկապէս նուիրուող մը պէտք է լինի իր պաշտօնին. այս պատճառաւ նիւթականին հոգերէն չէ որ պիտի զրաւուի ինքը, իր բովանդակ մտածութիւնը պարտաւոր ըլլալով ուղղել իր հոգևոր արդիւնաւորութեան. ու անոնք որ այդ-

պէս կ'ընթանան, նուիրն իսկ արդէն, այսինքն առանց յատուկ և մեծ ճիշդի, կարգադրած կ'ըլլան իրենց ապահովութեան հարցն ալ. զի ժողովուրդը, ինչ որ ըսուի այս մասին, զիտէ գործնապէս յարգել արժանաւոր եկեղեցականը։ Չեմ մոռնար բնաւ ինչ որ այս առթիւ անգամ մը կ'ըսէր հոգեւոյս Իգմիրլեան Կաթողիկոս, երբ Պատրիարք էր Կ. Պոլսոյ. «Պարկեշտ և պարտաճանաչ եկեղեցականը մեր մէջ միշտ ունեցած է իրեն և իրեններուն համար զոհացուցիչ ապրուստ մը և հանգիստը»։ Խնդիրը կը տարբերի սակայն եթէ մարդը կղերական ասպարէզ մտած է՝ հանք գտնելու համար այնտեղ. ու եթէ գտնէ իսկ զայն հոն՝ պիտի չկշտանայ բնաւ. այսինքն միշտ պիտի մնայ դժգոհ և տհաճ. ոչ միայն որովհետև միշտ աւելիին պիտի ցանկայ ազոհաբար. այլ որովհետև՝ կը հաւատամ՝ հոգևոր կեանքի մէջ ընչաքաղցօրէն շահուած հարստութիւնը ոչ մէկ օրհնութիւն կը բերէ իրեն հետ։ Ես կը դալթակլիմ հարստացած եկեղեցականէն»։ այդ երկու բառերուն զուգորդութիւնը չբացատրուելիք հարստութիւն մըն է ինքի համար, և, ինչ չբմեղանք ալ որ մէջըբերուի այնպիսին ինպաստ, թէ՛ իսկ ըսուի թէ իր ունեցածը օր մը ազգին կամ եկեղեցիին պիտի մնայ, չի պարզուիր իմ սիրտը իրեն հանդէպ։

Ինչ մը ուժգին շեշտեցինք այս կէտին վրայ, հասկցնելու համար միայն թէ հոգևորականը պէտք չէ նիւթականի հոգերուն մէջ մոռնայ բո՛ւն իր գործը, իր ուխտին սրբութիւնը։ Բայց եթէ ինքը պիտի չհոգայ իր մասին, ուրիշներ պէտք է վերցնեն այդ հոգը. եթէ իրեն համար ներելի չէ մտահոգուիլ իր ապրուստին ապահովութեամբը, այդ մասին ուրիշներուն կողմէ ցուցուած անտարբերութիւնը յաւէտ աններելի է։ Իսկ այդ ուրիշները ժողովուրդն է և եկեղեցին՝ որուն նուիրած է ան իր անձը։ Այդ իրաւահասկցողութեան մէջ է որ կը ճշմարտուի առաքելական սկզբունքը. «Աւետարանը աւետարանողները աւետարանէն պիտի ապրին»։

Արդարև, սկիզբէն մինչև դեռ շուրջ դար մը առաջ, այս է եղած եկեղեցականներու ապրուստին հոգացողութեան կանոնը. ժողովուրդը կամ ժողովուրդը ներկայացնող իշխանութիւնը տուած է եկեղեցիին։ Ու եկեղեցին բաշխած է եկեղեցականներուն։ Ժամանակին հետ ձևերը փոխուած են յաճախ, բայց սկզբունքը մնացած է անփոփոխ։

Այդ ձևերուն հնագոյններէն մին է եղած այն՝ որ եկեղեցին ունեցած է իրեն յատուկ տնտեսական կացութիւն մը, կա՛մ պետական տըշնութեամբ կազմուած և կա՛մ բարեպաշտական տուրքերով զոյացած, ընդարձակ կալուածներ կամ հողեր, որոնց արդիւնաբերութեամբ եկեղեցւոյ իշխանութիւնը մատակարարած է եկեղեցականաց պէտքերը։ Այսպէս եղած են մեր մէջ, զոր օրինակ, Լուսաւորչի ժառանգութիւն համարուածները մասնաւորաբար Տարօնոյ մէջ մեծ տարածութեամբ և այլուր ևս անշուշտ, որոնք երկար ատեն ծառայած են այդ նպատակին։ — Ուրիշ ձև մըն էր նոյնպէս, շատ կանուխէն տնօրինուած, ինչպէս կ'երևի կանոնադիրքերու զանազան տրամադրութիւններէն, ուխտաւորուականց, մասնաւոր պաշտամունքային կատարումներու, ննջեցելոց թողօնի կամ թեանց, մասնաւոր պաշտամունքային տասանորդական արդիւնքներէ և՛ մասամբ՝ եկեղեցի հոգեբաժինի, աշխատանքի տասանորդական արդիւնքներէ և՛ մասամբ՝ եկեղեցական իշխանութենէն տնօրինուած պատիժներու տուգանքներէն յառաջ եկած

հասոյթները, որոնք միշտ և ամբողջովին եկեղեցի կը տարուէին, եպիսկոպոսին տնօրինութեամբ կամ աւագերէցին միջոցաւ բաշխուելու համար հոգեորականներուն:

Դիտելի է որ կանոնական խստութեամբ արգիլուած էր ուղղակի պաշտօնական տար քահանային յանձնել որեւէ նուէր կամ իրաւունք. սահմանուած ըլլալով որ իշխանութեան ձեռքով ըլլան, միշտ բաշխումները: — Այս ձևերը կարելի չեղաւ սակայն օրինական ճշդութեամբ գործադրել յետոյ միշտ: Զանազան պարագաներ, որոնց մէջ փոքր չէ եղած հաւանաբար մէկ կողմէ տուողներուն կողմնակաւ տողին և միւս կողմէ ընդունողներուն շահադիտական մտայնութեան բաժինը, խանգարեցին այդ ղեկեցիկ կարգը, որուն հետեանքը եղաւ ապրուստի տպահովութեան արդար միջոցներուն վերիվայրումը, ըստ մեզ առաջին պատճառ արժանաւոր թեկնածուներու խրաշուսին եկեղեցական ասպարէզէ, և ժողովուրդին ալ ուժացումին՝ այդ հարցին հանդէպ իր ջերմ վերաբերմունքէն:

Կարելի է հարցնել թէ հոգեորականներուն համար որեւէ արգելք եղած է արդեօք իրենց ապրուստին հոգացումը համար իրենց կողմէ ևս կատարուելիք ձեռական անմեղ աշխատանքի մասին: Թէև եկեղեցական կանոններուն մէջ յիշատակութիւն և նոյնիսկ ակնարկութիւն չկայ այդ մասին, բայց նկատի առնելով օրինակը Առաքեալին, որ չէր քաշուեր խորանակարի իր արհեստը գործադրելէ նոյն ատեն, չենք կրնար իբրև սկզբունք բոլորովին ալ խոտելի համարել այդ մտածումը: Մեր այս կարծիքին ի նպաստ կրնանք թերևս յիշել այն պարագան թէ, ինչպէս կարգ մը ձեռագիրներու յիշատակարաններէն կը հասկցուի որոշապէս, Աստուածաշունչի, եկեղեցական մատենաներու և կրօնական զրականութեան վերաբերած զիրքերու ընդօրինակութեան, ծաղկումի և նայնիսկ մանրանկարչական զարդագործութեան առթիւ երեւմի կը յիշուին հոգեորականներ, որոնք անշուշտ առանց որոշ վարձքի չէին կրնար կատարել այդ աշխատանքը: Բայց այս կերպն ալ ինքնին վերջացաւ բնականօրէն՝ տպագրական արուեստին տարածումէն ետքը, և այսօր, պարագաներու և պայմաններու ալազան դժուարութեանց հետեանքով, կարելի չէ այլևս մտածել այդպիսի ձևի մը մասին, բացի զրականութեան, մասնաւորաբար կրօնական զրականութեան, հոգևոր ուսումնասիրութեանց և դասագիրքերու պատրաստութեան գործէն, որմէ ոչ ոք կրնայ անշուշտ արգիլել հոգևորականը, ինչպէս նաև կրթական գործունէութենէն. «այնքան» որքան կարելի է, որպէսզի այս վերջինը արգելք չըլլայ իր եկեղեցական պաշտօնին, որ իր բուն սխալն է:

Մտտնալով վերջապէս խնդրոյն այժմեան վիճակին, պէտք է ըսենք անվերապահօրէն թէ ոչինչ ունի ան միտքարական: Պատեբազմէն առաջ, երբ դեռ չէին էր Հայ կեանքը մեր բնաշխարհին մէջ, ամենէն ղեկեցիկը ղիւղներուն մէջ կիրարկուածն էր. քահանան ունէր իր արան ու հօտը. ղիւղացին խմբովին կամ հերթով կ'օգնէր անոր հերկին, ցանքին և հունձքին, և իրեններուն հետ խառնելով անոր կենդանիները, բաժին կը հանէր անոր՝ կաթի, պանիրի, իւղի և բուրդի ընդհանուր բերքէն, վաճառուած զանքերու և ոչխարներու հասոյթէն, ու ծնունդի, հարսնիքի և հոգեհանգիստի առթիւ քիչ մը կամաւոր նուէրի յաւելումով ատոնց վրայ՝ կը լրանար հոգևոր հօրը ապրուստին պէտքը: Մեծ ղիւ-

ղերու և քաղաքներու ու մանաւանդ մեծ քաղաքներու մէջ, ուր չէր կրնար ըլլալ զիւղական կեանքի այդ նախնական պարզութիւնը, ինքնին կը ստեղծուէր պայմաններու և կերպերու խառնակ անկարգութիւն մը, որ յաճախ ծնունդ կու տար դայթակղական տեսարաններու. պսակ, ժամուց, աջհամայր, բաժինք, ծննդականի առտնին ջրօրհնէք, մանկանուէրի, հիւանդաց այցելութեան, նշանտուքի համար միջնորդական աշխատանքի, նշանի և պսակի օրհնութեան, թաղման, գերեզմանօրհնէքի առթիւ տուրքեր, ժողովներու առջև խնդիրներ պաշտպանելու և վարձ սակարկութիւններ, չյիշելով տակաւին տնօրհնէքի առթիւ ծխատիրական արշաւանքի անհամութիւնները։ Ու այս ամէնը, պէտք է խոստովանիլ՝ արդար ըլլալու համար՝ կ'արտադրէին նիւթական չնչին օգուտ մը՝ ի փոխարէն կրուած մեծ կորստիներու։

Զօրիքը երբեմն այնքան անհանդուրժելի դարձաւ որ կարգ մը քաղաքներու մէջ, ինչպէս ի Կովկաս, Կ. Պոլիս, Եգիպտոս և Եւրոպական զանազան վայրերու մէջ հարկ դատուեցաւ հաստատել թոշակի դրութիւն, բայց այնքան թերի կերպով որ արդիւնքը զուցէ աւելի վատ եղաւ. թէ ինչո՞ւ՝ չենք ուզեր այդքան մանրամասնութեանց մէջ մտնել հոս։ Իմ բոլոր տեսած վայրերուս մէջ, միակը, ուր այս հարցը իր լաւագոյն կանոնաւորութեան վիճակին մէջ էր զրուած՝ Լոնտոնի հայոց եկեղեցին էր. քահանան կը ստանայ իր թոշակը եկեղեցիէն կամ անոր բարերարէն, ուրիշ ոչինչ ստանալով ժողովուրդէն, և կը կատարէ իր պարտականութիւնը թէ՛ եկեղեցիէն ներս և թէ՛ ժողովուրդին մօտ. մնացեալը խաղաղութիւն յամենայնի։

Ներկայիս, այս է անա հոգևորականներու ապրուստին կամ ապահովութեան հարցին պատկերը իր կարելի հարազատութեանը մէջ։ — Ի՞նչ ընել իբր դարման այս ամէնուն. մեր կարծիքով միտկ բան մը, և ոչ աւելի. դառնող հին սկզբունքին։ Հին ձևերը կարելի է փոխել ժամանակին հետ կամ պարագայից համեմատ, բայց պէտք է անփոփոխ պահել հին սկզբունքը։ Հոգևորականը պիտի ծառայէ ժողովուրդին, առանց անոր ծառան ըլլալու, առանց նիւթական հաշիւներով մասնաւորներու քմահաճութեանց խաղալիք դառնալու։ Ու պիտի ծառայէ՝ իբրև պաշտօնեայ Եկեղեցւոյ, Եկեղեցին ինք պէտք է ստանձնէ իր պաշտօնէին ապահովութեան հոգը։ Ի՞նչ երջանկութիւն՝ եթէ ան ունենար այդ նպատակին համար կառուցուած հաստատուն կալուածներ, անոնցմէ հոգալու համար եկեղեցականներու ապրուստի կարիքները, ինչպէս եղած է երբեմն զանազան տեղեր։ Բայց ատիկա անկարելի է այժմ, քանի որ եկեղեցւոյ կամ ազգային կալուածները շատ արդարապէս յատկացուած են այլևս ազգային, կրթական և բարեգործական նպատակներու։ Հետևաբար պէտք է դիմել ուրիշ կերպի. հաստատել հոգևոր կամ եկեղեցական տուրք, որուն պէտք է մասնակցի ամէն հայ տուն կամ ընտանիք, ատկէջ գոյացած արդիւնքին վրայ աւելցնել պաշտամունքային կատարողութիւններէ սակացուցուած կանոնադրութեան մը համեմատ յառաջ եկած եկամուտները, և, դարձեալ նախապատրաստուած կանոնի մը համեմատ, բաշխել հոգևորականներուն։

Ինչպէս ըսինք, այդ բաշխումը և անոր յարակից բոլոր զործողութիւնները պէտք է կատարէ Եկեղեցւոյ իշխանութիւնը, որուն անտեսական ճիւղը կը

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԱՂՈթՔԻ ԲՆՈթՔՆ ՈՒ ՆՊԱՏԱԿԸ

Աղօթքները — բոլոր Եկեղեցիներում և ժողովուրդներում ալ մօտ, գրաւորները (ձեւի մտածները) ինչպէս բանաւորները (յանպատրաստից արտասանուածները) — դիւրաւ կարելի է բաժնել երկուքի. ա) աղաչական կամ խնդրական և բ) գոհարանական կամ փառատրական: Առաջինով մենք մեր խնդրանքներն ու կարիքները կը մատուցանենք Աստուծոյ, անոնց գոհացման յոյսով և հաղուադէպօրէն միայն վստահութեամբ, իսկ երկրորդով փառք կու տանք Տիրոջ իր մեղի շնորհած անհաշուելի բարիքներուն — կամ անոնցմէ ոմանց — համար:

Աղօթքի բովանդակութեան զոյգ այս ձեւերը, կերպերը ամենէն աւելի յարակցուած կարելի է գտնել Տէրունական Աղօթքին մէջ: Սկիզբէն մինչև . . . յերկրի՝ գոհարանական, անկէ յետոյ, այսինքն Զնաց մերէն մինչև ի շարհ՝ խնդրական: (Կաթողիկ Եկեղեցւոյ մօտ աւելի չհշտուած է այս տարբերութիւնը: Մինչ աւագերէցը — կարգ մը աղօթքներու պարագային — առանձին կ'արտասանէ առաջին մասը, երկրորդը միարեւրան կ'արտասանուի ներկայ հաւատացեալներէն):

Յաւալին այն է, որ մեզմէ շատերը աղօթքի կը դիմեն միայն երբ նեղ կացութեան մը մատնուին, որմէ դուրս գալու համար կարիքը կը զգան դիմելու իրենց հասողութենէն վեր եղող գերազոյն զօրութեան մը: Իսկ բարօր ու հնչտ օրերուն՝ ոչ մէկ պահանջք՝ իրենց բարիքներու տուիչին գոհարանութիւն մատուցանելու: Աղօթքը տեղ չունի իրենց առ-

պատկանի թաղական խորհուրդին կամ եկեղեցւոյ հոգաբարձութեան: Ինչ որ կը նշանակէ թէ վերին կամ խառն ժողովներէ հաստատուած և հոգևոր իշխանութենէն վաւերացուած հրահանգը պիտի գործադրէ այս վերջինը: Եկեղեցականը պէտք չէ ձեռք երկարէ դրամի համար. իր իրաւունքը, ժողովուրդին հոգևոր տուրքը, եկեղեցին պէտք է վճարէ իրեն: Այս կերպով է որ կը փրկուի իր պատիւը:

Շատերուն զուգէ անգործնական թուի այսպիսի կարգադրութիւն մը. չենք զարմանար. զոյամիճակը այնքան խոր է և ամուր, որ անկէ ազատուիմը տնկարելիութիւն պիտի նկատուի ոմանց: Բայց լաւ մտածուած և կամքով ու սիրով գործադրել ուղուած ծրագրի մը առջև շուտով կը հարթուին դժուարութիւնները:

Վերջապէս, եթէ երջանիկ օր մը բարեկարգութեան հորցը սեղանի վրայ պիտի հանուի իրապէս, այս խնդիրը պէտք է որ իր լուծումը գտնէ անհրաժեշտօրէն, և, կը կարծենք այս կերպով միայն. եկեղեցականը պէտք չէ տարուի ազան կիրքերէ և շուայտ կեանքի հակումներէ, պէտք է նուիրումի ուխտով միայն մտնէ հոգևոր ասպարէզէն ներս. բայց պէտք է ապրի պատուաւորապէս: Եկեղեցին, իբր հոգևոր իշխանութիւն, ինքը պէտք է հոգայ այս մասին, թոյլ չտալով որ իր պաշտօնեաները նիւթական մտահոգութիւններով անտեսեն իրենց պարտականութեանց ամենէն նուիրական կոյսերը, և իրենց դիրքն ու դերը դարձնեն ծանականքի առարկայ:

(«Սիոն», 1938 Հոկտեմբեր)
(Շարունակելի՝ 12)

ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

օրեայ ժամանակացոյցին մէջ: Չքացած է երբեմնի զեղեցիկ սովորութիւնը, ուր ճաշերը կը բացուէին ու կը կնքուէին կարճ ու պատշաճ աղօթքներով: Նաև աղօթքով կը սկսէին ու կը վերջանային գիշերուան մեր քունի պահերը:

Պատմութեան մէջ բոլոր անոնք, որոնք մեծ ու բազմօգուտ գործի մը ձեռնարկած են՝ եղած են մեծ ու իրաւ աղօթասացներ: Աղօթքին զերն ու կարեւորութիւնը լաւապէս ըմբռնած անձնաւորութիւններ, որոնք իրենց տկար անձերուն անբաւարար կարողութիւններուն գիտակից՝ դիմած են Գերազանց Աղբիւրին՝ Անկէ կամքի ոյժ և հոգեւոր շնորհ ստանալու գիտակցութեամբը դառնալին: Գալով մեր ժողովուրդի պատմութեան, կը բաւէ յիշել միայն Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի պարագան:

Նարեկացի, Օգոստինոս, Եփրեմ Ասորի նկատուած են մեծ աղօթողներ: Արեւմտեան եկեղեցւոյ մեծ Հայրերէն մէկը ըսած է. «Աղօթքը ոսկեայ բանալի մըն է որով երկնքի դռները կարելի է բանալ»:

Բոլոր կրօնքները ունեցած են իրենց ուրոյն աղօթքները և ունին, քանզի չէ կարելի երևակայել հոգեւոր կեանք առանց աղօթքի: Ըսուած է նաև թէ աղօթքը թէն է հոգիին, որով ան կրնայ ճախրել ուրախները երկնային:

Աղօթքը երկու տեսակ է բացի իր նիւթէն ու բովանդակութենէն նաև իր բնոյթով: Այսպէս, կան առանձնական և կան հաւաքական աղօթքներ: Ոմանք սակայն, յենով Լերան Քարոզին մէջ Տիրոջ կողմէ չեղտուած առանձնական աղօթքի կարեւորութեան, կը փոքրեն ու մինչև

իսկ կ'ուրանան դերը հաւաքական աղօթքին, եկեղեցի յաճախելու այդպէս թեւեւ զերծ մնալու համար: Իրենց ինչ փոյթ՝ եթէ Տիրոջ պաշտամունքին համար կառուցուած աղօթատուններ կիրակի և տօն օրեր մնան դատարկ ու անայցելու: Այդպիսիներ կը մոռնան Տիրոջ միւս խօսքը թէ «Երբ երկու կամ երեք անձեր հաւաքուին իմ անունովը՝ ես հոն՝ իրենց մէջ եմ»: Յետոյ, ինչպէ՞ս պիտի կրնանք ներկայ ըլլալ ու մասնակցիլ Պատարագի Սրբազան Խորհուրդին, երբ բաւականաւոր մեր խուցերուն մէջ մըմջուած աղօթքով: Անտեսած չե՞նք ըլլալ արդեօք կոչը մեր սրբազան սեղաններուն վրայ պատարագուող Աստուածորդիին:

Կան որոնք կը հրաժարին աղօթելու բարի սովորութենէն, երբ որոշ ատեն մը իրենց խնդրանքները մնան անպատասխան: Այդպիսիներու խնդրանքը երբեմն այնքան անհեթեթ է ու անբանաւոր, որ իրենց ալ պէտք է ուղղել Տիրոջ Զբոհեան եղբայրներուն ուղղած խօսքը. «Ոչ գիտէք զինչ խնդրէք»: Իսկ ուրիշներու ալ ուղղելու է Դատաւորի առակի սկիզբը Տիրոջ ըրած յանձնարարութիւնը. «Պարտ է ձեզ յամենայն ժամ կալ յաղթս և մի ձանձրանալ»:

Չաղօթող անձը ապերախտ ու ապաշնորհ անհատ մըն է: Ոչինչ կ'արժեն իր նկարագրի բարեմասնութիւնները, քանի որ ան ինքզինքը զրկած է իր երկնաւոր Հօրը հետ առօրեայ յարաբերութեան մէջ մասնելու երջանիկ առիթէն: Ու գիտենք թէ աղօթքէն զատ ուրիշ ոչինչով կարելի է հաղորդակցիլ իրարու հետ:

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆՂԻԼԶԵԱՆ

Ա Ն Վ Ե Ր Ն Ա Գ Ի Ր

Աւանդութիւնն,
 Շրքներովն իր հրաւապասում,
 Կը յիշէ դեռ մինչեւ այսօր,
 Երգն ասպետին այն հինաւուրց,
 Սարսուռն ինչպէս,
 Մեր լեռներէն արձագանգող:

Ասպետն այն հեզ, քաղցրաստիլ,
 Հոգին անմահ մեր աշխարհին,
 Մօտենալով երկաթագործ
 Մեծ վարպետին աստուածներու,
 Կը խնդրէ որ իրեն համար
 Դարբներ սուր մը կայծակնային,
 Մխուած, կռուած,
 Հընցին մէջ երկինքներուն:

Շեղքն իր քլար կուռ եւ արու,
 Ջուրին վըրայ ակօս բացող
 Ամպոսպն ինչպէս,
 Սակայն երկար, իրիկնային
 Շուփ նման Արարտին:

ձկուն օձի մարմնի նման,
 Նրբագայիկ զերթ սարդոսայն,
 Որուն վըրայ հանանչն անգամ
 Նոյնիսկ թառիլ չըկարենար,
 Բայց անողոք՝
 Ցաւը ինչպէս վիրաւորին:

Դասապանն իր փրփուկերէ,
 Հեռուած քլար սուսակներով,
 Արցունքներու նըման պայծառ,
 Եւ ջրդեղուած՝
 Անմար լոյսովն արդարութեան:

Իսկ բռնիչին՝
 Քանդակուէր լին մը երազուն,
 Որու ափին՝
 Հօտն արածող ոչխարներու.
 Յետոյ պաշկերն կնոջ մ'աղուոր,
 Որ օրօրէր նորածինն իր,
 Քաղցըր երգովն օրերուն նոր:

ՀՈՒՐԾԱՄ

Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Ըսի, ցաւըս փոխեմ երգի, որ ուրիշներ մըխիթարուին,
Զէ՛ որ սիրեեր կ'ամոհին երբ ցաւերը իրար փարին.
Յաւէն մարդը պիտի կրփի, բեռնաւորուին օրն ու տարին.
Աւսարհը հին, եկողներն նոր, կարգով պիտի գան ու այրին:

Ով որ ցաւէն այրիլ չ'ուզեր թող երբեք ալ չըզայ աշխարհ,
'Թէ եկեր է շուտ թող մեկնի՝ եթէ չ'ուզեր այրիլ ի սպառ.
Շատ կեցողը շատ կը տեսնէ, տեսածը լոկ ցաւն է անհար.
Յաւին պէտք է համակերպիլ, փա՛ռք Ասեղծող Բարերարին:

Յամենալ պահ մը դեռ սա ցուրտ մայրամուտին,
Կանչել մէկիկ - մէկիկ յուշերդ վայրավառին,
Որ գան հեռուներէն, հեզի թելեր բերեն,
Ազատագրեն հոգիդ մութէն սա անդունդին:

Ինչպէ՛ս կը սիրեմ արահեսներդ բարձրազընայ,
Ու ծառերդ հրսկումի կեցած գիշերներն ամբողջ.
Արեւուն շողերուն տակ՝ ջրերուդ խինդն ու խոխոջ.
Մայր երկիր, սա սիրքս թող հեզի նըւէր մընայ:

Ու պահ մը դեռ պիտի՛ ըզմայլիմ սա ծառերով վարսագեղ,
Պիտի՛ ունկնդրեմ հըրաւէրին բարձունքներու սրբաբաց.
Պիտի թախծիմ սա արեւուն հոգեվարժովը շրջել.
Պիտի անոյշ - անոյշ սըզամ երազներու անցն անդարձ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Բարիքը կ'անցնի, Չարը կը մընայ,
Կը մընայ երազ մ'ալ հոգեհրմայ.
Բայց 'թէ երազն այդ օր մը չհանայ
Պաղած սիրսն ինչպէ՞ս պիտի ջերմանայ:

Ուրախ պահերը կեանքին
Մերք վիշերու կը յանգին,
Կ'ըլլան բայց քաղցր յիշատակ,
Կ'ըլլան գինի անապակ:

Որքան վիշեր բազմացեղ գան խոցոտել իմ հոգին,
Նոյն ժպիտով խանդակաթ դեռ կը նայիմ ես կեանքին.
Զի գիտեմ թէ մանր ու փուն սէրերու վրայ կոխելով
Պիտի հասնիմ օր մը ես Անդորրութեան ապահով:

Քանի մահը մօտենայ՝ կը դառնայ կեանքը անոյս,
Կ'ըլլայ անցեալը ասոք, խորհրդազգած, բազմայուս.
Մարմնի ուժին դէմ հասնող՝ իցի՛ւ կօրովն հոգիին
Բանաւ իմ դէմ քաղցրութիւնն օրեւանին անմեռու:

1987

Գ. ՀԱՐՏՍՐ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԾԱԾԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վերագրեալ տիպոգրաֆիկ գիրք մը լոյս ընծայած է Ա. Գ. Աբրահամեան, 1978ին, Երևան, բաղկացած 314 էջերէ։ Երկտառեալ և ծանր աշխատանքի արդիւնք այդ երկը շահեկան և հետաքրքրական է մէկէ աւելի կողմնով։ Գրքին ընթերցման ժամանակ հանդիպեցանք մի քանի վերծանումներու, որոնց կ'արժէ անդրադառնալ։ Մեր նկատողութիւնները համառօտակի կը ներկայացնենք ստորեւ։

1. — էջ 13

Ծածկագիր	Ռ, Ռ-ի ւ խ
սրբագրուած	Ռ Ս Ի Ի Խ
վերծանուած	Ա մ մ է ն
որ սխալ է և ուղղելի	
Ծածկագիր	Ռ, Ռ, Ի, Ի, Խ
վերծանում	Ռ [= հազար] ամէն։

2. — էջ 69

Ծածկագիր	ա ա ա ր ն ժ . :
վերծանում	ա ր ր հ ա մ

Հեղինակը կը գրէ. «Հաւանականութեան կարգով կարելի է ասել, թէ ծածկագրութեան միջին բ և ն տառերը փոխարինագիրն ա և ճ ն են, որոնք ս[ացող] թափառանքին երկու տառերն են կազմում»։ — Այդ վարկածը ընդունելի չէ։ Միջին երկու տառերը բ և ն հղարարագիր են, ա և յ, որով ճիշդ վերծանումը կ'ըլլայ Աբրայիամ։

3. — էջ 88-89

Հեղինակը կը գրէ. «Յուդայական ծանօթագրութեան մէջ, սխալմամբ նշվում է, որ ծածկագրութեան մէջ իբրեւ թէ գաղտնագրուած է հետեւեալ նախադասութիւնը. «Ելայ ես յԱնթափայ թվ. ՌԶԱ (= 1632) ամին, յունիս ամսուն ժի (= 12), օրըն ԳՇ (= Երեքշաբթի)»։ Իրականում, ինչպէս կ'ստանանք, այդ վերծանութիւնը բացարձակապէս ոչ մի կապ չունի ծածկագրութեան հետ և մտացածին է»։

Ղալաթիոյ Զեռ. Յուդայական մէջ գրուած է.

«Յիւստակագրութիւն ... Ելայ ես յԱնթափայ ... օրըն ԳՇ»։ Այս յիշատակագրութիւնը ստորագրուած է ծածկագրութեամբ (սիւն. 1184)։ Ապա երկու սիւնակի վրայ (1183-4) տրուած է ծածկագրութիւնը։

Տուեալ ծածկագրի մասին Հեղինակը կը գրէ. «Ծածկագրութիւնը կարդացուած է. «Ես Ալեքսանոս արեղայ ծառայ Ա[ստուծոյ] գրեցի ի թվ. ՌԶԶ (1632) յէի»։ — Մեր վերծանութիւնը տարբեր է վերջին մասին համար. «Ես Ալեքսանոս արեղայ ծառայ Այ. Ալեքսանոս Գրիչ» (Տես Սիոն, 1979, էջ 262, թիւ 7)։

4. — էջ 97

Ծածկագիր	Կ ր ծ ւ ր տ կ է փ խ տ մ ր
վերծանում	ո ր պ է ս դ ու գ տ ն ի ս

Հարունակութեան մէջ կա և սիւնակէտագիր ծածկագիր, որը դժուարացանք վերծանել։ — Մեր վերծանութեամբ առաջին մասը կու տայ «Դու զթովմա յիշէ»։ Երկրորդ չվերծանուած մասը կ'աւելցնէ, «Աճ յիշէ քեզ» (Տես Սիոն, էջ 264, թիւ 15)։

5. — էջ 97-98

Ծածկագիր	ե դ տ լ դ լ տ
վերծանում	զ Գ ր ի գ ո ր

«եղբայրագրի շարունակութեան մէջ կա սիւնակէտագիր, որը վերծանուած է
Կարբեցի»

շար. փոխ. ց ու ի ս ի ս լ ն

վերծանուած Կ ա ր ք ե ց ի ի ն

Մեր վերծանութիւնը տուաւ, «ներքիով թումային քանանայի» (Տես Սիոն, էջ
261-2, թիւ 4):

6. — էջ 165-166

Մածկագիր Թ Ի Բ' Պ Ի Խ Տ Ե

» Ա Մ Վ Ս Ր Ի Ս

վերծանուած Ռարբի Մերովպիս:

Մեր վերծանութիւնը եղաւ քիչ մը տարբեր

Ռարբի Մերովպիս խիստ:

Մածկագիր Թ է Ա Մ Ո Ս — Ի — Ս Ո Մ Ա Է Թ

վերծանուած Մ Ա Թ է Ո Ս Մ Ա Թ է Ո Ս

Մածկագիր Ը Դ Վ Խ Տ Ր — Ի — Ր Տ Վ Խ Դ Ը

» Է Դ Ս Լ Տ Ի — Ի — Ի Տ Լ Ա Դ Է

» Զ Բ Ռ Ի Փ Ռ — Ի — Ռ Փ Ի Ռ Բ Զ

վերծանուած է. «Լ'ը — Վարդապետը — տխրցւ. գրէլմբ. զփառ. բառմա»
— «Թումմա վարդապետը տխրցաւ գրէլս զփառ բառս»:

Մեր վերծանումը ստորեւ.

Մածկագիր Ը Դ Վ խ տ ր — Ի — ր տ վ խ դ ր

եղբ. Ե ա ր ց ց ր ս Ե

Փոխ. պ տ ո ո տ պ

Խառն. պ Ե ս տ ր ո ո ր ս տ Ե պ

վերծանթ. Պ Ե տ ր ո ս — Ի — Պ Ե տ ր ո ս

Մածկագիր Է գ ս լ ց լ — Ի — լ ց լ ս գ է

եղբ. զ ք ո ի ր ց ց ր ի ո ք զ

Փոխ. կ մ ա ս ո ո ս ա մ կ

Խառն. Կ մ ա ս ր ո ո ր ս ա մ կ

վերծ. Մարկոս — Ի — Մարկոս

Մածկ. զ ք ո ի փ ո — Ի — ո փ ի ո ք զ

Փոխ. ո մ ս ր ր ս մ ո

եղբ. ս վ է ս ս է վ ս

Խառն. ո մ ս վ է ս ս է վ ս մ ո

վերծ. Մովսէս — Ի — Մովսէս

Հայերէն ձեռագիրներու մէջ գործածուած ծածկագրերու լուծումը ինքնին
չնտաքրքրական է, և յաճախ ի յայտ կը բերէ գաղտնագրուած անունը գրչին կամ
ստացողին, որ այդ միջոցին գիտած է կեղծարարի մը խարդախութեան զո՞հ չերթա-
լու համար:

Ն. ԱՐԲ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԽՈՐԵՆԱՑՈՒ ԵՐԿՈՒ ՀԱՏՈՒԱԾԻ ՄԱՍԻՆ

Երևանի «Գրական թերթ»-ը 1986 թ. իր թ. 33-ում հրատարակեց «գրականագետ և արձակագիր» Բազրատ Ուլաբաբեանի մի յօդուածը՝ «Մովսէս Խորենացու 'Հայոց պատմութեան' աշխատութեան բարգմանութիւնը եւ յարակից հարցեր»։ Այս թարգմանութեան հեղինակն է վաստակաւոր բանասէր, բնագրագէտ, բառարանագիր ու թարգմանիչ Ստեփանոս Մալխասեանցը։ Նա 1940 թ. լոյս ընծայեց Պատմաօրերկի քննական բնագրի (Թբիլիսի, 1913) արեւելահայերէնը։ Բազրատ Ուլաբաբեանի կարծիքով գրաւոր կան թերիներ ու սխալներ։ Այսպէս, ըստ նրա, սխալ են թարգմանուել երկրորդ գրքի կ'Գ զլիսի վերնագիրը և նոյն զլիսի երգեր ձեռամբ բառերը։ «Գրական թերթ»-ը նոյն 1986 թ. իր թիւ 50-ում (12 դեկտեմբեր) հրատարակել է «գրականագէտ» Գէորգ Արզարեանի ընդգիծախօսութիւնը և Բ. Ուլաբաբեանի պատասխանը։ Ստորեւ արտայայտելու եմ անկողմնակալ կարծիքս։ Մէջբերումներն այս թ. 50-ից են։

Անա քննարկելի խորագիրը և երգեր ձեռամբ բառերն իրենց հատուածում։

ա) Վերնագիր. «Յաղագս Տրդատայ Բազրատունու և անուանյ ազգի նորա առաջնոյ» (գիրք երկրորդ, գլ. ԿԳ, էջ 194 տ. 14)։ Դիտելիքի ցանկում ընդգծուած բառը առաջնոյ է (98. 5), և երեք ձեռագիր ունեն առաջնոյ, մէկն էլ՝ յառաջնոյ։ Առաջնոյ հղակին վրիպակ է անշուշտ, որ յիշատակուած է չէ հրատարակութեան վերջում դրուած վրիպակների ցանկում։ Իսկ բնագրի առաջնոյ-ի փոխադրէն երեք ձեռագիր ունեն առաջնոյ հղակին, որ անյարիր է, և երկուսը՝ յառաջնոյ։

բ) Հատուած կ'Գ զլիսից (195. 9-14). «Եւ հղեւ յաւուր միում կոչել զնա (ըզ-Տրդատ Բազրատունի. ՄՄ.) յընթրիս Բահրոյ նահապետին Սիւնեաց. և յուրա-

խանալն գինւով, տեսեալ Տրդատայ զկին մի, զի յոյժ գեղեցիկ էր և երգեր ձեռամբ, որում անուն էր Նազինիկ՝ տրիացաւ և ասէ ցԲակուր. «Տո՛ւր ինձ զվարձակս զայս»։ և նա ասէ. «Ոչ տամ, զի հարձ իմ է»։ Իսկ Տրդատայ բռնուն հարեալ ի կինն՝ յինքն քարշեալ ի բազմականն, շամբշեալ վաւաչէր ըստ աւրինակի երիտասարդի անարգել տարփաւորի»։ Շարունակութիւնը բոլորին ծանօթ է. «ՅԷր վանսն հկեալ (Տրդատայ), իսկոյն ի ձի հկեալ՝ հանդերձ հարձիւն ի Սպեր զնաց» (196. 1-2)։ Յայտնի է նաեւ, որ այս միջադէպը ներշնչել է Դանիէլ Վարուժանին «Հարձը», և Եղիշէ Չարենցը Խորենացու հետեւողութեամբ, (ինչպէս կարծում են երկու յօդուածագիրները), գրել է իր մի քանի բանաստեղծութիւնների մէջ «գեղեցիկն ձեռամբ», «ձեռամբն նա երգում»։ Բանաստեղծական մեկնարանութիւնները և դրանք էլ որպէս փաստարկում տանելը իմ տեսագաւառից դուրս են։ Առանձին քննարկենք նշուած խորագիրը և երգեր ձեռամբ բառերը։

ա) «Յաղագս Տրդատայ Բազրատունու և անուանյ ազգի նորա առաջնոյ»։

Ստեփան Մալխասեանցի թարգմանութիւն. «Տրդատ Բազրատունու մասին, և նրա ցեղի ճիւղ անունները» (էջ 131)։

Բ. Ուլաբաբեանի թարգմանութիւն. «Տրդատ Բազրատունու և նրա տոհմի նախնեաց անունների մասին»։

Գ. Արզարեանի թարգմանութիւն. «Տրդատ Բազրատունու և նրա ցեղի ճիւղ անունների մասին»։

Ինչպէս տեսնում ենք, խնդիրն այն մասին է, թէ բնագրի առաջնոյ-ը անունաց-ի որոշիչն է, թէ՞ գոյականաբար է դործածուել «նախնիք» իմաստով։ Ըստ Ստ. Մալխասեանցի և Գ. Արզարեանի՝ առաջին ենթադրութիւնն է ճիշտը, իսկ ըստ Բ. Ուլաբաբեանի՝ երկրորդը։

Նախ՝ մի խօսք վերնագրի յաղագս նախադրութեան թարգմանութեան մասին:

Բ. Ուլուբարեանը, ըստ իս, սկզբից ևեթ ճիշտ է վարուել դրա խնդիրը համարելով նաև անուանց սեռականը, որով՝ «... անունների մասին»: Նրա հետ լուսահայն համաձայնել է Գ. Արքարեանն ընդդէմ Ստ. Մալխասեանցի, որ անուանց սեռականը թարգմանել է «անունները», կարծես սա ևս չլինէր յաղագս նախադրութեան խնդիրը, ինչպէս Տրդատայ Բագրատունւոյ սեռականը:

Բուն խնդիրը առաջնոց բառի թարգմանութիւնն է:

Ըստ Գ. Արքարեանի՝ Բ. Ուլուբարեանն այդպէս է թարգմանել, «չնկատելով, որ Խորենացին նախնեաց բառը չունի», անշուշտ այդ առումով: Որին Բ. Ուլուբարեանը այսպէս է պատասխանել. «Խորենացին յիշեալ վերնագրում ունի «նախնեաց» բառը որ առաջնոցն է», քանի որ «Նոր բառգիրք հայկական լեզուի» (ՆՀԲ) բառարանում (և Ստ. Մալխասեանցի իսկ բառարանում) առաջինը նշանակում է «նախնիք, հաւք և հարք», և ՆՀԲ-ում «Իրրև օրինակ էլ յիշուում է Խորենացու խօսքը. «Չանիմաստասէր բարս առաջնոցն մերոց»: Բառարանների տեղեկութիւնները ծանօթ էին, իհարկէ, Գ. Արքարեանին, որ իր ընդդիմախօսութեան մէջ կանգ է առնում նաև այդ գլխում Խորենացու բուն նպատակի վրայ, որին կ'անդրադառնամ:

ՆՀԲ-ում Խորենացուց բերուած վկայութիւնը քննական բնագրում (և վերանայական հրատարակութիւնների մէջ, վերջինը 1955 թ.) այսպէս է. «Յաղագս անիմաստասէր բարուց առաջնոցն մերոց քաղաքացի եւ իշխանաց» (1. 11-12 և 9. 14), որի առաջնոցն բառը դարձեալ իրրև որոշիչ է թարգմանուել Ստ. Մալխասեանցի կողմից. «Մեր առաջին թագաւորների և իշխանների անիմաստասէր բարքի մասին» (էջ 1, առաջին գրքի Գ գլխի վերնագիր, և էջ 5): Արդ, Բ. Ուլուբարեանը կ'առարկի՝ արդեօք, թէ թարգմանիչն այստեղ էլ է սխալուել, և թէ առաջնոցն նշանակում է «նախնեաց», մանաւանդ երբ նոյն Գ գլխին սկսուած

է հետեւեալ բառերով՝ «Կամիմ զանիմաստասէր բարս առաջնոցն մերոց նախնեացն ոչ առանց յիշատակի բամբասանաց թողուել» (9. 15-16), ուր առաջնոցն բառաձևի որոշիչային պաշտօնն իր նախնեաց որոշեալի առկայութեան պատճառով միանգամայն ու է'լ աւելի բացայայտ է: Խնդրահան բառերը Ստ. Մալխասեանցի կողմից թարգմանուել են «մեր հին նախնիքների» (էջ 5): Խորենացին իր այս խօսքն է տկնարկել էջ 66. 2-4-ում գրելով. «որպէս վերագոյն ուրեմն յառաջին ճառսն ամբաստանեցաք զառաջնոցն մերոցն նախնեացն անիմաստասէր բարուց և անործակաց՝ այս հանդիպի և աստանաւը», և դարձեալ «մեր հին նախնիքների» (էջ 42):

Նոյնպէս կատկածելի է Խորենացուց ՆՀԲ-ում բերուած և Բ. Ուլուբարեանի կողմից չյիշատակուած վկայութիւնը. «Հանդէս է մեր՝ ոչ զպատմութեանն ողջարանութիւն գրել, այլ ջանալ ցուցանել «զառաջինսն մեր և զբուն հին նախնիս» (32. 6-8), որ մէջբերուել է «ցուցանել»-ից սկսած: Ստ. Մալխասեանցը թարգմանել է՝ «... ցոյց տալ մեր առաջին և բուն հին նախնիքների» (էջ 20-21), որով բնագրի զառաջինսն հայցականը լինում է նախնիս ուղիղ խնդրի նախագաս որոշիչը, որն ստացել է որոշեալ հայցականի զ- նախդիրը, -ն յօդը և լրիւ՝ հոլովով ու թուով, համաձայնել է որոշեալին, ինչպէս յառաջինսն որոշեալը հետեւեալ նախագասութեան մէջ (միշտ Խորենացուց). «Այլ ծանի՞ր զատելութիւն մեր առ այսպիսի բան, զի ոչ յառաջինսն մեր ասացեալ գիրս, և ոչ ի վերջին բանս արժանաւորեցուք շարել, այլ զատ և որիչ» (90. 17-19), «... մեր առաջին գրքում . . . » (Ստ. Մալխասեանց, 58):

Բերուած երեք օրինակներում (և Խորենացու ստեղծագործութեան մէջ) նկատելի է որոշիչի (օրինակներում՝ նախագաս) և որոշեալի լրիւ համաձայնութիւն և, յատկապէս, անջատում նոյն որոշեալի այլ որոշիչներով, որոնք կարող են մնալ եզակի ուղղականի ձևով: Այստեղ յատկապէս նկատի ունեմ որպէս որոշիչ առնուած զառաջնոցն, զառաջինսն և յառաջինսն, Ստ. Մալխասեանցը թարգմա-

նութեան էջ 60-ում գրել է, նկատած լինելով որոշիչի մասին ասածս. «նա (Խորենացին. ՄՄ.) յունարան հեղինակ է [...] Առանձնապէս նա սիրում է քերականորէն իրար հետ կապ ունեցող բառերը, ինչպէս որոշիչ եւ որոշեալ, յատկացուցիչ և յատկացեալ, բայ և մակբայ — իրարից բաժանել միջանկեալ բառերով»:

Առաջինք բառի «նախնիք» կամ պարզապէս «առաջինները, նախորդները» իմաստով կիրառութիւնը բացառուած չէ Խորենացու «Պատմութեան» մէջ: Սակայն նկատելի է, որ այս նշանակութեամբ սովորաբար — և յօդն է առնում. «Ամենեցուն մեզ յայտնի է թագաւորացն մերոց և այլոց առաջնոցն առ ի յիմաստն տրիմարութիւն» (10. 13-14), «... եւ միւս նախնիներն» (Ստ. Մալխասեանց, էջ 6). «Հրախալէ զբազում մատենան և զգրոյցս առաջնոցն [...] այրել» (48. 5-6), «... նախնեաց մասին գրոյցներ» (էջ 32). «Գրեաց զգործս Շապուհ և Յուլիանու: Ընդ նմին թարգմանեաց և զառաջնոցն պատմութիւնս, մատենն մի . . .» (206. 8-9), «Գրեց Շապուհի և Յուլիանոսի գործերի պատմութիւնը: Սրա հետ միասին նա թարգմանեց ճիւղ (քաղաւորների) պատմութիւնը պարունակող մի մատենն» (էջ 139): Գոյականաբար գործածուած առաջինք-ի յօդառութիւնը նկատելի է նաեւ դասական բնագրերում. «Լուարուք, զի ասացաւ առաջնոցն» (Մաթ Ե 21, 33), «Մարգարէ ունի/ոք յառաջնոցն յարեաւ» (Ղկ Թ 8, 19): ՆԼԲ-ում վկայակոչուած են նաեւ «զառաջնոցն քաջութիւնս» (2 Մկ Ը 19) և ոչ դասական «առաջինքն մեր» (Յճ. Իմ., Ասեմաբաճուրիւն):

Ի հակադրութիւն Խորենացուց և դասական բնագրերից առաջինքն (ն) «նախնիք, առաջինները» իմաստի համար բերուած վկայութիւններն Խորենացու «Յաղագս Տրդատայ Բագրատունեայ և անուանց ազգի նորա առաջնոց» վերադասութեան մէջ Բ. Ուլուբաբեանի կողմից գոյական համարուած առաջնոց-ը չունի — և յօդը և գրանով իսկ կասկածելի պիտի համարուի որպէս որոշիչ: Խորենացու երկու և այլուր գոյականաբար գործածուած առաջինք-ը — ը յօդ ունի, և եթէ չունի որոշիչ է, թէն Խորենացու մօտ այս բառը

որպէս որոշիչ գործածուել է թէ՛ — և յօդով և թէ՛ առանց յօդի:

Համար էմ Ստ. Մալխասեանցին և Գ. Արքարեանին. քննարկուող վերնագրում առաջնոց-ը նախորդ անգլանց-ի ետադաս ու համաձայնած որոշիչն է՝ «... նախնի անունների մասին»: Քերականութիւնն է թելադրում այս եզրակացութիւնը: Կայ նաեւ կի գլխի վերջաւորութեան իմաստային կողմը:

Գ. Արքարեանը իրաւամբ գրել է. «Պատմահօր նպատակն է եղել (այդ կի գլխում. ՄՄ.) ոչ թէ թուարկել նախնիներին, այլ ստուգարանել նրանց հին անունները, որոնք ակզբում եղել են Բագադիա» և այլն: Ասուածը վերաբերում է 196. 4-10-ին: Նկատելի է նաեւ, որ Խորենացին գրել է՝ «ի թողուլ ազգին Բագրատունեաց զաւրէնս հարցն» (196. 4-5), և ոչ թէ առաջնոցն (ն) «նախնիներն»: Ուշագրութեան արժանի է նաեւ նրա «առաջնոցն մերոց նախնեացն» արտայայտութիւնը (9. 15, 66. 2-3), կամ պարզապէս «նախնեացն մերոց» (66. 7): Ի դէպ, «զաւրէնս հարցն» բառերով Խորենացին նկատի ունի Բագրատունիների երբայական ծագումը. նրանք նախապէս երբայական անուններ ունէին, որոնք նրանց «նիւն» առաջին, անուններն էին, «յաղագս . . . անունաց . . . առաջնոց» կի գլխի վերնագրում:

բ) «Երգեր ձեռամբ» եւ «վարձակ»

Ստ. Մալխասեանցը Խորենացու երգեր ձեռամբ-ը թարգմանել է «նուագում եր ձեռներով», իսկ վարձակ բառը՝ «վարձակ» (էջ 181), որին ծանօթագրութիւն է կցել (ծան. 191):

Բ. Ուլուբաբեանը, որ «հիմնականն» է համարել երգեր ձեռամբ-ի թարգմանութիւնը, մերժելով Ստ. Մալխասեանցի թարգմանութիւնը՝ գրել է հետեւեալը. «Ես ասում եմ՝ աս սխալ թարգմանութիւն է, քանի որ խօսքը վերաբերում է վարձակ նազինիկի պարին, որը Քերթագահօր երկում ընկալուել է բանաստեղծական երանգով. վարձակն այնպէս էր պարում, կարճեւ երգում եր ձեռներով»: Գ. Արքարեանը համամիտ է Ստ. Մալխասեանցի թարգմանութեանը և հայե-

Գ. Արդարեանից իմ բերած առղերի մի քանի մտքերի վերաբերեալ ասելիք ունեմ բուն խնդրին անցնելուց առաջ:

Ա) Խորհնացիին իբր «Թագաւորութեանց զբի» բարգմանիչ

Բ. Ուշուրաբեանն էլ գրել է այսպիսի մի բան. «Նա (Գ. Արդարեանը. ՄՄ.) գիտի, որ Քերթազայրը մէկն է եղել Աստուածաշնչի հայերէն թարգմանութիւնը վերջնական տեսքի բերողներից»։ Ու ամբողջութեամբ մէջ է բերել այն առղերը, որ կարդացինք վերեւում: Ինձ պարզ չէ. նա համամիտ է Գ. Արդարեանին՝ Խորհնացու այս թարգմանչութեան հարցում: Այս կամ ոչ, իմ և հաւանաբար շատերի կարծիքով դա միանգամայն անհիմն ենթադրութիւն է, թէկուզ միայն այն հիմնական պատճառով, որ Խորհնացին յունարան հեղինակ է (վերեւում կարդացինք Ստ. Մալխասեանցի կարծիքը), իսկ «Թագաւորութեանց» չորս գրքերը դասական գրաբարով են: Գիտեմ, որ Երեւանում ոմանք վատ օրինակ դառնալով՝ վարագ Առաքելեանի զխաւորութեամբ՝ դասական են համարում ամբողջ հինգերորդ դարի գրաբարը, բայց — հիշե՛ք — եւ խանդարում է գրաբարի ճիշտ ուսումնասիրութեանը: Ստ. Մալխասեանցի կողմից Խորհնացու երկի թարգմանութեան ներածութեան մէջ (էջ 9—13) կարելի է կարդալ Խորհնացու կենսագրութիւնը, ուր նման սխալ միտք կամ ենթադրութիւն արտայայտուած չէ:

Բ) Խորհնացիին «Թագաւորութեանց» ո՞ր զբի բարգմանիչն է (իբր)

Յունարէն եօթանասնից և ըստ այսմ հին, այդ թուում և հայերէն թարգմանութիւնների մէջ «Թագաւորութեանց» չորս գիրք կայ, որոնցից Ա-ն ու Բ-ն երբայական և նորագոյն եւրոպական թարգմանութիւններում համարւում են «Սամուել Ա» և «Սամուել Բ», իսկ Գ-ն Դ-ն՝ «Թագաւորութեանց» Ա և Բ գիրքը: Արդ, Խորհնացին բոլորի՞, թէ ո՞ր գրքի «թարգմանիչն» է ըստ Գ. Արդարեանի, կամ է՞լ «վերջնական տեսքի բերող» ըստ Բ. Ուշուրաբեանի: Ըստ իս՝ ոչ մին և ոչ միւրը:

Գ) Գ. Արդարեանի հետախուզութեան հետեւնով

Քանի որ Գ. Արդարեանը թաքցրել է հիմնական խնդրի՝ «Գաւիթ երգեր ձեռամբ իւրով» և երբայերէն «Գաւիթը կիրառ եր նուագում» մտքի սկզբնաղբիւրը, փորձեցի դա յայտնաբերել:

Նախ՝ ըստ իս յանդգնութիւն է յայտարարել, թէ ՍԳ-ի անյայտ տեղից և Խորհնացուց բացի այդ արտայայտութիւնը այլուր «չի հանդիպում»։ չէ՞ որ դեռեւս չունենք լիակատար և ամբողջական համարաբառներ:

Ասեմ նաեւ, որ կիրառ-ը ՆՀԲ-ի վկայութեամբ գործածուել է միայն «Յայտմաւորք»-ում: Դասական գրաբարում և ՍԳ-ում կան ցաւիլ, ցնար, զնար:

Ինքնուրոյն կամ ՆՀԲ-ից իմանալով, որ հայերէն ՍԳ-ում, յատկապէս ՆՀԲ-ի նշած գրքերում կամ դրանցից մէկում կայ «Գաւիթ երգեր ձեռամբ իւրով», Գ. Արդարեանը նոյն տեղը գտնելով երբայական բնագրում՝ տեղեկացել է, թէ սրանում համազօրն է «Գաւիթը կիրառ էր նուագում»։ Ինչ՞ով այս տարբերութիւնը: Է՞ն, ի՞նչ անենք. հայերէն ՍԳ-ում դա միակը չէ:

Քանի որ հայերէն Համարաբառը թերի և խիստ արատաւոր է, ուստի միւս թարգմանութիւնների համարաբառների «նուագել» նշանակող բառերի բառայօդ-ուածներում (որովհետեւ երգել ձեռամբ-ը այդ է նշանակում ըստ մեր բառարանների) հնարաւոր երեք հասուած գտայ հայ. ՍԳ-ում.

1. «Անոյր Գաւիթ զցնարն եւ նուագեր ձեռամբ իւրով» (1 Թգ ԺԶ 23).

2. «Գաւիթ երգեր ձեռամբ իւրով որպէս եւ հանապազն» (1 Թգ ԺԸ 10).

3. «Գաւիթ երգեր ձեռամբ իւրով» (1 Թգ ԺԹ 9):

ՍԳ-ի այլ տեղերում «նուագել» նշանակող օտար բառերի դիմաց՝ հայերէնն ունի յատկապէս «սաղմոս ասել» (մանաւանդ Սաղմոսներում):

Զեռքի տակ ունեցայ նաեւ յունարէն, լատիներէն, ռուսերէն, ֆրանսերէն, անգլերէն և արեւմտահայերէն թարգմանութիւններ, մանաւանդ երբայական բնագիրը և նրա ֆրանսերէն հանդիպակաց թարգմանութիւնը՝ LA BIBLE, édition bilingue. Texte hébraïque d'après la vers-

ion massorétique. Traduction française sous la direction du Grand-Rabbin Zadoc Kahn, Փարիզ, 1983:

Գ. Արդարեանի յայտնաբերած վկայութիւնը նշուած երեքից մէկը պիտի լինի:

Տեսնենք, Բայց նախ ՍԳ-ից մէջը երաւանեցող ասեմ, թէ ինչո՞ւ էր Դաւիթը և ե՞րբ քնար նուագում, ո՞ւմ համար: Նա այն ժամանակ թագաւոր էր, քանի որ Գ. Արդարեանը գրել է. «Դաւիթ քաղաքի մասին կարգում ենք. 'Դաւիթ երգէր ձեռամբ իւրով'»:

1. «Եւ Հոգի Տեսնենք վերացաւ ի Սաւուղայ (արքայէ. ՄԿ.), և խեղդէր զնա այս չար ի Տեսնենք»: Նրա ծառաները խորհուրդ են տալիս բերել առաջ մի, որ գիտիցէ երգել փառաւ (երբ. «վարպետ քնարաճար» կամ «քնարի վարպետ նուագող»), և եղիցի ի հասանել ի վերայ քո այսոյն չարի, որ՝ յԱստուծոյ, երգեսցի զփառաւ (երբ. «քնար նուագի»), և դեւր լիցի քեզ և հանգուցէ զքեզ (1 Թգ ԺԶ 14, 16): Սաւուղը կարգադրում է. «Տեսէ՛ք ինձ այդ մի, որ բարեւք երգիցի (երբ. «վարպետ նուագող») և ամէ՛ք առ իս» (1 Թգ ԺԶ 17): Ինչպէս տեսնում ենք, հայերէն երգել փառաւ (և) կամ վարպետ երգել բառերն այստեղ համազօր են «քնար նուագել» և «նուագել» հասկացութիւններին, ըստ երբայնքէն բնագրի և մեր նշած միւս թարգմանութիւնների: Վերջապէս պալատ են բերում երիտասարդ Դաւիթին, որն այն ժամանակ հօտալ է եղել Բեթղեհեմում, և 1 Թգ ԺԶ 24-ում (վերջին տնահամարում) ասուած է հայերէն. «... առնոյր Դաւիթ զքնարն և նուագէր ձեռամբ իւրով...», երբ. «... Դաւիթը վերցնում էր իր քնարը, նուագում մասնեւում»: Չգիտես ինչո՞ւ, Բ. Ուլուբարեանին թուացել է, թէ Գ. Արդարեանի փաստ-վկայութիւնը հենց այս տնահամարն է, և քանի որ հայ. թարգմանութեան կամ երբայնքէն բնագրում չկայ «Դաւիթ երգէր ձեռամբ իւրով» կամ «Դաւիթը կիբառ եր նուագում», ուստի մէջբերելով նրա հետազոտական ուղին նկարագրող նրա իսկ խօսքերը (տե՛ս վերեւում իմ կողմից), նա նենգութեան հոտ առնելով՝ հեղնել է.

«Տեսնում էք՝ աղբիւրներն ինչպէ՞ս իւրար լրացնում են, որպէսզի վերջում ապացուցուի, որ երգելը նշանակում է նուագել: Բայց . . . հայերէն Աստուծաշնչի «Թագաւորութեանց» առաջին գրքի ԺԶ գլխի վերջում (տն. 23. ՄԿ.) գրուած է ոչ թէ «Դաւիթ երգէր ձեռամբ իւրով», ինչպէս Արդարեանն է 'կարգացել', այլ 'առնոյր Դաւիթ զքնարն և նուագէր ձեռամբ իւրով'»: Այս թիւրիմացութիւնը հետեւանք է Գ. Արդարեանի տնայտակարան կամ ծածկամտութեան, որը կարող է առաջացնել խուլերի զրոյցի նմանուող բանասիրական կամ գրականագիտական վէճեր, ինչպէս այստեղ: Գ. Արդարեանը կարող է պաշտպանուել, թէ ինքը ա՛յդ աղբիւրը չէ, որ նկատի է ունեցել և, հետեւաբար, բնագիրը չի խեղաթիւրել իր նպատակների համար: Սակայն Բ. Ուլուբարեանը հեղնանքով թէ համոզուած այսպէս է եղբակացնել, որ հաւանաբար իր ընդդիմախօսին է վերագրել. «Ուրեմն, այսպէ՛ս. Դաւիթը պարող չի եղել, այլ նուագել ու երգել է, նուագարանն էլ քնարն է եղել»: Ըստ իս, հօտալ Դաւիթը չի երգել, այլ միայն քնար է նուագել Սաւուղ արքայի տառապանքի պահերին: Ոչ էլ պարել է: Բայց ո՞րն է Գ. Արդարեանի իսկական աղբիւրը: Ի դէպ, այս «Դաւիթ զնացեալ դարձաւ ի Սաւուղայ արածել զոչխորս հաւր իւրոյ ի Բեթղեհեմ» (1 Թգ ԺԶ 15). նա զեռեւս թագաւոր չէր:

2. Երբ երիտասարդ Դաւիթը մենամարտում յաղթահարում է հակա Գողիան, Սաւուղ արքան նրան վերջնականապէս հրաւիրում է պալատ. «Եւ եղև ի վաղիւ անդր և հարաւ այս չար յԱստուծոյ ի վերայ Սաւուղայ, և մարդարէանայր ի մէջ ասան իւրոյ, և Դաւիթ երգէր ձեռամբ իւրով, որպէս եւ հանուպակն» (1 Թգ ԺԶ 10): Անկասկած այս ընդդէմուած առդը պիտի լինի Գ. Արդարեանի աղբիւրը, բայց այստեղ Դաւիթը «թագաւոր» չէ (նա չատ յետոյ է դառնում), և, մանաւանդ, երբայնքէն բնագիրը չունի «Դաւիթը կիբառ եր նուագում», այլ բառացի՝ «... Դաւիթը մատներով դիպչում էր գօրծիքին, ինչպէս արել էր նախապէս», այսինքն նուա-

գում էր: Թէև գործիքի անունը տրուած չէ, բայց «ինչպէս նախապէս» — քրարար թարգմանութեան մէջ «որպէս և հանապազն» ցոյց է տալիս, որ Դուլիթը ֆնար էր նուագում, երբ. քնագրի ֆրանս. թարգմանութեան մէջ՝ harpe, որ դասական գրաբարում թարգմանուել է ֆնար, սուիլ և սուլփոստան: Ֆրանս. cithare բառը կը լինէր կիրառ և փանդիոն, որ կայ ՍԴ-ի «Bible de Jérusalem» կոչուած ֆրանսերէն թարգմանութեան մէջ, բայց երբայական քնագրի իմ նշած ֆրանսերէն թարգմանութիւնն ունի harpe, ինչպէս 1 Սամուէլ (կամ 1 Թգ) Ժ 5-ում: Կարենորն այն է, որ հայ. երգէր ձեռամբ-ն այդ հաստուածում նշանակում է «(քնար կամ տաւիղ կամ «կիթա») էր նուագում», լարային մի գործիք էր նուագում, և ոչ թէ «այնպէս էր պարում, կարծես երգում էր ձեռքերով», ինչպէս Բ. Ուլուրարեանն է ուզում բանաստեղծօրէն ընկալել Խորենացու երգէր ձեռամբ-ը, որ իմ կարծիքով էլ սխալ մեկնաբանութիւն է (իսկ թարգմանութիւն բաղադրողն չէ): Գ. Աբգէ-Է-Նէ-Է-Նէ-Է-Է-Է, բացի «կիթա»-ից. երգէր ձեռամբ-ը նշանակում է «նուագում էր ձեռքով» կամ պարզապէս «նուագում էր»: Եթէ 1 Թգ ԺԸ 10-ն էր նրա քնագրային աղբիւրը, ապա գրան աւելացնելու է 1 Թգ ԺԺ 9՝ «Գուլիք երգէր ձեռամբ իւրով»: Ըստ ՅՆ. Ջօն-Բապեանի հրատարակութեան՝ հայ. թարգմանութեան իմ նշած երեք տեղերում այլ ընթերցումներ չկան: Այս երրորդ տեղում երբ. քնագրի իմաստն է՝ «... Դուլիթը կտում (թրթռացնում) էր լարերը», այսինքն՝ նուագում էր անունը չտրուած լարային մի գործիք, որը, սակայն գիտենք, քնարն էր:

Գ. Արգարեանը եզրակացրել է. «Այսպիսով պարզուած է, որ «ձեռով երգել» բառաձևին նշանակել է ձեռներով նուագել որեւէ լարային գործիք»: Որով նա հասկացել է նաև, թէ ինչո՞ւ գրաբարում ասուել է երգեցողական զորմարաններ (թէև ՆՀԲ-ում, որից առնուած է սա, երգեցողական-ը բացատրուել է «երաժշտական» և ոչ միայն «լարային»), փանդիոնաւարական երգ, երգել փանդուամբ, երգել կիրառով կամ ֆնարով: Երջանիկ

յայտնագործող: Նրա ուրախութեան վրայ սառը ջուր չհնք ուզում ածել, այլ յանուն ճշմարտութեան յիշեցնել, որ այդ բաղադր նշուած է գրաբարի բառարաններում, ինչպէս և՛ երգել բայի 1. «երգել» ու 2. «նուագել» երկու իմաստները, և զուր չէ, որ հայ. ՍԴ-ում ասուել է երգել՝ սուլփու(f), ֆնարու(f), քիթկամբ(f), ձեռնալիւք, սրնգու(f) և այլն: Գրաբարում երաժշտական գործիքների անունները և երաժշտական այլ տրամաշարութիւնները արժանի են գրաբար իմացող երաժշտագէտի ուսումնասիրութեան: Բացառուած չէր, որ լարային գործիք նուագողը միաժամանակ երգէր լինէր կամ իրեն ինքն ընկերակցէր. փաստերն առատ են Խորենացու մօտ էլ:

Խորենացու երգէր ձեռամբ-ին վերագրանալով՝ պիտի ասեմ, որ այստեղ էլ, ինչպէս 1 Թգ ԺԸ 16-ում կամ ԺԺ 9-ում, այն նշանակում է և՛ պիտի նշանակի «նուագում էր ձեռքով» (բառացի) կամ «լարային մի գործիք» էր նուագում»։ Գործիքը կարող էր լինել հայկական փանդիոն կամ լարային այլ գործիք, ինչպէս ջնար-ը, որից՝ ջնարահար: Այս բառը գտնում ենք Խորենացու «Պատմութեան» երրորդ գրքի Ծն գլխի վերջաւորութեանը՝ էջ 331. 21: Այստեղ յիշատակում է մեզ հետաքրքրող Տրդատ Բագրատունու անունը. «Խնձորի ժամանակ Խորով Գորգմանացին գինով հարած (...) հետամուտ էր լինում մի կնոջ, որ վարժ մասնետով ջնար եր ամուսն: Շատուհը զայրանալով հրամայում է նրան բռնել ու դահլիճում պահել, իսկ նա ալ ձեռքը սրի վրայ դրած՝ Տրդատ Բագրատունու նման, անցաւ զնաց իր տունը ...» (Ստ. Մալխասեանց, էջ 230). գրաբար՝ «... զհետ ջնարահար փաշտման կնոջ կրթէր» և «... պէս գունակ Տրդատայ Բագրատունու ...»: Ես նմանութիւն եմ տեսնում ոչ միայն երկու «հերոսներին», այլև առաւել՝ նոյնութիւն վարձակ Նազինիկի երգէր ձեռամբ-ի և ջնարահար փաշտման կնոջ գործողութիւնների միջև: Երկուսն էլ լարային գործիք էին նուագում, այստեղ բացայայտօրէն ջնար, որը, հաւանաբար, վարձակ Նազինիկի նուագած նոյն գործիքն էր, քանի որ հայոց և պարսկա-

կան առանին կամ գոնէ խնճոյքի սովորոյթները նոյն կամ նման էին:

Գ. Արգարեանին իր «յայտարարմամբ» լուծուած պիտի համարէր երգեր ձեռամբ-ի «նուագել» իմաստի հարցը: Բայց Չարենցի «գեղգեղեն ձեռամբ»-ն էլ լուսարանելու միտումով, Բ. Ուլուբարեանի բառերով ասած՝ տարուել է «մանուածապատ դատողութիւններով» և կրկին առաջարկուեւ է, թէ «Անհրաժեշտ է հանդամանորէն քննել այն» (երգեր ձեռամբ-ը. ՄՄ.) պարզելու համար արտայայտութեան բուն իմաստը», ասեա՛ թերթի մէկ ու կէս սիւնակում ջուր ծեծած լինէր: Հաւանաբար բարի գիտաւարութեամբ գինուած՝ Չարենց, Մ. Էմին, լատիններէն-ռուսներէն բառարան իրար խառնելով գրել է. «Թագաւորութեանց գրքում՝ առկայ (առանց ասելու տեղը. ՄՄ.) իմաստից տարբերուող այս գուգանա իմաստի [6] համաձայն՝ շարժուող ձեռքը կրկին չափ հարգող և նրա հետ շարժուող ձեռքն է: Եւ այս դէպքում [6] նոյնպէս խօսքը վերաբերում է կրկին և ոչ՝ պարին (որի վրայ պնդում է Բ. Ուլուբարեանը. ՄՄ.): Որ կրկին իմաստով է գործածել նաև Խորենացին՝ երևում է միաժամանակ՝ «Հայոց պատմութեան» հորօրդ գրքի 19-րդ գլխից. «Անձնահաճ կղեր» պարծելով հանապաղ ի գինարբուս և յերգն (վրիպակ փոխանակ յերգն. ՄՄ.) վարձակաց՝ Գրաբար վարձակ նշանակում է եւ պարուհի, եւ երգչուհի: Խորենացին գործածել է, ինչպէս ասանում ենք [6] երգչուհի իմաստով: Ես լսել այն եմ ասանում, որ Գ. Արգարեանը ՍԳ-ի երգեր ձեռամբ-ին «նուագել» իմաստն է վերագրում, իսկ Խորենացու հատուածում՝ «երգում էր ձեռքով», ինչպէս վերջին գրածներից եզրակացրել է Բ. Ուլուբարեանը ու գրել. «Բա էլ ո՛ր մնաց նուագում էր ձեռնեւորով՝ Ը, չէ՞ որ իմ գիտողութիւնը որո՞մասին է եղել: Այդ նրա հոգը չէ: Հիմա էլ պէտք է ապացուցի, որ երգեր ձեռամբ արտայայտութեան մէջ ոչ մի բանաստեղծական ընկալում էլ չկայ և այն պէտք է ծախանալ՝ «երգում եր ձեռներով»: Գ. Արգարեանը հետեւողական չլինելով սխալում է ըստ իս և ինձ յիշեցնում է «Բուժումը կարծուած խնթը» խորագրով մի

«անկեղծ»:

Երկու յօդուածագիրները տարածայն են նաև գրաբար վարձակ բառի իմաստի շուրջ: Ըստ գրաբարի բառարանների, վարձակ՝ «կին երգեցիկ՝ երամիշտ, և կաքաւիչ ի խնջոյս և ի թատրոնս», կամ՝ «կին երգեցիկ կամ երամիշտ կամ կաքաւիչ»: 2 Թգ ԺԹ 35 «Լսիցեմ տակաւին զձայն գուսանաց և վարձակաց», երբ. բնագրում՝ «երգչուհիների». ըստ Համարաբարի՝ ՍԳ-ում սա հայերէն միակ գործածութիւնն է: Ըստ ՆՀԲ-ի, Ոսկերեանի գրաբար թարգմանութիւններում հանդիպում է վարձակ, որի դիմաց յուն. բնագիրն ունի երբեմն «պոսոնիկ կամ բող»: Որով Ստ. Մայիսեանցը այս բառը ծանօթագրել է այսպէս. «Վարձակ — թեթեւաբար կին, որ հասարակութեան առջ երգում էր, նուագում էր, միմասութիւններ էր անում: Երբեմն գործ է ածում նաև բող բառի նշանակութեամբ»: Բոլոր վարձակներին «թեթեւաբար» համարելու ոչ մի հիմք չկայ:

Բ. Ուլուբարեանը քաջայայտօրէն չի յայտնել իր կարծիքը վարձակ-ի նշանակութեան վերաբերեալ, այլ ընդդիմաօրին քննադատելով նրա ընտրած «երգչուհի» իմաստի համար՝ գրել է. «նոյնիսկ գրա համար Պատմահօր բառապաշարը նոր իմաստաւորում է ստանում»: Ուստի, նրա կարծիքով՝ Նաղինիկ վարձակը պարուհի էր, ոչ երգիչ կամ նուագող, քանի որ իր յօդուածի սկզբում նա գրել է. «Խօսքը վերաբերում է վարձակ Նաղինիկի պարին». Նկատել եմ առիթ, որ Խորենացին ոչ մի բառով չի յայտնում Նաղինիկի պարուհի կամ երգչուհի լինելը, այլ միայն՝ «երգէր ձեռամբ», որն ըստ իս նշանակում է «նուագում էր»: Բացառուած չէ, որ նա գուցէ գիտէր նաև երգել ու պարել:

Բ. Ուլուբարեանին իր պատասխանի վերջում մոզթում է, որ վէճը գիտութեան մէջ և կհանքում լինի «արդար ու անխարդախ». ես աւելացնում եմ՝ նաև առանց ծածկամտութեան կամ աղբիւրների գաղտնապահութեան:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ
Ժնեի համալսարան

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ ԳԵՏԱԴԱՐՁԻ ՎԵՐԱԳՐՈՒԱԾ ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐԸ

Մեր Շարականոցին սկիզբը դրուած «Յօրինողք Շարականաց» խորագրով ցանկին համաձայն, «Հանգստեանսն և ըզ-Մարտիրոսացն, և ևս զբաղումս ի մանկանցն» երգած է Պետրոս Դեատգարձն: Թէ իրականութեան որքան համապատասխան է այս վերագրումը Համօրէն Ննջեցելոց կանոնին վերաբերմամբ՝ կ'արժէ քննել քիչ մը մօտէն:

Մեր կողմէ կատարուած քննութիւնը ցոյց կու տայ որ յիշեալ կանոնին մաս կազմող 17 պատկերները չեն պատկանիր Դեատգարձին, այլ՝ յետնագոյն գրողներու:

Ակնարկուած 17 պատկերներէն երեքը կը գտնուին ԲԿ, չորսը ԳԿ, ութը ԴԶ և երկուքը ԴԿ ձայներուն մէջ. այսպէս.

ԲԿ

Ի գալըստեան Տեառն.

Դայ զօրութեանց թագաւորն.

Սարսափելի որոտմամբ:

ԳԿ

Լեառն վիմածին.

Յանձնկողքնական.

Փառք քեզ Աստուած.

Ընդ զըւարթունս երկնից:

ԴԶ

Բազմերամբ վեհագունիցըն.

Ահագին է օրըն.

Ջահագին համբաւ.

Որ հայրական իշխանութեամբ.

Ժողովեալքս ի տաճար փառաց.

Մերձեցայ ևս.

Անըսկիզբն Աստուած.

Մեծ և ահեղ է:

ԴԿ

Որ ի Հօրէ առաքեցար.

Ես ասացի Տէր ողորմեա:

Մեր հաւաստումը հիմնաւորելու համար ստորև կու տանք թիւերն ու էջերը այն ձևագիր Շարականոցներուն, ուր յիշ-

եալ պատկերները կը գտնուին իբրև յետագայ յաւելումներ, գրուած արտաքոյ՝ Դեատգարձի համարուած հնագոյն կանոններէն:

Կը դասաւորենք այբուբենական կարգով ի գիւրութիւն շարականներու ուսումնասիրութեամբ զբաղող բանասէրներու:

1. — Ահագին է օրըն. — Տպ. Երուսաղէմ, 1936, էջ 899, ԴԶ, Մեծացուցէ. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 1556 (էջ 260), 1654 (633), 1700 (586):

2. — Անըսկիզբն Աստուած. — Տպ. 907, ԴԶ, Տէր յերկնից. — Ձեռ. 1556 (էջ 262), 1654 (635), 1700 (587), 1987 (466), 3051 (590):

3. — Բազմերամբ վեհագունիցըն. — Տպ. 898, ԴԶ, Մեծ. — Ձեռ. 1335 (էջ 661), 1556 (262), 1654 (635), 1700 (589):

4. — Դայ զօրութեանց թագաւորն. — Տպ. 881, ԲԿ, Տէր յերկնից. — Ձեռ. 1654 (էջ 630), 1700 (593):

5. — Ես ասացի Տէր ողորմեա. — Տպ. 916, ԴԿ, Տէր. — Ձեռ. 1556 (էջ 269), 1648 (725), 1654 (639), 1700 (592):

6. — Ջահագին համբաւ. — Տպ. 900, ԴԶ, Ողորմեա. — Ձեռ. 1556 (էջ 260), 1654 (633), 1700 (585), 3767 (թղ. 277ա):

7. — Ընդ զըւարթունս երկնից. — Տպ. 896, ԳԿ, Տէր. — Ձեռ. 1654 (էջ 631), 1700 (566):

8. — Ժողովեալքս ի տաճար փառաց. — Տպ. 906, ԴԶ, Տէր. — Ձեռ. 1556 (էջ 259), 1654 (632), 1700 (585):

9. — Ի գալըստեան Տեառն. — Տպ. 881, ԲԿ, Տէր. — Ձեռ. 1654 (էջ 629), 1684 (782), 1700 (593):

10. — Լեառն վիմածին. — Տպ. 891, ԳԿ, Մեծ. — Ձեռ. 1335 (էջ 661), 1654 (631), 1700 (566):

11. — Մեծ և ահեղ է. — Տպ. 909, ԴԶ, Տէր. — Ձեռ. 1556 (էջ 263), 1583 (364), 1654 (636), 1700 (591):

ՀԱՅ ՆԿԱՐԱԴՆԵՐ

ՍԱՄՈՒԷԼ ՆԱՂԱՇ

(1415?-1475?)

Գատկերահան վարպետ Սամուէլ որդին էր Տիրացու քահանայի: Ծնած է ժ. Դաբու առաջին քառորդին ենթադրաբար: Աշակերտած է Յովհաննէս քահանայի: Եղած է ուսուցիչ Երզնկացի Նաղաշ Յովհաննէս քահանայի: Ընդհանրապէս ապրած եւ աշխատած է Երզնկայի շրջանին մէջ: Իր գրական եւ մանրանկարչական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ 1436-1473 տարիները: Այդ շրջանի արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Շարակնոց, 1436, Երզնկա: Գրիչ՝ Սամուէլ: Ծաղկող՝ Յովհաննէս Գհն. Մեկտինցի. — Յիշտ. ժ. Դարի, Ա. Մասն, թիւ 513:

2. — Յայամաւորք, 1446, Երզնկա: Գրիչք բազում, Մինաս սարկաւագ, Սարգիս, եւայլն: Նկարող՝ Սամուէլ վարպետ: Ստացող՝ Ներսէս քահանայ. — Յիշտ. ժ. Դարի, Ա., թիւ 678:

3. — Շարակնոց, 1455: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Սամուէլ. — Զեռ. Վիեննայի, թ. 1000:

4. — Ժամագիրք Ատենի, 1465: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Սամուէլ. — Զեռ. Հալէպի, թիւ 111: Յիշտ. ժ. Դարի, Բ., թիւ 303:

12. — Մերձեցոյ ես. — Տպ. 906, ԴՁ, Տէր. — Զեռ. 1556 (էջ 261), 1566 (618), 1654 (634), 1700 (586), 3051 (590):

13. — Յանրսկրդրնական ծոցոյ Հօր. — Տպ. 892, ԳԿ, Ողբ., ծայրանուն Յալոբ. — Զեռ. թիւ 1654 չուսի:

14. — Որ ի Հօրէ առաքեցար. — Տպ. 915, ԴԿ, Տէր. — Զեռ. 1556 (էջ 269), 1654 (639), 1684 (782), 1700 (593):

15. — Որ հայրական իշխանութեամբ. — Տպ. 905, ԴՁ, Տէր. — Զեռ. 1556 (էջ 259), 1654 (632):

16. — Սարսափելի որոտմամբ. — Տպ. 882, ԲԿ, Տէր, ծայրանուն Սարգիս. —

Ըստ ցուցակագրող Արտաւազդ արքեպիսկոպոսի «էջ 93ի խորանը փառահեղ գործ մ'է եւ ուշադրութեան արժանի: ...: Ոսկենկար այս խորանը շքեղ համադրութիւն մը կը ներկայացնէ նոյն էջի լուսանցազարդին եւ սկզբնատառին հետ» (Ցուցակ Զեռ. Հալէպի, 1935, էջ 190):

5. — Դանծարան, 1466, Երզնկա: Գրիչ՝ Սամուէլ Նաղաշ. — Յիշտ. ժ. Դարի, Բ., թիւ 317:

6. — Աւետարան, 1473, Երզնկա: Գրիչ՝ Մանուէլ երէց: Ծաղկող՝ վարպետ Սամուէլ պատկերահան. — Յիշտ. ժ. Դարի, Բ., թիւ 448:

Մ Ի Ն Ա Ս Կ Ր Օ Ն Ա Ի Ո Ր

(1415?-1485?)

Մինաս նկարող ծնած է 1415ին մօտաւորապէս: Հօրը անունն էր Մաղթում, մայրը կը կոչուէր Մարմնիք: Աշակերտած է Մկրտիչ Օրբէլինց (Արէկենց) վարդապետին, Արգելանայ կամ Յուսկան Որդւոյ վանքին մէջ: Իր գործունէութեան զլխաւոր կեդրոնները եղած ըլլալ կը թուին Արգելանայ Վանքը եւ Աղթամար, ուր ծաղկած եւ նկարազարդած է շրջակայ զանազան վայրերու մէջ գրուած բազմաթիւ ձեռագիրներ: Ունեցած է աշակերտներ. ծանօթ են Կարապետ Աղթամարցի, Մուրատ սարկաւագ՝ ծաղկող (1460-1471), եւ Կարապետ Բերկրցի՝ նկարող (1471-1500):

Զեռ. 1566 (էջ 646), 1567 (էջ 609), 1578 (թղ. 349ր), 1642 (էջ 778), 1648 (731), 1654 չուսի, 1655 (558), 1671 (757), 1684 (781), 1700 (594), 3466 (696), 3767 (թղ. 280ա):

17. — Փառք քեզ Աստուած. — Տպ. 895, ԳԿ, Տէր. — Զեռ. 1654 (էջ 630), 1700 (595), 1987 (465):

Ինչպէս կը տեսնուի վերեւ արուած ցանկին մէջ, խնդրոյ առարկայ 17 պատկերները կը բաժնուին երեք տեսակի. Մեծացուցէ 3, Ողորմեա 2, Տէր յերկնից 12: Այս վերջին տեսակը արդէն յայտնի է իր թուական առաւելութեամբ մեր Շարակնոցին մէջ:

Ն. ԱՐԲ. ՄՈՎԱԿԱՆ

Մինաս քնդհանրապէս զբաղած է մանրանկարչութեամբ, եւ եղած է բազմադղին նկարող՝ տէր բնածին տաղանդի եւ ինքնուրոյն ոճի: Իր գործերէն յայտնի են շուրջ երեք տասնեակ՝ պտուղ կէս դարու աշխատութեան (1432-1483): Կը ներկայացնենք շարք մը, ընտրովի, եւ ժամանակագրական կարգով:

1. — 1432, Մաշտոց, օրինակուած Կարապետ քարտուղարի ձեռքով, Արճէշի մէջ, Օրբէլինց Մկրտիչ Վարդապետին համար, եւ ծաղկուած Մինաս դպրի կողմէ, զոր կը կոչէ իր «հոգեւոր որդեակը» — Փիրղալէմեան, Նօտարք, Թիւ 102, էջ 101: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, Թիւ 455:

2. — 1433, Աւետարան, օրինակուած Երդնկացի Կարապետ քահանայի ձեռքով, Արճէշի մէջ, ոսկերիչ Յովհաննէսի համար, ծաղկուած եւ նկարազարդուած Մինասի կողմէ՝ ինքնատիպ ոճով. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 5172:

3. — 1437, Շարական, օրինակուած Աթարեկի որդի Դրիգոր կրօնաւորի ձեռքով, Արգելան Անապատի մէջ, Յովհաննէսի որդի Դրիգոր կրօնաւորի համար. ծաղկած է Մինաս, րստ երեւոյթին օրինակ ունենալով Սարգիս Պիժակէն նկարազարդուած Շարական մը. — Ձեռ. Ս. Յ., Թիւ 2479:

4. — 1455, Աւետարան, օրինակուած Դաւիթ քահանայի ձեռքով, Արճէշի մէջ, իր անձին համար. նկարազարդած է Մինաս. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 3815: Սիոն, 1950, էջ 228-233:

Սիրարփի Տէր Ներսէսեան այս Աւետարանը կը համարի Մինասի «ամենաճոխ» եւ «ամենարնտի» գործը (Սիոն, 1951, էջ 146):

5. — 1456, Աւետարան, գրուած Կոտուց Անապատին մէջ, Խաչատուր արեղայի ձեռքով. նկարազարդած է Մինաս, որու մասին շահեկան տողեր ունի գրիչը. «Աղաչեմ յիշել յաղաթս ձեր գտէր Մինաս քաջ նկարաւոր, որ յար եւ նման է Բերսէլիէի հոգեւորնկալ առաջին նկարողին տապանակին, եւ է յաշակերտաց սուրբ վարդապետացն Թումային, Մկրտիչ Աւբէկնց վարդապետին, եւ է բանիբուն եւ հոգիւրնկալ որպէս զվարդապետքն իւր, ամենայն իմաստութեամբ եւ եաթնարփեան շնորհաւքն իլի...»: — Ձեռ. Փարիզի Ազգ. Մատենա-

դարանի, Թիւ 18: Սիոն, 1951, էջ 142, Ս. Տէր Ներսէսեան:

6. — 1460, Ճաշոց, գրուած Յովհաննէս քահանայի ձեռքով, Արճէշի մէջ, Ստեփանոս Ղարիպշահի համար, որ հետագային (1465) կը նուիրէ զայն Աղթամարի վանքին: Նկարազարդած է Մինաս, որու մասին գեղեցիկ տողեր ունի գրիչը. «Եւ աղաչեմ յիշել ի Տէր Աստուած զանյաղթ նկարող սորա զտէր Մինաս սրբասնեալ կրօնաւորն, զբաղցրատեսն եւ զհեզահոգին, զողորմածն եւ զաղքատասէրն, եւ զամենայն առաքինութեամբ զարդարեալն, որ յար եւ նման է Աղղէ կերպասագործին, որ եւ չորս տարի եղբայրական սիրով նախախնամեաց զմեզ ի յԱղթամար կղզիս».

— Ձեռ. Երեւանի, Թ. 982: Լ. Ս. Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, էջ 135:

7. — 1462, Յայսմաուրբ, գրուած Խաչատուր արեղայի ձեռքով, Կոտուց Անապատին մէջ, Ստեփանոս եւ Խաչատուր արեղաներու խնդրանքով. ծաղկած է Մինաս, որ «իմաստութեամբն՝ Սողոմոնին» է նման. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 4883: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, էջ 182:

8. — 1483, Աւետարան, գրած է Յովհաննէս քահանայ, Կոտուց Անապատի մէջ. ծաղկած է Մինաս. — Ձեռ. Երեւանի, Թ. 6879:

Մինասի նկարներուն մէջ մասնաւորաբար աչքի կը զարնէ մարդկային մարմիններուն երկայնութիւնը՝ համեմատելով զլուխներուն հետ:

Մ Ո Ւ Ր Ա Տ Ս Ա Ր Կ Ա Ի Ա Գ

(1425?-1485?)

Ծնած է ԺԵ. Դարու առաջին քառորդին վերջաւորութեան ենթադրաբար: Որդին էր Յոհաննէսի եւ Շարմէլիքի: Եղած է աշակերտ Մինաս կրօնաւորի: Ապրած եւ աշխատած է Աղթամարի մէջ: Իրեն սարկաւագ յիշուած է 1455ին: Իր մանրանկարչական գործունէութիւնը կը տարածուի աւելի քան երկու տասնեակ մը տարիներու վրայ (1459-1471): Այդ շրջանէն ծանօթ են չորս ձեռագիրներ, զորս կը ներկայացնենք ստորեւ:

1. — Աւետարան, 1459, Աղթամար: Գրիչ՝ Հայրապետ արեղայ, որդի Խաչա-

տուրի: Մաղկող՝ Մուրատ սարկաւագ: Ստացող՝ Գիւլբահար. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5417: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 166:

2. — Աւետարան, 1460, Արծկէ: Գրիչ՝ Միքայէլ քահանայ, որդի Յովհաննէս քահանայի: Մաղկող՝ Մուրատ սարկաւագ: Ստացող՝ Ստեփանոս միակեաց. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4850: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 180:

3. — Աւետարան, 1460, Աղթամար: Գրիչ՝ Յակոբ կրօնաւոր: Մաղկող՝ Մուրատ սարկաւագ: Ստացող՝ Խոնծա, դուստր Մկրտչի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 7627: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., թիւ 183:

4. — Մայր Մաշտոց, 1471, Աղթամար: Գրիչ եւ ստացող՝ Հայրապետ արեղայ: Մաղկող՝ Կարապետ քահանայ եւ Մուրատ սարկաւագ՝ եղբորորդի գրիչ Հայրապետ արեղայի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4775: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., թիւ 393:

ԱՅՐԱՀԱՄ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(1425 ? - 1502 ?)

Ճարտար նկարիչ Աբրահամ Վարդապետ ծնած է ժե. Դարու առաջին կիսուն մէջ: Եղբոր մօտաւորապէս: Եղած է աշակերտ Սեւանցի Դանիէլ Վարդապետի: Կը յիշուի իրրեւ արեղայ 1475ին, եւ վարդապետ 1489ին: Ան ընդհանրապէս զբաղած է նկարելով: Իր մանրանկարչական գործունէութիւնը տեսած է կէս դար (1450-1500): Այդ շրջանի արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Ճաշոց, 1450, Էջմիածին, Բիւրական: Գրիչ՝ Գրիգոր «տառապեալ ծերունի»: Նկարիչ՝ Աբրահամ, աշակերտ՝ Կարապետ քահանայի որդի՝ Սեւանցի Դանիէլ Վարդապետի: Ստացող՝ Դանիէլ արեղայ. — Ձեռ. Ս. Յ. թ. 3230: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 558:

2. — Յայտաւորք, 1474, Վայոց Ձոր: Գրիչ՝ Ջաքէոս: Մաղկող՝ Աբրահամ: Ստացող՝ Մեսրոպ արեղայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6268: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 454:

3. — Աւետարան, 1475, Բոլորաբերդոյ Անապատ (Վայոց Ձոր): Գրիչ՝ Աւագտէր,

որդի Յովանիսի: Մաղկող եւ կազմող՝ Աբրահամ արեղայ: Ստացող՝ Սատաղայ եւ Դիլշատ, Նկարեալ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 2634: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թ. 474:

Ըստ Լ. Ս. Խաչիկեանի, «Տէր Աբրահամի նկարած պատկերները (յատկապէս աւետարանիչները) մեծ հետաքրքրութիւն են ներկայացնում: Նկարիչը հմուտ է եւ ինքնատիպ» (Յիշտ., Բ. Մասն, էջ 375):

4. — Աւետարան, 1475, Արկղունք գիւղ (Վայոց Ձոր): Գրիչ՝ Դաւիթ երէց, որդի Տէրտէրի, եղբոր որդի Աւագտէր Վարդապետի: Նկարող՝ Աբրահամ արեղայ: Ստացող՝ Շահրամիր Բարկուշատեցի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 221: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 475:

5. — Ճաշոց, նորոգուած է 1476ին, Մովսէս քահանայի խնդրանքով, Տէրտէրի որդի Ջաքարիա արեղայի ձեռամբ: Մաղկող՝ Աբրահամ արեղայ, Բոլորածորոյ Վանք (Վայոց Ձոր). — Ձեռ. Երեւանի թ. 2781: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 501:

6. — Ճառնետիր, 1478, Արկղունք: Գրիչ՝ Դաւիթ երէց: Մաղկող՝ տէր Աբրահամ. Ստացող՝ Սարգիս արեղայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 942: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 541:

7. — Շարակնոց, 1487, Արկղունք: Գրիչ՝ Դաւիթ քահանայ: Նկարող՝ տէր Աբրահամ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6273: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 117:

8. — Աւետարան, 1488, Տփլիս: Գրիչ՝ Մկրտիչ քահանայ: Նկարող եւ կազմող՝ Աբրահամ Վարդապետ (1489): Ստացող՝ Ղազար քահանայ. — Ձեռ. Ս. Էջմիածնի, թիւ 129: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 146:

9. — Աւետարան, 1495, Վերի Նորափանք (Վայոց Ձոր): Գրիչ՝ Գրիգոր արեղայ: Նկարիչ եւ ստացիչ՝ Աբրահամ Վարդապետ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5303: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 289:

Լ. Ս. Խաչիկեանի համաձայն, «Աբրահամի նկարները բազմաթիւ են եւ կատարուած մեծ վարպետութեամբ: . . . Պայծառակերպութեան նկարի ցածում Աբրահամը թողել է իր եւ տէր Ջաքարիայի պատկերները: Այդ նկարն աւարտուած է 1498 թ. ին» (Յիշտ., Գ., էջ 214-216 լս.):

10. — Աւետարան, 1471, Աղջոց Վանք: Գրիչ՝ Վարդան Եպիսկոպոս: Ստացող՝ Դանիէլ Վարդապետ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 8409: Յիշտ. Ժե. Դարի, Բ. Մասն, թ. 397:

Հետազային, Մաղկող՝ Աբրահամ (1498): Սեւան կղզի. — Յիշտ. Ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 354:

11. — Շարակնոց, 1500: Գրիչք՝ Գրիգոր արեղայ եւ Ղուկաս: Նկարիչ՝ Աբրահամ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 1579: Յիշտ. Ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 404:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՂԹԱՄԱՐՅԻ

(1430 ? - 1500 ?)

Գրիչ, նկարող եւ կազմող Կարապետ Քահանայ Աղթամարցի ծնած է Ժե. Դարու երկրորդ քառորդին սկիզբները հաւանաբար: Հօրը անունն էր Յոհանէս: Մայրը կը կոչուէր Շարմելիք, իսկ կենակիցը՝ Ղամար խաթուն: Իր ուսուցիչը եղած է Մինաս:

Աղթամարցիին մանրանկարչական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ 1462-1498 տարիները: Այդ շրջանին՝ մօտ երկու տասնեակ ձեռագիրներ նկարազարդած է շահեկան եւ արժէքատու պատկերներով: Այդ ձեռագիրներուն մեծագոյն մասը այժմ կը պահուի Երեւանի Մատենադարանին մէջ:

Այստեղ կը յիշենք մէկ քանին իր գործերէն:

1. — Աւետարան, 1462, Արճէշ: Գրիչ՝ Յովանէս քահանայ, որդի Մանգասարի, աշակերտ Թումայ Վարդապետի: Մաղկող՝ Կարապետ: Ստացող՝ Խոջայ Խաչատուր.

— Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4778: Յիշտ. Ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 224:

2. — Աւետարան, 1463, Բերդաձոր Վանք, Ռշտունիք: Գրիչ՝ Մարգարէ. յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ. «անմեղադիր լեւոյք, զի այքս ի լուսոյ էր պակասեր եւ ձեռս ի շաւշափելոյ եւ միտքս ի տեսանելոյ»: Նկարող Կարապետ: Ստացող՝ Աստուածատուր տանուտէր. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4837: Յիշտ. Ժե. Դարի, Բ., թիւ 249:

3. — Աւետարան, 1470, Աղթամար: Գրիչ՝ Հայրապետ արեղայ, որդի Խաչատուրի: Մաղկող՝ Կարապետ քահանայ: Ստացող՝ Մկրտիչ կրօնաւոր. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 8928: Յիշտ. Ժե. Դարի, Բ., թիւ 386:

4. — Մաշտոց, 1471, Աղթամար: Գրիչ՝ Ներսէս Եպիսկոպոս, որդի Կուռջիւրէկի: Մաղկող՝ տէր Կարապետ, աշակերտ Մինասի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5702: Յիշտ. Ժե. Դարի, Բ., թիւ 391:

5. — Մաշտոց, 1492, Ախթամար: Գրիչ, ծաղկող եւ կազմող՝ Կարապետ քահանայ, կենակիցը՝ Ղամար խաթուն: Պատուիրատու՝ Պաւլոս հիւսն. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4201: Յիշտ. Ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 245:

6. — Աւետարան, 1498: Գրիչ՝ Յովանէս որդի Վարդաշախի: Մաղկող՝ Կարապետ Քհն. Աղթամարցի: Ստացող՝ Թումայ միակեաց. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4955: Յիշտ. Ժե. Դարի, Գ., թիւ 358:

(8)

Ն. ԱՐԲ. ԾՈՎԱԿԱՆ

Թ Ո Ւ Ր Ք Բ Ժ Ի Շ Կ Ն Ե Ր Ո Ւ Դ Ե Ր Ը

Հ Ա Յ Կ Ա Կ Ա Ն Ց Ե Ղ Ա Ս Պ Ա Ն Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Մ Է Ձ

«Սիոն»ի այս թիւէն սկսեալ ճրատարակութեան կու տանք վաստակաւոր հեղինակ եւ Հայ Դատի աշխատանքներուն մէջ իր պատուարեր ճիգերը բերած Փրօֆ. Վահագն Տատրեանի (State University of New York - Geneceo) վերջերս Անգլերէն լեզուով լոյս տեսած գրքին Հայերէն թարգմանութիւնը, կատարուած ուսուցիչ Պր. Արամ Պէլեանի կողմէ: Դրքին ընդհանուր խորագիրն է. «Թուրք Բժիշկներու Դերը Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի ընթացքին Օսմանեան Պետութեան կողմէ իրագործուած Հայոց ջարդին մէջ»:

ԽՄԲ.

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ Ա Կ Ն Ա Ր Կ

Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի ընթացքին, Թուրքերու կողմէ իրագործուած Հայոց ցեղասպանութեան մասին եղած հետազոտութիւններուն մէջ գրեթէ անտեսուած է ոճրագործներուն իսկական ինքնութիւնը: Այս ուսումնասիրութիւնը ի յայտ կը բերէ Թուրք բժիշկներու վրձնական դերը այս ցեղասպանութեան ծրագրման և իրագործման մէջ: Այս բժիշկները ազդեցիկ էին ոճիրին ազգայնական-գաղափարական արդարացումները տարածելու մէջ, ինչպէս նաեւ կազմակերպելու և առաջնորդելու այն խումբերը, որոնք Հայոց ջարդը իրագործեցին ամբոխային տեղահանութեամբ, գնդակահարութեամբ, բժշկական փորձերով և սպանութիւններով և այլ միջոցներով: Յայտնութիւնները ծնունդ կու տան բժշկական բարոյագիտութեան վերաբերեալ տխուր հարցումներու, մասնաւորապէս երբ անոնք կը կապուին մօլեռանդ և մասնայատուկ գաղափարաբանութեան մը հետ:

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Շատ քիչ գրուած է Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի ընթացքին Հայոց դէմ իրագործուած ջարդի մասին, այն

ոճիրին՝ զոր Թուրք քաղաքագէտները մինչեւ այսօր կ'ուրանան և զոր խաւարով պատուած կը մնայ, ջարդի վերաբերեալ արխիւներու մէջ գտնուած տեղեկութիւններուն անհասանելի ըլլալուն պատճառաւ: Այս նախնական և անկատար ուսումնասիրութիւնը հիմնուած է գլխաւորապէս Եւրոպական ազդեցիկներու վրայ, և մասնաւորապէս Բրիտանական Տեղեկատուութեան Գրասենեակի տեղեկագիրներու՝ Թուրքիոյ Անգլիոյ կողմէ գրուած կարճատեւ շրջանէն (1918-21), ինչպէս նաեւ Գերման տականատեսներու վկայութիւններուն վրայ: Այս վկայութիւնները մասնաւոր կարեւորութիւն մը կը ստանան երբ նկատի առնենք Գերմանիոյ բարեկամութիւնն ու դաշնակցութիւնը Օսմանեան կայսրութեան հետ պատերազմի շրջանին: Մեր այլ ազդեցիկներէն են Ամերիկեան տեղեկագիրները, մեծ մասամբ բժիշկներէ և հիւանդապահներէ, ու նաեւ Թրքական Զինուորական Ատեանի ատենադրութիւններ և փաստաթուղթեր (Դեկտ. 1918 - Մայիս 1919), որուն պաշտօնն էր յայտնել ոճրագործներու ինքնութիւնն ու պատժել զանոնք: Թէև կան բազմաթիւ հայկական տեղեկութիւններ, որոնք թանկարժէք կրնան ըլլալ այս պատմական ուսումնասիրութեան համար, սակայն զանոնք մեծապէս օգտագործելը զանց առինք, տեղի չտալու նախապաշարութի որեւէ կասկածի:

Այս բոլոր ազդեցիկները կը մատնանշեն այդ նոյն ահաւի իրողութիւնները, որոնք կը վերաբերին Հայոց ջարդի գաղափարը որդեգրողներուն, զայն կազմակերպողներուն և գլխաւոր ոճրագործներուն, և այս անձերը բժիշկներն են յատկապէս և հիւանդապահները ընդհանրապէս, որոնք կեդրոնական դեր խաղցան արարքին ամբողջ ընթացքին: Թուրք բժիշկները, Թրքական Զինուորական Ատեանին գիմաց ըրած իրենց վկայութիւններուն, ինչպէս նաեւ հրապարակային

տեղեկություններում մէջ, պատմեցին բազմաթիւ դէպքեր՝ իրենց պաշտօնակիցներում Հայերը թունաւորելու, ծովուն մէջ խեղդելու, անդթօրէն սպաններու և անոնց վրայ բռնկական փորձեր կատարելու մասին (մարդկութեան կործնեցաւ բարիքին համար)։ Այսպիսի կազմակերպուած բռնկական սպանողներ շատ բնականաբար կը զուգորդուէին այսօր Նազի բռնկաներու Հրէից աղէտի ընթացքին գործադրածին հետ։ Այստեղ ներկայացուած ապացոյցներու զօրութեան շնորհիւ կը յայտնուի թէ անոնց կարապետները Օսմանեան պետութեան մէջ էին։

Թուրք բռնկաները ձեռնամուխ էին ոչ միայն բռնկական սպանողի մէջ Հայոց ֆարդի ժամանակ, այլև կազմակերպուած սպանող ծրագրերու մէջ։ Անոնցմէ գրեթե բոլորներն են Տքթ. Նազըմ և Տքթ. Պէշտաթին Շաքիր, երկու վարիչ գէմքեր՝ այդ օրերուն ղեկավար Իթթիհատ կուսակցութեան (իշխանութեան եկած 1908ին) կեդրոնական կոմիտէի Բարձրագոյն Վարչութեան։

Կեդրոնական կոմիտէն էր որ այս կուսակցութեան գաղափարաբանութեան գործունէութիւնը և քաղաքական ծրագիրը կը սահմանէր, մինչ քարձրագոյն վարչութիւնը տեսակ մը քաղաքական մարմին մըն էր (politbureau) որ կը սահմանէր Օսմանեան կայսրութեան թէ՛ արտաքին և թէ՛ ներքին գործունէութիւնը։

Նազըմ և Շաքիր իրենց բռնկական ուսումը ստացած էին Պոլսոյ մէջ։ Նազըմ յաւելեալ փորձառութիւն մը ստացած էր Փարիզի մէջ։ Երկուքը որպէս քաղաքական աքսորեալներ կը պատրաստէին Ապտիւլ Համիտի վարչաձեւը տապալելու ծրագիրը։ Իրենց շնորհիւ է որ 1908ի երիտասարդ թուրքերու յեղափոխութիւնը տեղի ունեցաւ, որուն հետեանքով այս երկուքը յարատեւ գէմքեր եղան այս կուսակցութեան ղեկավարութեան մէջ։ Իրենց վճռական ոյժի դիրքերուն հասան 1912-18ի շրջանին, ծածկօրէն օգտագործելով իրենց ազդեցութիւնը (բացի երեք ամիսներէ, որոնց ընթացքին Տքթ. Նազըմը ծառայեց որպէս կրթական Նախարար)։ Յետ-յեղափոխութեան շրջանին, Տքթ.

Նազըմ կարճ ժամանակուայ մը համար ծառայեց որպէս գլխաւոր բռնկ Պոլսոյ քաղաքապետարանի հիւանդանոցին մէջ, մինչ Տքթ. Շաքիր օրինակուն (բարոյագրական) բռնկութիւն դասաւանդեց Պոլսոյ բռնկական գոլէճին մէջ։

Թէ՛ Նախա-յեղափոխական շրջանին և թէ՛ անկէ ետք, Իթթիհատ կուսակցութիւնը մեծ փորձառութիւն չահեցաւ վերածելու Թուրքիան միատարր ու միացեղ պետութեան մը, վճռականօրէն պայքարելով կայսրութեան մէջ գտնուող զանազան ազգերու դէմ, որոնք դիմադրեցին ձուլումը և ջանացին պահել իրենց ազգային ինքնութիւնը։ Իրենց ունեցած փորձառութիւնը իր ազդեցութիւնը ունեցաւ յղանալու, կազմակերպելու և գործադրելու Հայոց գէմ ուղղուած ֆարդի ծրագիրը պատերազմի օրերուն։ Զանազան տուեալներ նպաստեցին դժոխային այդ ծրագրի իրագործման։ Կար Հայ և Թուրք անհամաձայնութիւններու երկարատեւ պատմութիւնը, ներառելով թրքական պատահական ֆարդերը Հայոց գէմ, Հայերու անպաշտպան վիճակը և յառաջացած կազմալուծումը, փախստը Օսմանեան պետութեան, ինչպէս նաեւ զինեալ պայքարներ, որոնց իբրեւ արդիւնք՝ զանազան ազգեր (Պալքանեան), Եւրոպական պետութիւններու օգնութեամբ, կրցան ազատագրուիլ Օսմանեան լուծի բռնկալուելէն։ Այդ շրջանը ուսումնասիրողներէն մին, մօտ 1913ին, կը յայտարարէ. «Ալպանները, Յոյները և Սլաւները ոչ ևս հպատակ ազգութիւններ են. միայն Հայերը և Արաբները մնացին»։ Թրքական ազգայնական հակումը համա-Թուրանական ցեղապաշտութեան, որ ջանաց ցեղային տարրերը միացնել Օսմանեան իշխանութեան տակ, ձեռով մը կը ստուերոտէ անոր համա-Իսլամական կեցութեամբը։ Այս իրողութիւնը մղեց Իթթիհատ կուսակցականները իրենց ուշադրութիւնը կեդրոնացնել արեւելեան Թուրքիոյ, Կովկասի և անդր-Կովկասի վրայ, և Արաբական աշխարհը առժամաբար անտեսել։ Հայերը այս կողմէ արգելք մըն էին իրենց սեւ ծրագիրներու գործադրումին, այլև չունէին պաշտպան մեծ պետութիւն մը։

1919-20 թ. թուրք Զինուորական Ատեանի ատենագրութիւններուն համաձայն, այս երկու բժիշկները կեդրոնական դեր մը խաղցան, Հայոց ջարդը կազմակերպող խմբակներուն ցուցմունք և ուղղութիւն տալու գործին մէջ։ Արեան ծարաւի ոճրագործներ, Արդարութեան և Ներքին Նախարարութիւններու կողմէ տրուած մասնաւոր արտօնագրով մը ազատ արձակուած էին երկրի զանազան բանտերէն և կազմակերպուած որպէս մարդասպան խումբեր, իւրաքանչիւրը 50-200 հոգի, «Զէթէ» անունին տակ, որ կը մատնանշէ բաղադրութիւնը այն դերերուն, որոնք առնչուելու ունին ֆէտայիներու և աւազակներու հետ։ Զանաք կը ղեկավարէր մասնաւոր սպաներու խումբ մը, որուն անդամները Օսմանեան Պատերազմական կաճառը աւարտողներ էին։

Այս երկու բժիշկներու կեդրոնական դերը չնշտուած է օրինազանցութեամբ, ամբաստանութիւններու և վճիռներու շարքով՝ տրուած Թրքական Զինուորական Ատեանի կողմէ։ Օրինազանցութեամբ գլխաւոր ամբաստանագիրը, ներկայացուած խտենին՝ 28 Ապրիլ 1919ին, կը յիշէ Տքթ. Նազըմի անունը ութ անգամ, եօթ անգամ զինք ներկայացնելով որպէս գլխաւոր կազմակերպողը Մասնաւոր Հաստատութեան պատկանող մարդասպան խումբերուն։ Թէև այս խումբերէն չտանք սկիզբը գործածուեցան որպէս վարքիպաններ Ռուսիոյ և կովկասեան սահմանի շրջաններուն վրայ, սակայն Ատեանին օրինազանցութեամբ, ամբաստանագիրը հաստատեց թէ «այս ոճրագործներուն և աւազակներուն» կազմակերպելու գլխաւոր նպատակն է ջարդել և բնաջնջել Հայ անդամներու կարաւանները և թէ այլ պատճառաբանութիւններ պարզապէս պատրուակներ են մոլորեցնելու դիւրախար ժողովուրդներ։ Ամբաստանագիրը կը մէջբերէ 15 Յուլիս 1915ին զրկուած հեռագիր մը էրզրումի նահանգի կառավարիչին կողմէ, որուն մէջ կը պատկերացնէ ճանապարհները և աւազակները, որոնք կը գործեն Մասնաւոր Հաստատութեան անուան տակ, որպէս ոճրագործները «յարձակումներու և բռնարարութիւններու»

րու։ Ութերորդ ակնարկութեան մէջ, Տքթ. Նազըմը յստակօրէն կը յիշուի որպէս վերջնական որոշումներ տուող և ջարդը իրագործողներէն մին։ Իրեն կը վերագրուի ըսած ըլլալ թէ Հայոց դէմ առնուած միջոցները «որոշուեցան կեդրոնական կոմիտէի կողմէ ի և ընդարձակ խորհրդակցութիւններէ ետք», և թէ «անոնցմէ ակնկալուած նպատակն էր չլուծել Արեւելեան Հարցը»։ Ատեանին յետագայ նիստերուն մէջ, հինգ գլխաւոր իթիւնաւորական ղեկավարներ, խտապահանջ հարցաքննութենէ ետք վկայեցին և հաստատեցին Նազըմի դերը աւազակախումբերու կազմակերպութեան մէջ։

Տքթ. Շաքիրը ևս ութ անգամ յիշուած է գլխաւոր ամբաստանագրին մէջ իր կրկնակ հանգամանքներով. — որպէս քաղաքական ղեկավարը Մասնաւոր Հաստատութեան և որպէս մարտային հրամանատարը ջարդարար խումբերուն, որոնք արեւելեան նահանգներուն մէջ կը գործէին։ Զինք դատապարտող ամենէն զօրաւոր ապացոյցը ներկայացուց երրորդ Բանակի Հրամանատար Ուահիպ Փաշան, որ ամփոփեց իր շնորհագրկումը հետեւող բառերով. — «Հայոց ջարդը, բնաջնջումը և կոդապուած հետեւանքն էին չիթիւնով թէրաքթի որոշումին։ Պէտէ տանք Շաքիրն էր որ մարդասպաններ կը հալթայէր, զանաք կ'ուղղէր և երրորդ Բանակի շրջանին մէջ կ'աշխատէր և կառավարական ղեկավարները կ'ենթարկուէին Շաքիրի հրամաններուն և ցուցմունքներուն։ Բոլոր մարդկային ողբերգութիւնները, զրգուռները և եղծման արժանի տարաքները երրորդ Բանակի գործունէութեան շրջանին մէջ իր գաւաղրութիւններուն տրդիւնքն էին, անոնց մէջ ըլլալով զինուորագրութիւնը կախաղանի արժանի ոճրագործներու և արիւնլուտ ձեռքերով ու արիւնոտ աչքերով ճեմարմներու։

Յաճախ, չհշտելէ ետք այն իրողութիւնը թէ «պարպումները» դիմակ մըն էին բնաջնջումի, Զինուորական Ատեանը կը մէջբերէ գլխաւոր ամբաստանագրին մէջ Շաքիրի հեռագիրը, որուն նկարը (Յորօփին) Ատեանին մօտն էր։ Այս հե-

առգրին մէջ Շաքիրը իրեն ենթականերէն մէկուն, Խարբերդի (Հարփուլ) պատասխանատու քարտուղարին կը հարցնէ. «Միթէ Ձեր չրջանին պարպումի ենթարկուած Հայերը բնաջնջուեցան: Միթէ անոնց անձիտումը կ'իրագործուի, և կամ թէ անոնք միայն տեղահան կ'ըլլան և կ'աքսորուին: Այս կէտը յստակեցուցէք, եղբայր»:

Պատասխանատու քարտուղարներուն շարք մը դատաւարութիւններուն իր վերջնական փաստարկութեան մէջ, ընդհանուր դատախազը դատաւարեց «տեղահանութիւնները որպէս պատրուակ ջարդերու» և ակնարկելով Շաքիրի հեռագրին՝ հաստատեց: Այս հաստատուած իրողութիւնը նոյնչափ յստակ է ինչպէս $2 + 2 = 4$ համեմատութիւնը: Այս դատին առում վճիռը կը նկարագրէ Շաքիրը որպէս կազմակերպողը և հրամանատարը մարդասպան խումբերուն, որոնք կը դործէին արևելեան նահանգներուն մէջ և Մասնաւոր Հաստատութեան հովանիին տակ, Դարանակալ սպանդը և բնաջնջումը տեղահաններու կարուստներուն՝ զանոնք հաշուեյարդարի ենթարկելու գլխաւոր գործնականընթացն էր:

Շաքիրին դերը հաստատեց նաև պատերազմէն ետք էրզրումի կառավարիչ Մուսիրը: Ան յայտարարեց. «Շաքիրին առաջ քշած սճրագործները կազմակերպեցին տեղահանուածներու ջարդը ամենէն անգութ ձևերով»:

Հասան Թահին, էրզրումի կառավարիչ պատերազմի ընթացքին, հաստատեց Հարփուլի դատաւարութիւններուն երկրորդ շարքին մէջ (2 Օգոստոս 1919) թէ Շաքիրը գործոն պետն էր Մասնաւոր Հաստատութեան և թէ յատուկ ծածկագրերը կը գործածէր իր հազարդադուութիւններուն մէջ, ուղղուած Պատերազմական և Ներքին Նախարարութիւններուն:

Տքթ. Նազըմի դերին մասին խօսած են նաև կարգ մը Թուրք հեղինակներ: Յուլիս Ռիֆֆի Աթա, ծանօթ իթթիհատական մը, որ աշխատած է որպէս անձնական քարտուղար նախ Թալէաթի և ապա Քէմալի մօտ, որոնք երկու գլխաւոր սիւներն էին «Երեքներու Յանձնախումբ

ընդին, իր յուշերուն մէջ կը նկարագրէ իր փորձառութիւնը Նազըմի հետ որպէս կազմակերպողը դատապարտուած սճրագործներուն: Երբ ուսանող էր Պոլսոյ Զինուորական Կաճախին մէջ, պատերազմի ծագումին, ան մօտեցու Նազըմին, սորվելու այս վերջինէն մասնաւոր պաշտօններու համար սպաներ զինուորագրելու ձևեր: Տքթ. Նազըմ կոպտօրէն իրեն ըսու թէ այն պաշտօնները, որոնք աղերս ունին դատապարտուածներու ջոկատները ղեկավարելու հետ, զինուորական դադանիքներ են: Հեղինակին մօտ եղած հակազդեցութիւնը՝ «Այս առաջարկուած մարդասպաններու բանակը զիս կորսուածի վիճակին մէջ կը գնէ»:

Այսպիսի անսահման և ընդարձակ ջարդի մը կազմակերպումը ենթադրելու տայ մեզ թէ ոչ միայն գերագոյն հեղինակութիւնը, այլ նաև հիմնական կառոյցը նախարարութիւններուն, զինուորական հրամանատարութեան և ղեկավարութեան հիմնական կազմուածքը իրազեկ էին և գործօն դեր ունեցան պիզալի այդ արարքներու գործադրման մէջ: Թուրք պատմիչ մը, Շէվքէթ Սիւրէյէթ Այաւ. միր, կը նկարագրէ Նազըմը որպէս «զեկավարը իթթիհատի անարեկ բազուկին պատերազմի ընթացքին»: Ուրիշ երկի մը մէջ զինք կը ներկայացնէ որպէս մէկը՝ որ կը պատկանէր իթթիհատի կեդրոնական անձնաւորութիւններու շարքին, և որոնց ձեռքին մէջ կը կեդրոնանար ոյժը: Ան խորանուած էր պատասխանատուութեամբը «ամենարեւոյն պատմութիւններու, որոնք կը յատկանշեն մեր վերջին կայսրութեան խաւարագոյն շրջանը»:

ՎԱՀԱԳԵ ՏԱՏՐԵԱՆ

Թրգմ. ԱՐԱՄ ՊԵՂԵԱՆ

(Շարունակելի՛ 1)

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՆՇԱՆԻ ՎԱՆՈՒՑ ՍԵՐԱՍՏԻՈՑ

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Յաղագս Առաջնորդութեան Սեփասացի Յովնանեկա Արքեպս.ի եւ վասն բազմադիմի անցիցն որ յաւուրս նորա:

Ընկալեալ Յովնանէս Վարդապետի զՀրովարտակ Արքեանական և զԿոնդակ Պատրիարքական՝ Տեսչութեան նահանգիս Սերատաթոյ՝ յաւուր կիւրակէի Վերափոխման Ս. Աճաժին՝ յորում աւուր և ինքն մատուցեալ զԱճաթին Պատարագ (ՌՄԾԸ = 1809) յերկուորեակ լերինն յաւերակ և անշէն Խորանի՝ որ յանուն Մօր Տեսան կառուցեալ էր անդր 'ի վաղ ժամանակաց, յետ երկից աւուրց ել 'ի Կնատրիոյ և յուղի անկեալ եկն նհառ 'ի վիճակն իւր 'ի Սերատաթիս և լուեալ քաղաքացւոցն և զբոհ տուեալ միմիանց իշխանք և ժողովուրդք յազնախուռն բազմութեամբ ելին ընդ առաջ նորա, և մեծաւ հանդիսիւ և շքեղ փառօք բերեալ մօտին 'ի հրաշափառ Վանս Սրբոյ Նշանի յաւուր երկուշարթի յիննորդի աւուր Վերափոխման Սրբոյ Կուսին 'ի 23 Օգոստոսի՝ յորում 'ի հանդիսի անդ բազմութեան ժողովոյն՝ 'ի մէջ Ս. Տաճարին գեղեցիկ տախտաքանութեամբ առաջի տարր նոցա զբան Տեսան եթէ «Գիտէ Հայրն ձեր երկնաւոր թէ պիտոյ է Զեղ զայդ ամենայն» և բազում բանիւք յորդորեաց զնոսա բառնալ զերկպառակութիւնն և 'ի մի խորհուրդ միաբանութեան մօտանալ զանցեալն՝ ըստ առաքելւոյն և 'ի յառաջադէմն նկրտիլ, և այսպէս զուարճացուցեալ ուրախացոյց զԺողովուրդն և վճարեալ զքարոզն օրհնեաց զնոսա և արձակեաց: Եկն 'ի նմին աւուր և կարապետ Վարդապետ և տեսեալ ըզմիմիանս ուրախացան յոյժ և ելին դիտել և 'ի գիր առնուլ զամենայն զկհոս և ըզկարասիս Սրբոյ Մենաստանիս, և 'ի միւ-

սում աւուր գնացեալ առ Քաղաքապետն Զափան Օղլու Մուհամմէտ Բէէշին զգեցաւ զլօղիկ՝ արձանելիս պատուոյ և էառ զհրամանագիր ըստ թէութեան Հրովարտակին արքեանական տուեալ նմա իբր 1500 դահկան: Ընկալաւ միանգամայն և զհրամանագիր վասն շինութեան և նորոգութեան Ս. Աճաժին եկեղեցւոյ ներքին գաւթին, զոր եռամսեայ ժամանակաւ յառաջ տապալեալ և կործանեալ էին, և նստեալ անդ յեկեղեցւոյն զաւուրս 30, ետ վերստին ամրագոյնս կերտել և կանգնել և ապա դարձաւ եկն 'ի Ս. Վանս, և 'ի գալն իւրում եղիտ անդ զՏեղապահ և զործակից իւր զԿարապետ Վարդապետն, ևս և զՅովակիմ, Գարրիէլ և Զաքարիա Վարդապետք և Սարկաւազ ոմն կարապետ անուն: 'ի Վանս Ս. Հրեշտակապետի էր տեղապահ Յարութիւն Վարդապետ՝ սարկաւադաւ միով Յակոբ անուն, իսկ 'ի Վանս Ս. Անապատի Աւետիք Վարդապետ՝ զորս հաստատեաց 'ի պաշտօնի իւրեանց և բարեւոքապէս կառավարեաց զՍ. Ուխտս: 'ի սմին ամի Սահակ Վարդապետ Սերատաթի՝ որ էր լուսարար և Տեղապահ յաւուրս կարապետ Արքեպս.ի Ակնեցւոյ, հասեալ զօլով յաւուրս ծերութեան, փոխեցաւ առ Քրիստոս և թողեցաւ 'ի Ս. Վանս: Յետ այսորիկ, երկօքին հարազատքն Յովնանէս և կարապետ Վարդապետք 'ի հաշիւ տուեալ զպարտոն Սրբոյ Մենաստանիս՝ հանդերձ տոկոսիւքն և տուգանօքն և զծախս արձանագրութեան արտօրէից գտին աւելի քան զքառասուն և մէկ հազար դահկանս և աւուրս բազումս խորհեցան 'ի միասին գտանել զել իրացն և եղերեցին զբանն 'ի հնարագիւտ և յանձանձիր Զանադրութիւնս: Վասն որոյ ել կարապետ Վարդապետն անձամբ և գնաց 'ի Քաղաքիս առ Գրիգոր Արքեպս. և նպատակ օգնութեան գտեալ 'ի

նման է իբրև զեթն քսակ դրամս, դարձաւ 'ի Ս. Վանս: Եւ ապա (ՌՄԹԻ = 1810) կոնդակաւ կաթուղիկոսին կիլիկիոյ գնաց 'ի վիճակն Եօղղատու և երեք իբրև 4 քսակ դրամս: Եւ և Յովհաննէս Վարդապետ 'ի վիճակն իւր և բաց 'ի տարեկան արգեանց երեք և զերիս քսակ դրամս, զայս ամենայն առեալ պարտուցն հանդարեցան փոքր ինչ: Յաջորդ ամին (ՌՄԿ = 1811) վաղճանեցաւ և ծերունին Յովակիմ Վարդապետ որ էր Լուսարար յաւուրս Յակոբայ Արքեպս. ին, և թաղեցաւ 'ի Ս. Մենաստանիս առաջի դրան մասնատան 'ի ներքին գաւթի: 'ի ամին ամի և Գրիգոր Վարդապետ Սեբաստացի որ էր Լուսարար յաւուրս Գրիգոր Արքեպս. ի գնաց յուխտ 'ի Ս. Երուսաղէմ և չև ևս հասեալ անդր վաղճանեցաւ 'ի ճանապարհին զի խորտակեցաւ նաւն՝ յոր մտեալ էր և անկեալ 'ի ծով հեղձաւ 'ի ջուրց անտի և մեռաւ: Յետ այսորիկ 'ի մի խորհուրդ միարանու թեան գումարեալ զխաւարաց քաղաքիս կամեցան յղել զՏեսուչ իւրեանց՝ զՅովհաննէս Վարդապետն 'ի Սբ. Աթոռն էջմիածին՝ առ 'ի ստանալ զկարգ Եպիսկոպոսութեան և յորդորիչք այսմ խորհրդոյ եղեն՝ գրեամբ և բանիւք՝ Ստեփաննոս Արքեպս. Առաջնորդ Կեսարիոյ, Յովհաննէս Արքեպս.՝ նուիրակ Ս. էջմիածնի, Մ. Գոսպար և Փիլիպպոս Ամիրտայք և այլք բազումք: Բայց Յովհաննէս և Կարապետ Վարդապետք խորհուրդ արարեալ ընդ միմիանս՝ ոչ բարեւք վարձան զնալն յայնր ամի՝ սակոյ յալուսթեան պարտուց և բարդեալ տոկոսացն, և զի ընկալցին զհաւանութիւն Պատրիարքին Կ. Պոլսոյ, յօժարեցուցին առ այս և զիշխանն, վասն որոյ և եկաց և մեաց յայնմ ամի: Ապա յաջորդ ամին (ՌՄԿԼ = 1812), պատրաստ եղեալ ըստ արժանւոյն և առեալ զհաճութիւն և զգիր վկայութեան 'ի Յովհաննէս Պատրիարքէ և ընկալեալ զբազմակնիք հրիտակ խնդրանաց քաղաքացւոցն՝ յաւուրս շարաթու Բարեկենդանի Վարդապ. Ս. Խաչին 'ի 21 Սեպտեմբերի եւ 'ի Սուրբ Մենաստանէս Յովհաննէս Վարդապետ և յաղի անկեալ զնաց հնաս 'ի Ս. Աթոռն էջմիածին 'ի 6 Նոյեմբերի: Եւ զի ընդ այն ժամանակս հնչէր համբաւ պատերազմի

'ի մէջ Ռուսաց և Պարսից և անթիւ զօրք Պարսից սփռեալ և տարածեալ էին 'ի շրջակայս Սրբոյ էջմիածնի, վասն որոյ յետ իբրև ինն առուրց՝ 'ի 14 Նոյեմբերի 'ի առնի Սրբոց մարտիրոսացն Դուրիաւսայ, ծայրագոյն քահանայապետն ամենայն Հայոց Տ. Եփրեմ Ս. Կաթուղիկոս մեծածանդէս նաւակաւոր Եկեղեցւոյ արարեալ առաջի իջման անդ Ս. Տեղւոյն ձեռնադրեաց զՅովհաննէս Վարդապետն Արքեպս. 'ի վերայ նախագիտ Սեբաստիոյ և յետ չորից առուրց ողջագտերեալ 'ի Ս. Հայրապետէն և յուրորկաւորեալ յԱրքեպս. ացն, և 'ի Ս. էջմիածնէ և առ տարեալ եկն և ժամանեաց 'ի վիճակն իւր 'ի քաղաք Սեբաստիա և հմուտ 'ի չքեղաշուք Մենաստանս Սրբոյ Նշանի 'ի 27 Դեկտեմբերի ՌՄԿԼ = 1812՝ յաւուր Ուրբաթու: Եւ եղև 'ի դառնալն իւրում 'ի Ս. էջմիածնէ մինչ հնաս 'ի քաղաքս Կարին եղիտ անդ զոմն ճարար ձուլորար և ետ ձուլել զանդակ մի պատուական՝ 150 դահեկանու և բերեալ զնա ընդ իւր զեռեղեաց 'ի Սբ. Վանս՝ 'ի մէջ կամարին՝ յետկոյս Սրբոյ Սեղանոյն և յետ ամսոց ինչ հո բերել երկուս զանգակս ևս և զայնոսիկ ևս ետ զետեղել հանդէպ նմին՝ զորս հնչեցուցանեն 'ի հանդիսաւոր աւուրս Տէրունական Տօնից և յամենայն կիւրակէս 'ի ժամ Ս. Պատարագի: Թէպէտ և յաւուրց անտի շինութեան Ս. Աճածին Եկեղեցւոյ ընկալեալ ունէին Ազգ մեր հրամանագիր յԱրքայէ, զի մի մացէ դատաւորական բաժանարարութիւն՝ 'ի ժառանգութեան Հայ ննջեցեալց (Գոստամ) և թագուցեալ պահէին զայն զի մի բացցի դուռն մեծամեծ ծախուց, յետ իբրև ինն ամաց նորոգ ևս ընկալան զհրամանագիր յԱրքեպուստ ըստ առաջնայն և ժամ բարեյաջող գտեալ ձեռնառութեամբ Այլազգի մեծամեծաց՝ ետուն տնցուցանել 'ի Տօմարն Դատաւորաց, վճարեալ իբր 500 դահեկանս, և առին զհրամանագիր 'ի քաղաքապետէն ըստ թէութեան հրովարտակին: Եւ յետ ամաց ինչ եկն նոր Դատաւոր մի, և յայսմ միջոցի բազումք մահացան 'ի ժանտախտէ զոր առիթ պատեն համարեալ Դատաւորին խնդրեաց ուտեստս յԱզգէ մերմէ. և 'ի բացտակ նոցին վճիռ զանգատանաց յղեաց

առ Բողոքական՝ Չափան Օղլու Մուհամմետ Բեկչին, և նա յանիթաւի կախաւ զիշխանսն եղ 'ի չղթայս բանտի և առեալ տասն քսակ դրամս՝ արձակեաց զնւսա, և ապա միջնորդութեամբ ոմանց ընկալան 'ի նմանէ ևս զհրամանագիր բառ տրամադրութեան Արքունի Հրովարտակին և անտի մինչև ցարդ ո՛չ ևս հարցանեն Դատաւորք զնշնցելոցն Հայոց, բաց յոմանց որք վէճս ունելով ընդ միմիանս՝ դիմեն նոցա: Թաջորդ ամին եկն իշխանութեամբ 'ի քաղաքս Սերաստիա Պապա Բեկչին այր հօր և գաղանարարոյ (ՌՄԿԴ = 1813) և զի ունէր հրաման յԱրքայէն նաւաճել զսահակութիւնս Մարաց Ազգին և այլոց ոմանց, վասն որոյ բազմացուցեալ ստուարացոյց զգունդս զորաց իւրոց, և յորդան տուեալ իրրե զհեղեղս ջուրց յորդառաղ դետոց խաղաց 'ի վերայ նահանգիս Սերաստիոյ, որք հեղան զհղան առ հասարակ 'ի քաղաքս և 'ի գիւղորէս և յո՛չ բուել ընտկութեանցն, բաժանեցին զզորս 'ի Տունս, Խաւն և Ս. Մենաստանիս իրրե 150 զորս Հայթայ կոչեցեալ որք կացին Խալին տառ զերիս ամիսս և յոլով վիշտս և վնասս հասուցին Ս. Վանուցս, և 'ի բազմութենէ զորացն սասակացաւ և տիրեաց սով 'ի չրջակայս ողջոյն վիճակիս և եղև զի վաճառեցաւ 1 քոս ցարեան 'ի գին ութսուն և հինգ դանկանի, և 1 քոս գորի 'ի գին յիսուն դանկանի, և զրեա թէ ո՛չ դառաւ: Եւսել և ծանրածանր հարկս 'ի վերայ Ազգիս և որ ողբալին է ձեռն էարկ յեկեղեցիս մեր քննութեան աղագաւ (թէթթիշ) և այսու պատճառաւ էառ տուգանս իրրե քսան հազար դանկան, ետ և Ս. Մենաստանս յայնժամ տասն քսակ դրամս և այսպէս խաշինալ աւերեաց զերկիրս և սասակապէս նեղեալ տառապեցոյց զԱզգ մեր, և ել և գնաց 'ի վերայ Մարաց Ազգին 'ի կիւրլէր լեռնէ այն է Ալեքստաղ (ՌՄԿԴ = 1814) և 'ի Հոսմակլայ և յաջորդ ամին դարձաւ կրկին 'ի Սերաստիա և առաւել ևս քան զառաջինսն մեծամեծ վիշտս հասոյց նահանգիս: Եւ յետ իրրե հոթնասունից աւուրց ընկեցեալ յիշխանութենէ քաղաքիս Սերաստիոյ ել և գնաց իշխանութեամբ 'ի քաղաքն կարին այն է Էր-

զրուս և յաջորդ ամին եկն զանապան Արքային և աքսարեաց զնա 'ի քաղաքն Պրուսա և բարձաւ չարն 'ի միջոյ: Եւստ որոս ընկալաւ իշխանութիւն քաղաքիս Ղալիդ Բեկչին (ՌՄԿԴ = 1815) այր բարերարոյ և մեղմարնոյթ և 'ի դրան նորին երեւելի և յառաջագէժ էր Սեղանաւոր Եսկոր ազա Պետրոսեան Կ. Պոլսեցի, որ և եղ 'ի յիշատակ 'ի Ս. Վանս կանթեղ մի արծաթի: Եւսայ ամի հնաս վախճան Տ. Մարկոսեան Պողոս Վարդապետի Սերաստացւոյ, որ սնեալ և վարժեալ էր առ ոտս Մատթէոս Արքեպս. ի Ամասիոյ և յետ մահուան նորին գնացեալ 'ի Կ. Պոլիս ընկալաւ զՏեսչութիւն նոյն վիճակին և յետ իրրե հոթն ամաց պատճառաւ իւրեք աքսորեցաւ 'ի քաղաքս Զարշամպա՝ յորում յետ երկուց ամաց հանգեաւ 'ի Քրիստոս և թաղեցաւ անդ: Եւսուրս յայտոսիկ Տեսուչ նահանգիս Թովհաննէս Արքեպս. հաւանեցուցեալ հաճեցոյց զգլխաւորս և զիշխանս Ազգիս և երաց երկուս վարժարանս, զմին 'ի գաւթի անդ Աւագ Եկեղեցոյն՝ որ յԱնուս Ս. Աճաճնի իրրե Մայր Դպրոց, յորում կարգեաց և զուսուցիչս 'ի կրթել և դաստիարակել զմանկուսն և զմիւսն 'ի Ս. Սարգիս Եկեղեցուջ իրր երկրորդ նմին՝ 'ի նմա ևս կարգելով մանկալարժս աշակերտաց: Եւստ այսորիկ (ՌՄԿԴ = 1815), ժրարթուն և հոգածու Տեսուչն Ս. Մենաստանիս Թովհաննէս Արքեպս. զործակցութեամբ հորադատին իւրոյ կարապետ Վարդապետի՝ 'ի ծածուկ ձեռն էարկ չինութեան խաչկալի՝ Աւագ Խորանին Ս. Նշանիս և չքնադատեսիլ քանդակօք յորինեալ՝ և ոսկեզօծեալ բազմերփն երանգօք՝ ճաճանչաւորեաց վայելչատիպ, բարձրացոյց և զյատակ Սրբոյ Բեմին աստիճանաշափ մի և զճակատն ետ կերտել քանդակեալ քարամբք և զաստիճանսն զոյդ առ զոյդ զեղեցկափայլ արուեստահւսել, և զերկրեկեան դռնն Սրբոյ Տաճարիս համակ յերկաթի ետ արուեստորէն կերտել և կանդնեալ 'ի բաց բարձաւ զփայտն առաջին: 'ի ամին ամի (ՌՄԿԴ = 1816) յեթն Մայիսի եկն իշխանութեամբ 'ի քաղաքս Սերաստիա Թիւրք Օսման Բեկչին Բէժմախցի, այր ուշիմ և աշալուրջ, տեսեալ սորա եթէ տառապին

քաղաքացիքն վասն բնակութեանց՝ ի զօրաց քաղաքացեալացն, ձեռն էարկ և չինեաց մեծ և վայելուչ պալատ տան է Պէլլիկ-Սէրայը՝ ի բնակութիւն Քալաթապետ Բղէշխից և զօրաց նացին, և ինքն անձամբ վերակացու եղեալ չինեաւածոց և ծախուց՝ տառապանօք աշխատեցնու ամիսս վնց և ծախսեաց իբրև 280 քօակ դրամս՝ խնդրեաց և ընկալու յԱրքուսուսա զհրովարտակ և էառ զծախս չինեաւածոցն ի բոլոր նահանգէս՝ յորմէ ևլ բամին քաղաքիս Սերաստիոյ իբրև եօթն քօակ դրամս (ՌՄԿԶ = 1817)։ Յաւուրս սորա իբրև զամ մի և ամիսս երիս ի խաղաղութեան և յանդորութեան կայր Ազգմեր, բայց ի սակա մեկաց մերոց յաջորդ ամին յերեքտասան Յուլիսի՝ հրաման եկ յԱրքայէ և առեալ զպաշտօնն յափշտակեցին զինչսն և աքսորեցին զնա ի Պրուսա և հասին զգլուխն առ որ յոյժ արամեցան մերայիւք։ Հատալածառ սորին էր Գրիգոր ազա Պօյաճեան Բէժմախցի այր ի հաւատով և բարեպաշտութեամբ, որ եղ ի Ս. վանս ի յիշատակ վարագոյր մի մեծ կանաչագոյն մետաքսի (Աթլագ)։ Յետ այսորիկ տուաւ յԱրքայէ զիշխանութիւն նահանգիս Սերաստիոյ՝ միականի Ալի Բղէշխին որ էր յայնժամ ի կարս քաղաքի, որ եկն եհաս ի քաղաքս ի 26 նոյեմբերի և կարգեաց փոխանորդ ինքեան զՍերաստացի Սայիտ աղայն, այր յաջողակ ի բանս և ի զօրծս, և զԲէնան Օղլու Անմէտ աղայն Բէյիկ քաղաքիս։ Եւ զի Բղէշխն էր այր ազա և ընչաքաղց բնութեամբ, վասն որոյ և յաւել և սոստկացոյց զհարկապահանջութիւնս ի վերայ ստորադասելոց և յեօթնամսեայ ժամանակամիջոցում հնան 560 քօակ դրամ հարկս, և այսու ևս ոչ չատեցեալ սկսաւ տուգանս առնուլ աստի և անտի կալաւ զոմն Հայազգի և էառ 3000 դահեկանս և արծակեաց և զայլ ոմն և էառ 1500 դահեկան։ Կալաւ և Միւթէվէլի Օղլու Փաթլար Մանմուտն և բաց ի վաւերական ընծայիցն էառ 12000 դահեկան, իսկ Բէյիկ Անմէտ աղայի ընծայատուութիւնն անցեալ գտաւ զ15000 դահեկան, զոր ի միւսմ նուագի քարչեալ զսուրն կամէր սպանանել, և հազ հազիւ ազատեաց փոխանորդն

Սայիտ աղա, վասն որոյ երկօքին սոքա խորհուրդ արարեալ ընդ միմիանս զբազումս պատրաստելն յապատմութիւն՝ ակն ունելով զիպոյ ժամու։ Եւ յետ ամսոյ ինչ ազգ եղև Բղէշխին ի Կ. Պոլսոյ եթէ՝ զանդատաւորք յաճախեցին վասն քոյ յԱրքուսիս, փութա՝ վասն լուսութեան քո ստանալ զիր բազմակնիք և առաքեալ յայսօր։ Եւ մինչ նա կամէր զայս առնել, սոքա խռովութիւնս յարուցեալ ետան փակել զկրպակս և բազմախառն ժողովըրդեամբ զնացեալ ի դատարան կալաւ զդատաւորն և խնդրէին զգիր վճռոյ վասն վառութեանց Բղէշխին (ՌՄԿԷ = 1818), և ի բացասել նորին խոշտանդեցին զնա զանիւք, քարիւ և փայտիւ, և յայամ հանդիսի դտան և ընդ այլազգեացն ամանք ի մերաղնէից։ Եւ այսու ամբօխիւ տարեալ եղին զնա ի կալանս, ի տան Հաճի Շէյխ կոչեցեալոյ։ Զայս լուեալ Բղէշխին և առեալ զփոխանորդն հարիւր զբահաւորեալ արամք զնացեալ եհան զդատաւորն և երբ յապարանս իւր և մտեալ ի բերդն ամբողջաւ ի 12 Յուլիսի, և յերբորդում աւաւրն եկն կոյր ի պրահիմ Զօրապետն իբր 100 արամք առ Բղէշխն եմուտ ի բերդն և սկսան մարտնչիլ ընդ ամբօխին, արձակելով հրացանս, խնդանօթս և ռուբս, և յետ աւուրց ինչ ի 27 Յունիսի եկն և միւս զօրապետն Մուհամմէտ իբր 200 զօրօք և կամէր մտանել ի բերդն, այլ զի քաղաքացիք լուսագոյնս ամբացուցեալ էին զմարտկոցն իւրեանց և պատեալ պաշարեալ էին զբերդն և զապարանս Բղէշխին, վասն որոյ մարդ եղեալ ոչ թողին մտանել նմա ի ներքս, և աստի սկսան յաճախել չարիք ի վերայ քաղաքիս, զի ի բերդէն անխնայ հարեալ վիրաւորէին և սպանանէին քաղաքացիսն և արտաքուստ զօրս գտանէին ի քաղաքացւոցն օտարականաց՝ կողոպտէին, մերկացուցանէին, վիրաւորէին և սպանանէին։ Ընդ որս և զմանկունս Հայոց և այլազգեաց յափշտակեալ յեղբորաց քաղաքիս տանէին և յետ յալով տուգանս առնելոյ՝ արձակէին և յամենայն օր ոչ ինչ տեսանիւր ի վիճակիս, բայց եթէ աւարառութիւն և սպանութիւն։ Եւ յետ սակա ինչ աւուրց՝ յերբորդի աւուր ամս-

եանն Յուլիսի եւ Մէնէմէմէտն 'ի Բագնիկէ իբր 300 զօրօք և եկն 'ի Դաւրայ' թէպէտ և ոչ ոք էր անդ 'ի բնակչացն. և նստաւ անդ օրն այն, և 'ի մէջ գիշերի եւ պատերազմաւ 'ի վերայ քաղաքիս և ոչինչ կարաց անել, և ընդ լուսանալն կրկին դարձաւ 'ի Դաւրայ. ելին և զօրք քաղաքին զհետ նոցա և հանին վառքեցին զնոսա 'ի գեղջէն և բերին հանդէպ Սրբոյ Մենաստանիս և աստ սկսան մարտնչել ընդ միմիանս յայգուէ մինչև ց'երեկոյ, հարին զօմն այլազգի 'ի քաղաքացւոցն և սպանին, և մերկացուցեալ խայտառակաբար թողին և զնացին: Եւ յայսմանէ ջերմացեալ սասակացաւ պատերազմն և բազմաթիւնք ևրկաց կողմանցն բաղխէին զիրար և հուսկ ապա զիմաւ 'ի վերայ միմիանց, խառնեցան ընդ իրեարս և 'ի սասակաւթեան ծխոյ հրացանիցն և 'ի փռոյ, որ յոտից մարդկանց և երկվարացն՝ անտեսանելի եղև աչաց բազմաթիւնքն անթիւ: Եւ յետ պահու միոյ իբրև վերացաւ ծուխն և փռչի, յաղթողք երևեցան քաղաքացիք և հակառակօրդք՝ պարտեալ՝ փախստական եղեն: Յետ չօրից աւուրց յաթ Յուլիսի, կրկին գունդ կազմեալ զօրապետին եկն 'ի վերայ քաղաքիս՝ 'ի կողմն Ղլովուզ կոչեցեալ թաղին, և վարեալ անտի զճկս ոչխարաց և եղանց ընդ որս զսմանս 'ի մանկանց Հայոց և այլազգեաց տարաւ 'ի Բագնիկ: Յայնժամ յորդօրեւով զմիմիանս ելին զկնի նոցա զօրք քաղաքին և թափեալ զամենայն դարձուցին յետս, և աստկապէս պատերազմեալ ընդ նոսա մինչև ց'երեկոյ և զօրացուցեալ զհարաւածսն, փախտական արորին զնոսա առաջի իւրեանց և զաւար նոցին առեալ զարձան 'ի քաղաքող յաղթանակաւ: 'ի սմին ժամանակի զօրացաւ կողմն Բգէշխն 'ի կ. Պալիս, և փոխարքայն հաճեցոյց զարքայն և հան հրդվարտակ զի Սեբաստացիքն հնազանդեցին կոյր Ալի Բգէշխն և տոցին յաքսորումն զերկոսին զխաւորս տպատմբացն, իսկ եթէ ոչ կամին, իսպառ կատարեցին բնակիչք քաղաքին, և այսմ զարծադիր կարգեաց զգոնապանապետն Էօմէր-Քէշիք, այր գաղանարարոյ և արիւնարբու և թիկնապան նմին զՉափան

գառէ Մէնէմէմէտ Բգէշխն Գոնեաի, զԶաւալօղլու Նաթուլլահ Փաշայն Աթիօն-Գարահիսարի, զՆուրի Փաշայն Մատենի, զԿարուտան Մուհամմէտ Փաշայն Տրապիզոնի, զՀաֆըզ Ալի Փաշայն Ախցխայի, զՂալէնաէր Փաշայն Մարաշու և զԷմին Փաշայն Կեսարիոյ և չորեքասան զունդ զօրք 'ի Պալսոյ 56 թնդանթիւք և 'ի նահանգաց սոցին ելեալ զօրք իբրև 90000 սկսան զալ հետզհետէ և պաշարել զքաղաքս և զՍ. Վանս, և զի նախ քան զամենեւին եկն հաս Նաթուլլահ Փաշայն և եմուտ 'ի Բագնիկ, 'ի 22 Յուլիսի, եկն և Էօմէր Քէշիքն և Սայիտ աղայն բազում զօրք, յաջորդ աւուրն իբր 300 անձինք ելեալ 'ի քաղաքացւոցն՝ հանդերձ Հաճի Շէշխին զնացին 'ի Բագնիկ 'ի տես նոցին, անդ Սայիտ աղայն զվաղեմի մթերեալ զգառնաթիւն սրտի թափել կամեալ չարմայեաց զօրացն շաժանաբար, հարկանել զքաղաքացիսն, որք հարեալ զսմանս սպանին, զսմանս վիրաւորեցին և մերկացուցին և զայլսն մաղապուր փախըտական արորին և եթէ չէր հասեալ յօգնութիւն Նաթուլլահ Փաշայի հանդերձ զոնապանապետան կատարէին զամենեւին: Յայսմ տեղեւ զէրս բնկալաւ և ոմն յԱզգէս մերմէ՝ Քիթիշի Տիրացու Պօղոս (*) և յետ աւուրց ինչ փոխեցաւ առ Աստուած՝ որոյ զհօգին յուսուորեցեցէ Տէրն մեր: Եւ 'ի միւսում աւուր յղեցին ընդ Հաճի Շէշխին զԱրքունի Հրովարտակն 'ի քաղաքն: զոր ընթերցեալ քաղաքացիքն հնազանդեցան հրամանացն Արքային և անձնատուր եղեն յաքսորս Քէնան Զառէ Անմէտ և Միւթէլէլիի օղլու Մամուտ աղայք: Եւ յայնմ աւուր ձեռն էտրկ Միւթանի Ալի Փաշայն և եղ 'ի չղթայս բանտի աւելի քան զհարիւր անձինս յայլազգեաց և զինն 'ի միւսմ նուազի սպան և արար ծանր հարկապահանջութիւնս, 450 և ըստ ոմանց 600 քսակ զրամոս: Ապա սկսան մեծամեծք այլազգեացն՝ սրպէս գառաւորն, զանապանն, փոխանորդն

(*) Սա է հայր հաւան իմոյ՝ յորմէ սերեալ եմ այսպէս՝ Պօղոս ձնանի զՊետրոս, Պետրոս ձնանի զՍտեփան և զԱրքաւամ, Ստեփան ձնանի զՊօղոս և զՏիրացու, զՔիշի՝ պատմութեանս:

Բեզլիսին Ստյոպա աղայն, զանձապետն և այլք ոմանք գորտան հնարել Ազգիս, դուրսց կրիսն զանխլարար հաճեցոյց Յովհաննէս Արքեպոս, որով և ո՛չ ինչ Քնաս եղև Ազգիս մերում յայսմ միջոցիս: Եւ յետ 21 աւուրց առաւ յԱրքայէ գիշխանութիւն քաղաքիս Նաթուլլան՝ Փաշայի Սերաստողոյ, որ ելեալ 'ի Բագնիկ գիւղէ մեծաւ հանգիսիս եկն և եմուտ 'ի քաղաքս 'ի 22 Օգոստոսի. իսկ Ալի Բեզլիսն միականի զնաց իշխանութեամբ յԱֆիօն-Գարտիսար 'ի տեղի Նաթուլլան՝ Փաշային: Յայսմ Պատմութեանս վայելուչ վարկաք հարստացուցանել զգրիչ մեր, ըստ որում զարհուրեցաց զարհուրելի և սոսկալի վտանգաւոր կէտ մահուան Տէր անցոյց զմերազնէիւք զի 'ի վերջին պաշարման անդ առ հասարակ ամենեքին Հայքս և այլազգիք տկն ունէին առաւել մօտալուտ օրհասի և դառնաղոյն մահուամբ զրուել 'ի կենաց՝ քան հանդիպիլ կենդանութեան, յորում պահու Փրկիչն Տիեզերաց՝ զԱնձառհրաչն՝ ներգործեալ զգորութիւն՝ յն՝ տս նախնեաց զանողորմ սուր նոցին 'ի պարանոցաց մերայնոց և զերծոյց ըզնոսա իբրև զայծեամս և իբրև զհուս յորոգայթից, դարձուցանելով՝ ըստ եղեկիայ՝ 'ի դրանց դժոխաց գերեզմանին 'ի կեանս կենդանութեան, և ո՛չ շնորհաց նոցա զՅարութիւն՝ ո՛չ պակաս քան ըզնորեքորեայ մեռեալն կոչելով 'ի գերեզմանէն: Եւ թէպէտ յալով Քնասք և տառապակրութիւնք եղեն այլ չորս անձինք և եթ մեռանին հրացանիւ յԱզգէ մերմէ և չորս վիրաւորեալք, իսկ յայլազգեացն մեռանին իբր 100 անձինք և 85 վիրաւորեալք խնդացան: Յայսմ յոգնավորով ժամանակիս պատմի և այսինչ՝ 'ի հաւատարիմ լուղաց 'ի բերանոյ նոյնիսկ այլասեռիցն: Ճիշդ Տիւռքն սքէ էին յԱզգէ Բրդաց՝ 'ի զօրաց անախ եղբօր Միականի Իպրահիմին որք էին 'ի Բագնիք, 'ի միում

գիշերի խրախուսեալ զմիմիանս և ելեալ յերիվար զան զանխլարար 'ի վերայ Սրբոյ Մենաստանիս առ 'ի յաւար առնուլ զնոս և թէպէտ գիտակ իսկ էին զի իբրև 50 կամ 60 հեռեակք սպառազինեալք կային անդր 'ի պաշտպանութիւն, բայց տկն ունէին զտանել զնոսս 'ի քուն թանձրութեան, որպէս գտին իսկ և հուպ եղեալ 'ի Ս. Վանս 'ի կողմանէ գերեզմանատան՝ յորում է շիրիմ Պետրոս Դետադարձի և ելեալ ընդ խոնար՝ 'ի պարիսպն 'ի վեր և մերձեցեալ մեծի պարսպին այսինչ ձկտէին և նկրտէին ելանել 'ի վեր յանկարծ 'ի կուսէ փոքր դրան Սրբոյ Վանուցս վերերեկն արք երկու հեծեալ յերիվար և տէգս 'ի ձեռս իւրեանց և տհարեկ արարեալ զնոսս զարհուրեցուցանեն և մերձեցուցեալ զնիզակս իւրաքանչիւր սք 'ի նոսս՝ որք էին իբրև 30, վարեն զնոսս մինչև ցնագնիք և ինքեանք անդ աներեւոյթ լինին և յայլում պահու երեւեցան զօրապետին մի կանաչ և մի կարմիր գրօշակաւ զօրք իբրև 2000՝ յորոց զահի հարեալ կոչեաց զոմանս եթէ զտեսէք Վարդապետն՝ որչափ զօրս գումարեալէ, և զի՞ պիտոյ է նմա այդ քան զօրսս, առ այս մեք ոչինչ ունիմք ասել, և այսինչ բանքն 'ի բերանն էին և կոչեցեալք հայէին զերեւալ զօրսն՝ ինքն՝ Չօրապետն յապուչ կրթեալ նզովս կարգաց անձին իւրում, զի այլևս մի մերձեցի Սրբոյ Վանիցս: Կեցեալ յԱթու Տեսչութեան նահապի Սեբաստիոյ՝ Տեսուն Յովհաննու Արքեպոսի զամս իբրև քսաներեք և հասեալ ժամանեալ յաւուրս ծերութեան փոխեցաւ առ Քրիստոս և թաղեցաւ մեծաւ պատուով 'ի գաւթի անդ Ս. Մենաստանիս՝ հուպ շիրմին Յակոբայ Արքեպոսի Արմըտացոյ յամի Տեսուն 1830 = ՌՄՀԹ:

ՏԻԳՐԱՆ Ս. ՔԻՐԻՇԵԱՆ

(Մեղեցեալը յաջորդիւ՝ 14)

ՀԱՄԱՌՕՏ ԵՒ ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ ՄԵՐ ԵՒ ԳՈՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՏՕՆԱՑՈՅՑԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ ԵՒ ՍԱՂԻՄԱԿԱՆ ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆ ՆԵՐ

Գիւտ Խաչ(ի)։ - Ս. Խաչին նուիրուած այս վերջին տօնը կը կատարուի Խաչվերացէն վեց և վարագայ Խաչէն չորս շաբաթներ հետք։ Վերջինն է նաեւ Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ կատարուած տարեկան հանդիսութեանց — հայկական և ոչ — հայկական։ Կը տօնուի գրեթէ հաւասար հեռաւորութեան վրայ Լատինաց Խաչիւտի տօնէն, որ կը նշուի Մայիսի 7ին։ Հանդիսութիւնները սկիզբ կ'առնեն Շարաթ կէսօրէ հետք կատարուած «Հրաշափառ»ի մուտքով և կը շարունակուին Ս. Գերեզմանի և Խաչիւտի այրի (որ Հայոց կը յանձնուի 24 ժամուան համար) ուխտերով։ Վերջինին կից՝ մեր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ է որ կը պաշտուին ժամերգութիւնն ու նախատօնակը, որոնց կը յաջորդէ անշուշտ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան թափօրը, քիչ մը հանդիսաւոր եղանակաւ։

Կիրակի առաւօտ, ժամերգութեանց տւարտին, Ս. Պատարագ կը մատուցուի — տարուան մէջ միակ անգամը ըլլալով — Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ։ Ապա Միաբանութիւնը, թափօր կազմած, Գիւտ Խաչի այրը կ'իջնէ, ուրկէ աննկող կենաց Փայտի մասունքը (որ Ս. Պատարագի կիսուն կ'իջեցուի հոն), երեք անգամ կը դառնայ Ս. Գերեզմանին և մէկ անգամ ալ Պատանատեղւոյն շուրջ։ Կ'արժէ յիշել որ ամպհոլանին, որուն տակ կը քալէ հանդիսապետը, գոյութիւն չունի Յոյն եկեղեցւոյ մօտ, իսկ Լատիններ զայն կը բռնեն ոչ թէ Ս. Խաչին՝ այլ Ս. Սկիհին վրայ։ Ամենէն հետք կ'երգուի «Խաչի քո Քրիստոս» շարականը։

Երկուշաբթի տօն է Սրբոյն՝ Անուստայ Բանանայի և Վարսի և Թեոդիսեայ և որդւոյ Երա և որոց ընդ նմա կատարեցան։ Չունինք վերոյիշեալ սուրբերուն մասին որոշ և կարեւոր բնութիւններ։ Անստատար յիշատակը այլ եկեղեցիներ կը կատարեն 22 Յունուարին։

Երեքշաբթի տօն է Սրբոյն Հիպիթիէանց որք ի Ամուսաս կատարեցան, և սրբոյն՝ Սեւերիանոսի Սեբաստացւոյն, Բաբելայ ձերոյն և ուրում և չորս առակեւաց յորին։ Նկատի պէտք է առնել թէ Խաչվերացէն Յիսակ երկարող միջոցը 9ի տեղ 10 եօթնեակ եղած տարիներուն, Հիպիթիէանք առանձին կը տօնուին Գշ. օրը, իսկ միւսները անջատուելով կ'անցնին Եշ. օրուան, որուն յատուկ Յովնան Ասկեբերան մեծ հայրապետի յիշատակն ալ կ'երթայ Շարաթ օրուան։ Իսկ Շր. տօնուելիք Ամենայն Սրբոյ Կարեւոր տօնն ալ կը կատարուի երեք շաբաթներ հետք, Յիսակի Բարեկենդանի նախօրեակին։ Լատինաց Տօնացոյցին մէջ կ'երևի Աւերիանոս մը 21 փետր.ի դիմաց, որ սակայն Պիսանի (Պէյթ Շէան, Յորպանանու հովտին մէջ) եպիսկոպոսն է։ Յովհան Ասկերերանի յիշատակը Յունաց մօտ կը տօնուի մեծ շաբով, իբրեւ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մեծագոյն հայրապետներէն մէկը, 13/26 Նոյեմբերին։ Իսկ անոր նշխարաց փոխադրութիւնը կը յիշատակեն 27 Յունուար/9 փետր.ին։ Ասկէ երեք օրեր հետք ալ զայն կը յիշատակեն եկեղեցւոյ միւս երկու մեծ հայրապետներուն՝ Բորսիկ Կեսարացիի և Դրիգոր Աստուածաբանի հետ, իբրեւ «3 Աստղերը եկեղեցւոյ»։ Երեք տօներն ալ նշանակուած են խաչանիշով։ Լատինք ալ տան մը 13 Նոյեմբերին կը տօնէին անոր յիշատակը, յետոյ Սեպտ. 13ին փոխադրեցին զայն։ Մեր մօտ, ան կը տօնուի նաեւ Երկատասան Վարդապետաց հետ, Գիւտ Խաչի նախօրեակին և իր բուն տօնէն քանի մը օրեր առաջ։ Իր Հոգեդատեան Ներքոյը կը կարգացուի ինչպէս Յունաց՝ նաեւ մեր եկեղեցւոյ մէջ։ — Ամենայն Սրբոյ տօնը հրամայուած տօն էր ատեն մը Լատինաց մօտ։ Կը կատարուի հանդիսիւ Նոյեմբեր ամսու առաջին օրը։ (Օրը Շարաթ կ'իջէ ըլլալ, միասին կը տօնենք)։ Յունաց մօտ, Հո-

զեղարկատեան յաջորդող առաջին կիրակին կը կոչուի Ամենայն Սրբոց Կիրակի:

Խաչին յաջորդող ութերորդ եօթն-
հակի Երկուշաբթի օրը աօն է Սրբոցն՝
Ասեփանոսի Հոգնայ հայրապետին եւ Բանա-
նայիցն եւ սաբկաւազացն եւ ժողովրդացն:
Հակառակ Հոգովոյ Հայրապետ ըլլալուն,
իւր տնուան չհանդիպեցանք Լատինական
Տօնացոյցին մէջ:

Երեքշաբթի աօն է Սրբոցն՝ Ակիլիսիմ-
եայ եպիսկոպոսին, Յովսէփայ Բանանայիցն,
Ալիքալոյ սաբկաւազին եւ Պղատնի վկային:
Պղատն, Ռոմանոսի հետ միասին, Նոյմ.
18/1 Դեկտ. ին կը աօնուի Յունաց մօտ:

Հինգշաբթի աօն է Սրբոց հայրապե-
տացն՝ Մեսրոփանոսի, Ալիսա Եղբոսի եւ
Պօղոսի խոստովանողին, եւ սրբոց նօստացն
Մաւրիանոսի եւ Մաւրիոնի: Առաջին ե-
րեքը առաջին Պատրիարքներն են Կ.
Պոլսոյ Աթոռին եւ Յունաց մօտ կը աօն-
ուին յաջորդաբար 4/17 Յունիսին, 30
Օգոստ./12 Սեպտ. ին եւ 6/19 Նոյեմբերին:
Վերջին երկուքը, դարձեալ Յունաց մօտ,
կը աօնուին 25 Հոկտ./7 Նոյեմբերին:

Շաբաթ աօն է Սրբոց Հրեշտակապե-
տացն՝ Գաբրիէլի եւ Միքայէլի եւ ամենայն
երկնային զօրացն: Երեսուշեմի Ս. Յակոբ-
եանց Վանքի չըջափակին մէջ Ս. Հրեշ-
տակապետաց Վանք ունենալնուս, յիշեալ
վանուց եկեղեցւոյն մէջ նախատօնակ կը
կատարուի Ուրբաթ երեկոյեան: Շաբաթ
առաւօտ ալ, ժամերգութենէն հաք, հոն
կը մատուցուի Ս. Պատարազը: Սովորու-
թիւն է այդ օր հոգեհանգիստ կատարել
Ս. Թարգմանչաց վարժարանի (եւ ազգա-
յին) քարերարուհի Աղանի Ճէվահիրճեանի
եւ իւր պարագայից հոգիներուն համար:

Յունաց մօտ աօնը կը նշուի Նոյմ.
8/21 ին: Այնպէս որ, երբ օրը հանդիպի
Շաբաթի, կը աօնուի միասին: Բաց աստի,
անոնք Գաբրիէլ հրեշտակապետը երկիցս
կը յիշատակեն առանձինն. մին 26 Մարտ,
Աւետման վաղորդային, Աւետարեւր հրեշ-
տակը ըլլալուն, իսկ միւսը 13 Յուլիսին:
Իսկ 6/19 Սեպտեմբերին կը նշեն ճեւեբ
Միքայէլ հրեշտակապետի: Անոնք եւս ու-
նին Ս. Հրեշտակապետաց վանք մը հօս,
ուր հանդիսութիւն կը կատարեն 20 եւ 21
Նոյեմբերին: Լատինք այժմ 29 Սեպտ. ին

կը յիշատակեն հրեշտակապետները՝ հետե-
եալ կարգով. — Միքայէլ, Գաբրիէլ եւ
Ռափայէլ: Ասոն մը 3 Մայիսին կը յիշա-
տակեն Երեւոմի Միքայէլի հրեշտակապե-
տին, իսկ 24 Հոկտ. ին՝ Ռափայէլ հրեշտա-
կապետի յիշատակը առանձինն: Գաբրիէլ
կը նշուէր Աւետումէն օր մը առաջ եւ ոչ
թէ հաք, այսինքն 24 Մարտին:

Վերջին տարիներուն, սովորութիւն
եղած է որ աօնին յաջորդող օրն ալ, կի-
րակի, Ս. Պատարազը մատուցանենք այդ
եկեղեցիին մէջ: Պատարադիչը կ'ըլլայ
նոյն վանքի Տեսուչը, որ համայնքապետը
կամ Հոգևոր Հովիւն է տեղացի կամ
«քաղաքացի» հայերուն:

Երկուշաբթի աօն է Սրբոցն՝ Մելիսոսի
Անսիրոյ հայրապետին եւ Մինասայ Եփրայ-
սացւոյն, եւ միւս Մելիսոսի եպիսկոպոսին,
Բուրայ Բանանային եւ Շինու սաբկաւազին:
Մելիտոսներն ու Մինասները երկուք են
(Երկրորդը պիտի տեսնենք իւր կարգին):
Անտիօքի Հայրապետ Մելիտոսը Յոյներ
կը նշեն 12/25 Փետր. ին: Մինասներէն
մին կը յիշեն 10/23 Նոյմ. ին, իսկ միւսը
ճիշդ ամիս մը հաք:

Երեքշաբթի աօն է Սրբոցն՝ Դեմետրեայ
վկային եւ Բասիլիսկոսի Բանանային: Ս.
Դեմետրիոս մեծ յարգ կը վայելէ Յունաց
մօտ (այդ անունը կը կրէ Պոլսոյ այժմու
Տիեզերական Պատրիարքը): Բացի անկէ,
որ իրենց Մայրավանքէն ներս մատուռ
մը ունին անոր անունով, ուր աօնի օրը
— 26 Հոկտ./8 Նոյմ. — հանդիսութիւն
կը կատարեն, անոր անունով կը կոչուին
իրենց ազգային վարժարանն ու դիմացի
ճամբան: Լատինք Դեմետրիոս մը ունին
9 Սպրիլին: Բասիլիսկոս Յունաց մօտ կը
կենայ 22 Մայիս/4 Յունիսի դիմաց:

Հինգշաբթի աօն է Սրբոցն՝ Գուրիա-
նոյ, Սամնասայ, Աբիբայ սաբկաւազին,
Ռոմանոսի միայնակեցին, Մանկան խոս-
տովանողին եւ Հիւսիփոսի զինաւորին: Գու-
րիոս ալ, իւր ընկերներուն հետ, այդ
տոնները՝ 15/28 Նոյմ. ին — Ս. Յննդեան
քառասնօրեայ պահաց առաջին օրը — կը
յիշատակուի Յունաց մօտ:

Այս եօթնեակին համար նշանակելի
պարագայ մը. — Երեք օրերու Մանկունք-
ներն ու Համարաձինները ի ձայնէն են:

Շարաթ տօն է Սբոց առաքելոցն՝ Անդրեի եւ Փիլիպպոսի։ Յովհաննու Աւետարանին մէջ (ԺԲ. 22) միասին յիշուելուն, միասին ալ կը տօնուին մեր մօտ։ Առաջինը, հզրայրը Ս. Պետրոսի, ծանօթ է նաեւ «Նախակոչ» անունով, ամենէն առաջ կոչուած ըլլալով առաքելական պաշտօնին։ Պաշտպան սուրբը նկատուած է Սկսկաթայ, որ Նոյեմբերի 30ը — բոլոր Եկեղեցիներու կողմէ սուրբի յիշատակին նուիրուած օրը — ընդունած է իբրեւ իր ազգային տօնը։ Յունաց մօտ տօնը նշանակուած է խաչանիշով, հակադդելու համար զօգցես Հռովմէական Եկեղեցիին որ անոր երէց հզրօր՝ Ս. Պետրոսի յաջորդները կը համարի իր հովուապետները։

Փիլիպպոս Յակոբոս Տեառնեղբոր հետ միասին կը տօնուի Լատինաց մօտ 3 Մայիսին։ Յունաց մօտ կը յիշատակուի 14/27 Նոյմ.ին, Ս. Խննդեան քառասներորդ պահոց Բարեկենդանի օրը։ Ան կա նշանակուած է խաչանիշով։

Խաչվերացի եւ Յիսնակի միջև տարբերութիւնը 9 հօթնեակ եղած պարագային, Անդրէի եւ Փիլիպպոսի տօնով կ'աւարտին Խաչվերացի հետ կապուած տօները եւ յաջորդ օրը Բարեկենդան է Յիսնակի (ոմանք սխալմամբ կը զբեն Յիսնակաց) պահոց։ Իսկ եթէ տարբերութիւնը ըլլայ 10 հօթնեակ, այդ միջոցը կը լցնուի այն տօներով, որոնք կը լցնեն վերափոխման յաջորդող չորրորդ հօթնեակը (վերափոխման եւ Խաչվերացի միջև չորսի անդհինգ հօթնեակ եղած տարիներուն) եւ որոնց մասին խօսեցանք «Սիսն»ի 1986ի Գ. եռամսեայի թիւով, էջ 193։ Եւ, ինչպէս բոլոր, հօթնեակը կը փակուի Ամենայն Սրբոց տօնով։

Յիսնակի Բարեկենդանը կը զուգարդիպի 18 Նոյեմբերի մօտաւոր կիրակիին։ Շուրջ հօթ հօթնեակներ տեղող պատրաստութեան շրջան մըն է ան, նմանողութեամբ Մեծ Պահոց նոյն տեղութիւնը ունեցող շրջանին։ Սակայն այս միջոցին առաջին, միջին (չորրորդ, Ս. Յակոբայ Շաբարապան հանամբ ծանօթ) եւ վերջին (Ս. Մենգեան Շաբարապան) հօթնեակներուն միայն պահեցողութիւն կը հրահանգէ մեր Եկեղեցին։

Ս. Խննդեան տօնը, իբրեւ երկրորդ մեծ պաշտօն տօնը Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ, ունի իր պատրաստութեան շրջանը բոլոր Եկեղեցիներու մօտ։ Այսպէս, Լատիններ տօնը կանխող չորս կիրակիները կը կոչեն Adventի կամ Գալտեան կիրակիներ։ Առաջինին, որ կը զուգարդիպի 30 Նոյեմբերի մօտաւոր կիրակիին, կը սկսի իրենց Եկեղեցական Տօրին։ Պահեցողութիւն չեն հրահանգեր անշուշտ։ Իսկ Յայնք ունին պահոց քառասներորդ երկար շրջան մը, սկսելով 15/28 Նոյմ.էն։ Ղպտոց մօտ պահքը կը սկսի յիշեալ թուականէն երեք օրեր առաջ։

Ընդհանրապէս Յիսնակի շարաթապահոց օրերուն — սրբոց տօներ չկան — կը զուգարդիպի Ս. Ասուածածնի Ընծայման տօնը, 21 Նոյմ.ին անշարժօրէն տօնուած զրեթէ բոլոր Եկեղեցիներու կողմէ (Ղպտիններ կը տօնեն ութ օրեր ետք)։ Լատիններ հազիւ թէ կը յիշատակեն զայն, իսկ Արեւելեան Եկեղեցիներ հանդիսիւ կը տօնեն։ Յայնք հոս ունին Կուստնաց կամ Deir el Banat կոչուած վանք մը, իրենց Մայրավանքին կից, որու Եկեղեցիին մէջ կը հանդիսաւորեն տօնը, հանդերձ նախատօնկով։ Իսկ մենք, ինչպէս Տիրամօր ձօնուած միւս տօները՝ Գեթսեմանիի Ս. Ասուածածնայ Տաճարին մէջ, ուր յետ Վրաշափառումով հանդիսաւոր մուտքի, հանդիսաւոր Ս. Պատարագ կը մատուցանենք Ս. Կոյսի զերեզմանին վրայ։ Հոգեհանգստեան պաշտօն ալ կը կատարենք Ս. Աթոռոյս եւ ազգիս բարերար կիւլլապի կիւլպէնկեանի եւ իր զերեզմանի համայն ննջեցելոց հոգիներուն ի հանգիստ, մեծապէս սատարած ըլլալուն համար յիշեալ Տաճարի նորոգութեան, երկիցս — 1948ին եւ 1955ին — ջրամոյն ըլլալէ ետք։ Ըսենք նաեւ թէ, վերափոխումէն բացի, Տիրամօր յիշատակի տօներու նախատօնակները կը կատարուին Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ։

Ընծայման տօնը հոս, տոմարական տարբերութեան պատճառաւ, Յունաց հետ կը կատարենք Գեղեմեմբերի 4ին։

(Շար. 14)

Գ. Ճ.

ԳՐԱԴՐՈՒՄ

«ԿԵԱՆՔԻՆ ԶՈՒԳԱՆԵՌ»

Հեղինակ՝ ՎԱՐԳՆԵՐՍ ԳԱՐԱԿՆՕՋՆԱՆ

Լուս Աճճէրս, 1981, էջ՝ 144:

Նախ՝ ճշգրտւմ մը: «Սիոն»-ի նախորդ թիւով մեր գրախօսած հրկին հեղինակին անունը, որուն տկնարկութիւնն ալ ըրինք, մոռցած էինք յիշել — ԱՆՈՒՇՆ: Տարօրինակ զուգահեռութեամբ մը, այս անգամ ալ գրախօսելու համար մեր ձեռնած գրքին հեղինակը նախ քան տանիքին պատկանող անուն մը կը կրէ:

144 էջերու վրայ սիւսուած, բայց 50 էջի մէջ սեղմուելիք (բաղմաէջ հասարակ մը հեղինակը ըլլալու արտաւժ փառասիրութիւնը առկայ է նաեւ Գարակէօղեանի մօտ) արեւելահայերէնով գրուած չ փածոյ կտորներու ամոյն փունջ մըն է մեզի պարզեցումը այս հասարակ(իկ)ով: Ու մենք մեզի հարց կու տանք. — Ինչո՞ւ արեւելահայերէն, երբ հեղինակը(ուհին) Պոլսեցի է ծագումով: (Ի՞նչ մօքի առաջին պտուղները հոն է որ ինկած են տիպի): Կասկած ունինք թէ ան իր առօրեայ խօսակցութիւնը կ'ընէ այդ բարբառով:

Գարակէօղեանի քերթուածները չեն տպաւորեր, չեն յուզեր ընթերցողը, չեն խօսիր անոր սրտին, ինչ որ աւագ յատկանիշն է ամէն արուեստի գործի: Տեղ տեղ կան խօսքի ճարպիկ բայց սնամէջ դարձուածքներ, որոնք պատկեր չինել կը փորձեն բայց կը մնան կէս ճամբան, փարսախներով հեռու՝ սահմաններէն իրաւարուեստին: Անճաշակ է նաեւ տպագրութիւնը: Խորագիրները յաճախ կը թեւածեն էջերու վերնամասին, մինչ քերթուածները կը յայտնուին անոնց ստորաստին:

Ինչն է վերջապէս որ կը զատէ, օրինակ, քերթուածները թէքէեանի մը և Սէթեանի մը, Վարուժանի մը և Աճէմեանի մը, Սիւսանի մը և Թէրզեանի մը, եթէ ոչ տպագրութիւն իրաւութիւնն ու խորութիւնը, զգացումին ջերմութիւնն ու անկեղծութիւնը առաջիններուն մօտ,

և ոճին ճապարկութիւնը, մտածումին ամուրթիւնն ու աղքատութիւնը, զգացումին տափակութիւնն ու հասարակայնութիւնը միտներուն մօտ:

Անորդար չըլլալու համար պէտք է խոստովանել թէ գրքին վերջին կտորն է միայն ար, ինչպէս կ'ըսեն, կը փորձէ բանի մը նմանիլ: Նշան է արդեօք թէ իր մօքի պտուղները սկսած են հասունանալ, ինչէն թէ ըլլար այդպէս:

Կ'արտագրենք սողեր այդ քերթուածէն, տանելով առաջին մասէն. —

Խօսք կայ՝ բեւութ — խօսք՝ պակեւ

Խօսք՝ մոնումենտալ — խօսք՝ կոնոն

Խօսք կայ՝ չոր-ուղիղ — խօսք կայ՝

դարձադարձիկ

Խօսք կայ՝ եղակի — խօսք՝ շեղ-յղկակի

Խօսք կայ՝ ուղղակի — խօսք կայ՝ երկ-

դիմի

Խօսք՝ ինքն կանգնում — խօսք՝ վրեժ

Խօսք կայ՝ ինքնաբերական — խօսք՝ ամուլ

Խօսք կայ՝ արագեղ — խօսք՝ խելի

Խօսք կայ՝ ուղիղ — խօսք՝ հոմեոս-

խոնոն

Եւ այսպէս խօսքեր անքիւ-անհամար

Փոքր-սնունդ — ծանր ու բազմախոս

Եւ վերացական — Եւ նախասական

Սիրոյ ու խանգի — աստուածաբարձ:

Եւ (այլանդակ բառ):

Տողակգրի տառերուն գլխագրութեամբ

մերն է: Նկատեցիք անշուշտ, յանգերէն

բացի ու մանաւանդ, կէտադրութեան ալ

բացակայութիւնը: Ու ասիկա այսպէս՝

մնացեալ բոլոր կտորներուն ալ համար:

Անցնող քառորդ դարը բաւ՝ հաստատելու որ բանաստեղծելու ձիրքը, տեղի մշտն քառով մը՝ առաջնորդ, բացակայ է Գարակէօղեանի մօտ: Ու երբ չկայ տաղանդը, կառուցուած բառաշէնքը կը մնայ խաբխուլ ու տկարահիմն, ենթակայ ճանկանգնելի գլորումի: Վասնզի տաղանդը հիմնաքարն է ամէն արուեստի:

Գ. ԶԱՐՏԱՐ

ՅԻՍՈՒՆ ՏԵՐԻ ԵՌԱԶ

ԼՈՒՐԵՐ

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՀԱՅՈՒԹԵՆԷՆ

ՄԱՀ ԳՐԻԳՈՐ ՄԻԱԼԵԱՆԻ

Տխրութեամբ կ'արձանագրենք ծանօթ մասնորական և կրթական գործիչ այս յարգելի ուսուցիչին մահը, որ Ապրիլ ամսոյ 5ին տեղի ունեցած է Գահիրէ, ուր գացած էր իր վերջին հիւանդութենէն վերջ կողքուրուսի շրջան մը ընկելու համար իր զուկին և սիրելիաց մօտ:

Հանգուցեալը բնիկ Պարսիզակցի էր: 1884ին, աւարտելէ ետք իր ուսումը, կը նետուի ուսուցչական ասպարէզ: Զինուորադարին կ'անցնի Հալէպ, և 1919ին ուսուցիչ կը կարգուի տեղւոյն Անկյօ-Հայկական վարժարանին, Հ. Բ. Ը. Միալեան հրաւէրով Երուսաղէմ կու գայ նոյն տարին, հոն հաստատուելիք որբանոցին մէջ իրեն պաշտօն արուելու կարգադրութեամբ: Այդ տարի Գահիրէ կ'անցնի, ուր կը ստանձնէ Ազգային Գալուստեան վարժարանի տեսչութիւնը, զոր կը վարէ մինչև 1922: Այդ թուականին կը փոխադրուի Երուսաղէմ, Բարեգործականի զոյգ որբանոցներուն մէջ կրթական վարիչի պաշտօնով: 1924ին ուսուցիչ է Ս. Յակոբեանց ժող. վարժարանին մէջ, ուր մինչև ի վերջ 1935ի կ'աւանդէր բնական և չափական դիտութեանց դասեր, և ոգորացեալ Կ. Գաբրիէանի մահէն վերջ և Օչականի զուլէն առաջ՝ նաև արդի Հայերէն և զրականութիւն:

Շտաբ, Ապրիլի 10ին, Ս. Պատարագէն ետք, կատարուեցաւ հոգեհանգիստ Մայր Տաճարին մէջ. գլխաւորութեամբ Ս. Պատրիարք Հօր: Խօսեցաւ իր նախկին գաղթական բնկերն ու հայրենակիցը՝ Տ. Մկրտիչ Արքեպս. Աղաւնսէնի:

Տ. Ասողիկ Վրդ. Շանկայէ մեկնած է Ապրիլ 23ին և Խարպին հասած է 27ին, ճամբան Յինկտան, Տայրէն և Չանչուի քաղաքներու ազգայինք ի տես եկած էին իրեն: Աստուծոյ և Մուքտէնի մէջ կան եղեր շուրջ 150 հայեր: Նոյնքան մը կը գտնուին եղեր Մանչուրիոյ քաղաքները, Թէնչին և այլուր, ուր պիտի այցելէ յետոյ: Մայիս 2ին, ըստ Հին Տաճարի Զատիկ տօնուեր է Խարպին, պատարագեր է սեպհական հայ մատարան մէջ, որ ունի իր վարչական ժողովը: Ինչպէս Շանկայ և ի ճանապարհին, նոյնպէս Խարպինի մէջ, ուր 200 է Հայոց թիւը, արտագինս ընդունել են զինքը: Այժմ սկսած է արդէն իր գործին, և ժողովին հետ կը պատրաստէ ընդհանուր վիճակացոյց իր շրջանակին: Շանկայի մէջ ճանչցեր է Գահիրէի Պր. Հայկ Ասատուրեանը, որ մարդական յաջողակ Ստատիոն ունի եղեր: Հանդ. Ժամհարեան բարերարի որդի Պր. Սեդրաք, որ դրամատուն հիմնել է Պարսիկի մը հետ: Եւ կարնեցի Չարայեան ընտանիքը, որ հօցի և անուշեղէնի մեծ գործ ունի: Եւ Պր. Մելիք Նուպարեան, որուն հիւրը եղեր է տաճարներ: — Թէ՛ Շանկայի և թէ Խարպինի մէջ տեղական թերթերը, մասնաւորաբար Ռուսականները, հետաքրքրուած և յօդուածներ գրած են Հայոց և իրենց նորակ Հովիւին մօտին:

(Տ. Ասողիկ Վրդ. Ղազարեան — ապա եպս., վոխճանած 1978ին ի Պաղատտ — 1937ի Մարտ ամսուն, Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեանի կողմէ զրկուած էր Մանչուրիա, իրրեւ առաջին Հովիւր Կայրազոյն Արեւելիքի Հայութեան: Մ. Խ.):

(«Սիւն», 1937, ժ.Ա. Տարի, Մայիս,

(Թիւ 5, էջ 164):

(«Սիւն», 1937, ժ.Ա. Տարի, Յունիս,

(Թիւ 6, էջ 195):

ՏԱՐԵԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ԵՐԿՐՈՐԴ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՍ

1986 - 1987

Ամենապատիւ

Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէրաէրեան,

Բարեխնամ Պատրիարք

Առաքելական Ս. Աթոռոյ

Գերաշնորհ և Հոգեշնորհ Հայրեր

և յարգելի ներկաներ,

Ս. Թարգմանչաց Երկր. Վարժարանի դպրոցական տարեվերջին առիթով, Ձերդ Ամենապատուութեան, մեր կրթական հաս. տառութեան բոլոր նուիրատու բարերարներուն և մեր վարժարանի բարեկամներուն կը ներկայացնենք մեր դպրոցի կրթական - տնտեսական - բարոյական տեղեկագիրը, որ հետեւեալն է -

Տարւոյս ընթացքին մեր աշակերտութեան ընդհանուր թիւը եղաւ 160, բաժնուած հետեւեալ ձևով. -

	Մանչ	Աղջիկ	Գումար
Երկրդ. կարգեր	17	43	60
Նախակրթարան	32	26	58
Մանկապարտէզ	28	14	42
Համագումար	77	83	160

Միջին տարիքը մեր աշակերտութեան եղաւ երեքէն մինչև տասնեօթ տարեկան: Ինչպէս անցեալին՝ այս տարի ևս չունեցանք կարգապահական դժուարութիւններ: Ընդհակառակը, այս տեսակէտէն մեր աշակերտութեան համար ունինք գնահատանքի խօսքեր:

Իսկ մեր ուսուցչական կազմը բաղկացած եղաւ 24 որակաւոր ուսուցիչներէ, որոնք սիրալոյսով բերին իրենց ծառայութիւնը մեր դասկներու դաստիարակութեան գործին: Փորձառու ուսուցիչներ են բոլորն ալ, որոնց գրեթէ կէսը նաև ուսուցիչներ են տեղւոյս լաւագոյն տար վարժարաններուն մէջ: Այս առթիւ

իրենց համար ունիմ գնահատանքի և շնորհակալութեան խօսք:

Մեր ուսուցչական - կրթական ծրագիրը ընթացաւ յարեման անցեալ տարիներու ծրագրին: Սկսելով Մանկապարտէզի Մաղիկ դասարանէն մինչև աւարտական դասարան ուսուցինք չորս լեզուներ. - Հայերէն, Իր Աշխարհարար և Գրարար ճիւղերով, Անգլերէն, Երբայերէն և Արաբերէն: Նախակրթարանի մէջ գիտութեանց և պատմական դասերու լեզուն եղաւ Հայերէնը: Երկրորդական կարգերու մէջ հայագիտական դասերը (Հայերէն լեզու, Հայոց պատմութիւն, Կրօն, Մատենագրութիւն, Հայ Արուեստից Պատմութիւն) ուսուցուցանւում էին Հայերէնով, իսկ գիտական դասեր՝ Անգլերէնով (Գիտութիւն, Տարրալուծութիւն, Կենսաբանութիւն, Բնալուծութիւն, Պատմութիւն, Թուարանութիւն, Գրահաշիւ, Երկրաչափութիւն):

Մեր Երկրորդական կարգերու ոչ - հայկական ճիւղերու ուսուցման համար դարձեալ հետեւեցանք Անգլիական General Certificate of Educationի (G. C. E.) միջազգայնօրէն ճանչցուած ծրագրին, որպէսզի մեր աշակերտները մեր վարժարանը աւարտելէ յետոյ կարենան մասնակցիլ սոյն Անգլիական G. C. E.ի քննութեանց, առ ի գիւրութիւն իրենց համալսարան մուտքին:

Մեր դպրոցական կիսամեայ քննութիւնները տեղի ունեցան Յունուար 2-12ին, իսկ ամառվերջի քննութիւնները Մայիս 18-30ին:

Սոյն քննութիւններէն յետոյ, այս տարի մեր վարժարանի աւարտական վկայականին կ'արժանանան 6 աշակերտներ, որոնք հետեւեալներն են. -

Լևոն Տիբուլթյան
Խաչիկ Պողոսյան
Արտա Գարազանյան
Թալին Սառազյան
Վիթի Աճեմյան
Քրիստին Պեննինգտոն

Մեր շրջանաւարտները և մեր այս տարւոյ երկրորդական Դ. դասարանի աշակերտներ մասնակցեցան G. C. E. թննութեան, որոնց արդիւնքները ստացած կ'ըլլանք մինչև 1987 Սեպտեմբեր, և կը յայտարարենք յաջորդ տարուան մեր Տեղեկագրով:

Մեր այսօրուան հանդիսութիւնը, ինչպէս կը տեսնէք, նախընտրած է Մովսէս Խորենացի մեծ պատմաբան մահուան 1500-ամեակին, որուն գլխաւոր դերակատարներն են մեր շրջանաւարտ սաները, և որոնք այնքան լաւ կատարեցին իրենց սահմանում պարտականութիւնը:

Անցեալ կիրակի, 31 Մայիս, կէսօրէ յետոյ տեղի ունեցաւ մեր Մանկապարտէզի Ամովերջի Հանդէսը, ուր 13 մանուկներ ստացան Մանկապարտէզի աւարտական վկայականները, անցնելու համար Նախակրթարանի բաժին:

Անցեալ տարւոյ մեր շրջանաւարտներէն անոնք որոնք մասնակցած էին G. C. E. թննութեան, հետեւեալ արդիւնքները բերած են. —

Փերուզ Տիբուլթյան՝ Հայերէն Գրաբար (Advanced Level) և Աշխարհաբար (Ordinary Level), և Արաբերէն (A. L.), Պատմութիւն և Քիմիաբանութ. (O. L.):

Կարինէ Գաբլանեան՝ Հայերէն Գրաբար (A. L.) և Աշխարհաբար (O. L.), Արաբերէն (A. L.) և Անգլերէն (O. L.):

Հրաչ Տէմիրճեան՝ Հայերէն Գրաբար (A. L.) և Աշխարհաբար (O. L.), Արաբերէն (A. L.), Մաթեմատիք՝ 3 ճիւղերով (O. L.): Ուիլիամ Ղալի՝ Հայերէն Գրաբար (A. L.) և Աշխարհաբար (O. L.), Արաբերէն (O. L.):

Անցեալ տարւոյ մեր երկրորդական Դ. դասարանի աշակերտները, որոնք այս տարուան մեր ընթացաւարտ վերոյիշեալ վեց սաներն են, յաջողած են Արաբերէն լեզուի Ordinary Level թննութեան մէջ:

Անդրադառնալով մեր այն շրջանաւարտներուն, որոնք կ'ուսանին համալսարաններու մէջ, անոնց թիւը այսօր 12 է: Անոնցմէ հինգը կ'ուսանին Հայաստանի Պետական Համալսարանին մէջ (Շահան Ռաճոյեան, Յակոբ Սահակեան, Պողոս Զաւառչեան, Խաչիկ Տէր Վարդանեան և Շողիկ Պոյաճեան), հինգը Ամերիկայի մէջ (Կալինա Օհաննէսեան, Քնար Օհաննէսեան, Սեան Մարտիրոսեան, Յակոբ Տիգրանեան և Հրաչ Տէմիրճեան), իսկ երկուքը Երուսաղէմի մէջ (Փերուզ Տիբուլթյան և Նայիրի Տէր Վարդանեան): Յաջող աշակերտներ են բոլորն ալ և իրենց ջանասիրութեամբ պատիւ կը բերեն մեր վարժարանին: Անոնցմէ յատկապէս յիշատակութեան արժանի կը նկատեն Յակոբ Տիգրանեանը, որ կ'ուսանի Պոսթընի North Eastern համալսարանին մէջ և իր շատ յաջող ընթացքին համար արժանացած է «Dean's List with Honor» քանակական քննատանքին համալսարան տեսչութեան կողմէ:

Այս տարի, մեր շրջանաւարտները Յակոբ Սեան աւարտեց Բիթղեսէմի Համալսարանը Business Administration B. A. մասնագիտութեան վկայականով: Դարձեալ մեր շրջանաւարտներէն Նայիրի Լէփէճեան վկայուած է Սիտիի պետական համալսարանէն Civil Engineering M. B. A. տիտղոսով:

Մեր կրթական-ուսումնական աշխատութիւններուն և մտահոգութիւններուն մաս կազմեց նաև կրօնական-բարոյական դաստիարակութիւնը մեր աշակերտներուն: Ասոր համար, մեր կրօնքի և Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան ամէնօրեայ դասընթացքներուն քովն ի վեր, տօնական օրերուն անոնք մեր կողմէ առաջնորդուեցան եկեղեցի և թէ՛ աղջիկներ և թէ՛ տղաք մասնակցեցան մեր արարողութիւններուն իբրև երգիչ զպիւրներ: Իսկ տաժին երկիցս, Ս. Ծննդեան և Ս. Զատիկի տօններուն, անոնք մասնակից դարձան նաև Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդին:

Աղջիկներու համար ունեցանք նաև մարզանքի և ձեռագործային աշխատանքի պահեր, վերահսկողութեամբ մեր ուսուցչական կազմէն Օր. Ռօպէրթա Ըրվինի:

Բոլոր անոնք, որոնք ներկայ եղած էին մեր տարեկան Պաշտոնի առիթով սոյն ձև-առաջորդներու վաճառ-ցուցադրութեան, միահամուռ կը վկայէին ընտիր ճաշակն ու յաւելեալ որակն ու քանակը մեր ձև-առաջորդներուն, որոնց նիւթեղէնին համար մեր ծախքերը իջած էին նուազագոյնին, որովհետեւ Օրիորդին նախա-ձեռնութեամբ, ուսումնասէր անհատներ նուիրած էին նիւթեղէններու կարեւոր մասը, որոնցմէ շնորհակալութեամբ յիշատակելի է յատկապէս Ամերիկայի Little Rock քաղաքէն Տիկին Ռիթա Փլամբըրը և Pandora's Closet in Dalas վաճառատունը:

Վերոյիշեալ ձևառաջորդները այս տարի ևս գլխաւոր առանցքը եղան մեր տարեկան Պաշտոնին, որ տեղի ունեցաւ 23 և 24 Մայիս, Շաբաթ և Կիրակի օրերուն: Պաշտոնը ունեցաւ նաև իր խրախճանքի և ընկերային ժամանցի բաժինը: Պաշտոնի հասոյթը պիտի երևի մեր յաջորդ տարւոյ տեղեկագրին մէջ, երբ ամբողջանան մեր զանձնակները:

Խրախճանքի և ընկերային ժամանցի ուրիշ զեղեցիկ օր մը եղաւ նաև մեր Նոր Տարւոյ խրախճանքի օրը, 28 Դեկտեմբերին, որուն գլխաւոր առանցքը եղաւ մեր Մանկավարժէզի մանուկներուն երգի,

պարի և արտասանութեան ելոյթները: Կաղանդ պապան բաժնեց իր նուէրները մեր փոքրիկներուն, որոնց մէկ կարեւոր մասը յատկացուած էր Էվէթթէն՝ Օր. Արաքսի Թաշճեանէն, որուն այս առթիւ կը յայտնենք մեր զգածուած շնորհակալութիւնները և բազում նոր տարիներու մաղթանքը: Զեռնարկին հասոյթը եղաւ 2850 Շէքէլի գումար մը (մօտ \$ 1810):

Տարւոյս ընթացքին մօտ հինգ շաբաթալսութիւններ, պատմական վայրերու և հաստատութիւններու այցելութիւններ և շրջապատյոյններ կազմակերպուեցան մեր աշակերտներուն համար, առաջնորդութեամբ մեր ուսուցիչներէն Պր. Միսաք Յակոբեանի և Օր. Ռօպէրթայի:

Շնորհակալութեամբ կը յիշատակենք որ այս տարի The British Councilի Արեւելեան Երեսօղէմի մասնաճիւղը 514 Սթերլինգի արժողութեամբ Անգլիերէն գրքեր նուիրելով շատ շօշափելի օժանդակութիւն մը ըրած եղաւ մեր դպրոցական գրադարանին:

Մեր ուսումնական-կրթական տեղեկատուութիւնէն յետոյ, այստեղ կը ներկայացնենք մեր վարժարանի տնտեսական-եւեմտական տեղեկագիրը որ հետեւելն է.

ՀԱՇՈՒԵԿՇՈՒ ԵՒԵԻՄՏԻՅ Ս. ԹԱՐԴԱՆԶԷՑ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

1986 Յունիս 1 — 1987 Մայիս 31

Մ Ո Ւ Տ Ե

	ԸՍՐ. ՇԷՔԷԼ
Պատրաստ ի դրամարկղ նախորդ դպրոցական տարեշրջանէն փոխ.	22,040
Նուիրատուութիւններէ	136,225
Աշակերտական տարեթոշակներէ	26,884
Դասագիրքերէ, տետրակներէ, վիճակացոյցներէ (զուտ շահ)	4,665
Հաստութեան ձեռնարկներէ (հանգէսներ - խրախճանք)	3,070
Օրացոյցներէ և վերաքննութեանց տուրքերէ	1,920
Ս. Թարգմանչաց Հիմնադրամի նուիրատուութիւններ	
Տէր և Տիկին Արմէն և Նէլլի Զիննօգեաններէ (10,000 Տօլար)	15,000
Տետր Վարդգէս Երէցեանէ (4,000 Տօլար)	6,000
Տէր և Տիկին Արտաշէս և Սօնիա Սարեաններէ (6,000 Տօլար)	9,300
	225,104

Ե Լ Պ

ԻՍՐ. ՀԷԳԷԼ

Ամսական քաղաքային ծախսեր	155,979
Դասագրքեր և տետրեր	96
Գրենական պիտոյք	768
Թղթակցութիւնք	1,313
Զեռագործի նիւթեղէնք	100
Մանր ծախք և մտքութիւն	558
Տպագրականք և հանդիսական ծախքեր	342
Շինուածական և էլեկտրական և կահոյից նորոգութիւններ	998
Բացառիկ ծախքեր և պատուասիրութիւն	
(Տարրալուծարանի աշխատքեր, համագործակցութիւն և լին.)	1,184
Դպրոցի ինքնաշարժին ապահովագրութիւն	400
Որպէս տնտեսական շինարարական ծախսեր	
Տէր և Տիկին Արտաշէս և Սօնիա Սարգսեաններու նուիրումը (6,000 Տոլար)	9,300
Տիար Վարդգէս Երեցեանի նուիրատուութիւնը (4,000 Տոլար)	6,000
Տէր և Տիկին Արմէն և Նէլլի Զիննօգեաններու նուիրումը 10,000 Տոլար)	15,000
	192,037
Պատրաստ ի դրամարկդ, որով պիտի վճարուին ամսականային արձակուրդի ամիսներու ամսականները	33,067
	225,104

Այս հաշուետուութեան առթիւ հետեւեալ պարագաները կը յանձնենք մեր ընթերցողներու ուշադրութեան. —

1. — Դպրոցական տարւոյն ընթացքին Տոլարին արժէքը տարուերեւեցաւ 1.45 — 1.55 Իսրայէլեան Շէքէլի միջև:

2. — Մեր մեծագումար նուիրատուներու նուիրատուութիւնները նշանակած ենք Տոլարով շնորհակալութեանց բաժնին մէջ:

Դպրոցական տարւոյս վերջաւորութեան, Ս. Թարգմանչաց Երկրդ. Վարժարանի Հիմնադրամը, նոր նուիրատուութիւններու և առկոսներու յաւելումով հետեւեալ պատկերը ստացած է. —

Ամերիկեան Տոլար

Տիար Վարդգէս Երեցեանէ հաստատուած «Էլվիր Երեցեան Հիմնադրամ»	51,597,51
Տէր և Տիկին Արտաշէս և Սօնիա Սարգսեան Հիմնադրամ	
ի յիշատակ իրենց մօր Արշալոյսի և Տիար Կոպեռնիկ Սէֆէրեանի	33,292,01
Տիար Էտուարտ Սէֆէրեան և Տիկին Արինէ Վարդպարոնեան Հիմն. ի յիշատակ իրենց մօր՝ Տիկին Քէթրին Սէֆէրեանի և ամուսնոյն՝	
Տիար Դէորդ Վարդպարոնեանի	27,016,47
Տէր և Տիկին Արմէն և Նէլլի Զիննօգեան Հիմնադրամ	10,000,00
Մի ոմն բարերարէ մը	1,000.00
Համագումար Ս. Թ. Վ. ի անշարժ Հիմնադրամին	122,905,99

Ինչպէս կը տեսնեն մեր Տեղեկագրի ընթերցողները, մեր հաշուեկշիռն ժուռքի բաժնին մէջ, մեր դպրոցական եկամուտի գլխաւոր աղբիւրը նուիրատուութիւններն են, կատարուած արտասահմանի մեր ազգասէր և կրթասէր բարեկամներէն, Առանց անոնց բարոյական և տնտեսական ձեռնառութեան, մեր կրթական գործն ու ճիշդ պիտի մնային կիսատ ու թերի: Մենք մեր աշակերտներով միասին կը մնանք խորապէս երախտապարտ այդ բաւոր ազնուական հոգիներուն, որոնց բարորութեան և նրջանկութեան համար կ'ազօթենք սրտովին: Թող աստուածային շնորհներով տառապանք անոնց տունն ու կայքը: Ստորեւ կու տանք անոնց անուններն ու նուիրատուութեանց գումարները:

ԱՄԵՐԻԿԱՅԵ

	Ե Ե Բ Ե Լ
Տէր և Տկ. Ալեքս և Մարի Մանուկեան	9,200
Սուրէն և Վերժին Ֆէսեան	9,100
Հասուրտ Գարակէօղեան Հիմնարկի.	7,750
Երուսաղէմի Պատրիարքութեան Բարեկամներու Ընկերակցութիւն	6,200
Տէր և Տիկին Զարեհ Փօլ Պատուկեան	3,625
Ռիչըրտ Կրէկօրի	3,370
Եղուարդ և Սթըմի Փանոսեան	2,100
Հ. Բ. Ը. Մ. — Թորոսեան Հիմնադրամ	1,550
Եղուարդ և Հէլէն Մարտիկեան	1,550
Համասերաստանայ Վերաշ. Միութիւն.	1,500
Ս. Թ. Վարժարանի Նախկին սաներ	1,440
Գրիգոր և Սոնիա Ասատուրեան	1,400
Ռիչըրտ և Կլօրիա Մահտեսեան	1,400
Տքթ. և Տիկին Էտմունդ Կօրէք	1,290
Օր. Քարէն Տէտերեան	1,020
Էլէրէթ Հ. Պէրպէրեան	700
Թովմաս և ձողէֆին Հարրիս	560
Տիգրան Մարիեան	540
Հանգ. Արշա Սարգիսեանի ընկերներ	
(փոխան ծաղկեպսակի)	525
Տիկին Ադնէս Պոսթոնեան	450
Տիկին Սրբուհի Զաւրգեան	450
Ժագ Զաւրգեան	440
Անի և Նոյեմի Պէրպէրեան	435
Մայք և Հէլկա Փարթայեան	420
Օթլէնտի Տիկնանց Միութիւն	420
Ֆէյրլուանի Ս. Ղևոնդ Եկեղեցի	375
Օր. Արաքսի Թաշեան	355
Հէրրի Աթօր	350
Էտուրտ և Լիլի Ալապպեան	310
Վէյ Կինս Կաղմակերպութիւն	310
Փիթըր Սարմանեան	310
Մարթին և ձոյս Քիտոսեան	300
Տիկին Տիգրանուհի Մելիքեան	300

Տիկին Արմաթիւ Սթալէյ-Ամէթեան	300
Արթ. Տք. Սթանֆորտ Լիք և Իր Խուճըր	300
Աննա և Արամ Հինգլեան	285
Հայկ և Հերմինէ Գաղէղեան	280
Խարերգի Հայրենից. Միութիւն	280
Տքթ. և Տիկին Ֆրանսիս և Ուիլհէլմինա Ուիլհէլմ	280
Սէմ և Մելինէ Գալֆայեան	280
Տիկին Մարիցա Նիկողոսեան	280
Տիկին Վալէնթին Պ. Սթալ	230
Նշան Մանարեան	210
Տէր և Տիկին ձօն Նորայեան	210
Սաքրամէնթայի Տիկնանց Միութիւն	210
Ուիլմըր Հ. Պիլ	180
Տիկին Էլէլին Էքմէքեան	173
Ռայթթ Համիլթըն-Քէլի	170
Տիկին Հռուբ Ասլանեան	155
Սէմ և Զեփիլա Գալլընեան	155
Տքթ. Ալեքսան Ասատուրեան	155
Օր. Նոյեմի Պէրպէրեան	155
Տիկին Լիտիա Պետրոսեան	155
Հայ Օգնութեան Շրջանակ, Գալիֆ.	150
Ֆէյրլուանի Տիկնանց Միութիւն	150
Հրաչ և Պէնիթա Մարգարեան	150
Ուստրի Երիտ. Տիկնանց Միութիւն	150
ԵճՏԻ Տիկնանց Միութիւն	150
Պէրրի Զօրթեան	150
Վահէ Զօրթեան	150
Հէրիսընի Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ	
Կիրակնօրեայ Վարժարան	150
Տիկին Մելինէ Գալպարեան	150
Սաքրամէնթայի Երիտ. Տիկ. Միութիւն	150
Տքթ. և Տիկին ձօրն Քիւրանեան	145
Տքթ. Ալեքս Ասատուրեան	145
Վահրամ և Տիանա Քէլպպեան	145
Լէ Րօյ և Ֆէրն Դէրպեան	144
Նազարէթ և Մարգրիտ Աղարեան	144
Հայկ Ֆ. Խանճեան	144
Տքթ. Բերկուհի Սօմանեան	144
Տէր և Տիկին ձէյմզ ձըսրալի	140
Սուրէն և Մարի Տանիէլի	140
Տիկին Սիրվարդ Գաւուքսօրեան	140
Տիկին Լուսի Թօմպալագեան	140
Տքթ. ձէքի Հարրիս	140
Օր. Էլիզապէթ Եամբրեան	140
Անէմեան Մեքենակաւ Ընկ.	140
Տիկին Էլիզապէթ Սէրիան	140
Լեռն և Թագուհի Պալեան	140
Տիկին Լուսի Քօչեան	140
Միքայէլ և Նաթալի Մահտեսեան	140
Ֆէյրլուանի Ս. Ղևոնդ Եկեղեցւոյ	
Տիկնանց Միութիւն	140
Եղուարդ և Ալիս Սլափ	140
Ռիչըրտ և Ալէն Պէյլէրեան	140
Տիկին Ալիս Ուիլմին	140
Տէր և Տիկին Սուրէն Արաւամեան	140
Տիկին Արաւմիս Նազարեան	140
Տիկին Արմենուհի Կօփիկեան	119
Տէր և Տիկին Ռայթթ Խաչատուրեան	116

Ֆելլուսունի Ս. Ղևոնդ երեցնեբու
կաղամկերպութիւն

Թոնէր Սէրեան
Կիրականօրեայ վարժարան, վան Նիւս
Տիկին ձուլիւս Արոյեան
Այտա և Գարլ վարատեան
Տիկին Հայկունի Գարակէօզեան
Թէնէֆլայի Տիկնանց Միութիւն
Լէօնարտ և Սառա Արդուսմանեան
Գարլ և Այտա վարատեան
ձօրձ Կէտերեան
Օր. Տանա Մարթինշ
Տիկին Ֆիլիս Մարթինշ
Եղեմի Տեարց և Տիկնանց Միութիւն
Եղեմի Կիրականօրեայ վարժարան
Եղեմի Հայ Եկզգ. Երզնայիսումբ
Եղեմի Ա. Շ. Մ. Օ.
Եղեմի Երանկան Խորհուրդ
Կարօ և ձօյա Զուսմանեան
Սթիվ Ա. Զօրթեան
Տէյվիտ Ըրվին
Հէրրի Կարապետեան
Եղուարդ և Պէրթա Գաղանձեան
Լէօնարտ և Սառա Արդուսմանեան
Տիան Թ. Փօսկրօյ
Արմինէ և Պերձ Արադ
Սամուէլ Յակոբեան
Էրնէսթ Թ. Շարփ
Օր. Տէպի Ռօզինօլ
Զարլզ Կարոյեան
Մարկոս Մարութեան
ձօն և Քուին Փաշայեան
ձօն Լ. Մուշեան
Տէր և Տիկին Օկիւսթուս Պարպր
Արնի Աւետեան
Տքթ. Միքայէլ Առաքելեան
Տէր և Տիկին Գաղուստ Պարսամեան
ձօրձ և Պէտթրիս Մ. Գասպարեան
Եղուարդ և Մարի Պոկնեան
Տիկին Լօրա Քօէս
Ֆրանք Լեոն Պէյլերեան
Տիկին Տիանա ձէպէնեան
Տէր և Տիկին Կարօ Զուսմանեան
Օշին և Հէլէն Գասպարեան
Տէր և Տիկին Միլթօն Ուիլիսմզ
Կիրականօրեայ վարժարան Լոս
Անձէլլիս Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ
Օր. Ալիս Յակոբեան
Նորայր և Ալիս Մատանեան
ձիւէս և Տօրօթի Գարթըր
Օր. Ֆիօրէնա Շաղապեան
Ֆրանք և Պէթթի Սըպէքթ
Տէր և Տիկին Արա և Հերմինէ Հիտի
ձօն Քինկ Կիրակոսեան
ձօն և Քուին Փաշայեան
Յակոբ և վարդուհի Տէլլաքեան
Աւագ և Ռօզ Աւագեան
Տիկին Ռօքսի Պարսամեան

112	Լիտիա և Պարոյր Քիրէմիհեան	70
110	Տիկին Մարկարէթ Սիմոն	70
105	Կիրական. Գալոց Սան Ֆրանչիսկոյի	70
105	Տիկին Լիլիան Գ. Էթմէքճեան	70
105	Օր. Արմինէ Տէր Յակոբեան	70
100	Վանէ Զօրթեան	70
100	Արփինէ և Փիթըր Տրիվաս	70
90	Տիկին Միլինէ Մուխթարեան	70
87	Օր. Հէլէն Հանէսեան	70
77	Էնտրիս և Արեգնազ Գասպար	70
77	Տէր և Տիկին ձօրձ Էլեան	70
77	Տէր և Տիկին Արշաւիր Եղիսեան	70
77	Տէր և Տիկին ձօն Պանտուրեան	70
75	Միքայէլ Մկրտչեան	70
75	Տիկին Պէլլա Աշոտեան	65
75	Տիկին Վերոն Տաքէսեան	60
75	Տէր և Տիկին Հրանդ Սէթեան	58
75	Տիկին Վիօլէթ Թոմասեան	58
75	Տիկին Մարթա Կէնտրիս	54
75	Օր. Մերսետէս Երեցեան	38
75	Հէրրի և Մէրի Քիդլիեան	30
75	Մարթին և Վիրճինիա Թուրկեան	28
75	Հրանդ Սէթեան	14
Պ. Ե. Ե. Ե. Ե. Ե.		
75	Տիկին Սօֆիա Պէլլիկին (Եր. ու. Թոմասում.	
73	եակին առիթով)	340
73	Լեոն Միքայելեան	300
73	Զօրայ Պէքարեան	110
72	Մօնթրէպի Հայ Տիկնանց Միութիւն	105
72	Վիգէն Ներսէսեան	75
72	Տէք. Սօֆիա Պէլլիկին և Գարմէն Քէթլի	70
72	Տիկին Կատար Մէնէշեան	65
72	Օր. Մէրսետէս Սարաֆեան	50
Պուէնուս Այրէսէն (Արմանքի)		
72	Քարլօս և Հիլտա Փօթլիկեան	7,550
72	Գէորգ և Վերա Գարակէօզեան	6,200
72	ձօրձ և Շէյլա վարդապետեան	4,500
72	Դերմանեան Ընտանիք	750
72	Միրինեան Եղարայրեան	400
72	Յարութիւն Արապեան	225
72	Յովնանէս Միլնասեան	75
70	Տէր և Տիկ. Քարլօս Պալեան (Քօրտօպա)	140
Սան Փաւլոյէն (Պրազիլ)		
70	Զաւէն Տէր Յարութիւնեան	430
70	Դերիգոր Միքայէլեան	430
70	Հ. Բ. Ը. Միլթիւն	300
70	Տքթ. Անդրանիկ Մանիսանեան	300
70	Փառէն Պաղարեան	150
70	Էտուարտո Մէքայէլեան	150
70	Լեոն Միլթիւնեանի յիշատակին	150
70	Տիկին Լուսիա Միլթիւնեան	150
70	Պարգե Քամանեան	150
70	Համբար Առաքելեան	145
70	Ասպետ Գառնիկ Պաղարեան	145
70	Խորէն Շալիեան	145
70	Գէորգ Գուսմանեան	145

ձող է Տիշէքէնեան	145
ձող է Սէրայտարեան	145
Գրիգոր Բարսեղեան	145
Սարգիս Բարսեղեան	145
Կարապետ Փիլափնեան	145
Արթին Սանոսեան	145
Մարաշի Հայրենակցական Միութիւն	145
Արմանտո Շամմաս	145
Արթուր Աւետիսեան	140
Տիկին Էլիզ Պողոսնեան	140
Իգնատիոս Բարսեղեան	75
Մատթէոս Սասունի Բարսեղեան	75
Գրիգոր Աբովեան	75
Կարապետ Բանջարնեան	75
Մարտիրոս Մամնեան	75
Խորխէ Զօհրայ Տօնէլեան	70
Զօհրայ Տօնէլեան	70

Գորագրութեան (Վեցէզուէլա)

Մանուկ Տիարպէրեան	1,400
Պատրիկ Այնաղեան	350
Նուպար և ձուան Այնաղեան	350
Տէր և Տիկին Պերճ Պղտիկեան	280
Լույս և Աննա Տօնէրթ	280
Հրանդ և Այտա Տէօփէթեան	140
Կարօ Պօտուշեան	140
Առաքել Ղազարեան	70
Ղազար Ղազարեան	70
Վարուժան Ղազարեան	70
Գրիգոր Ղազարեան	70
Իլիանա տէ Լուսի	70
ձօն Բէնթ	70
Մանուէլ Կիրակոսեան	70
Մօյզէ Թիմօնէնքի	70
Օրթո Ուրպախ	70
Էմիլիօ Փուզա	70
Ռաֆայէլ Հ. Սայազար	70
Ջարեհ Գրպրեյան	70
Մովսէս Պետրոսեան	70

Լ Ո Ն Ա Ո Ն Է Զ

Միհրան և Աղնիւ Լուսէֆեան Հիմնորմ.	4,000
Հայկ Ա. Ուննեան	2,220
Արգարեան Աւանդի Խնամակալթ.	2,000
Հայկ Գալուստեան	220
Ստեփան Պատալեան	200
Երուանդ Լուսէֆեան	200
Տիկին Սուզաննա Բէլճիքեան	200
Հրաշ Զատրընեան	140
Գրիգոր և Սոնիա Վարդուկեան	125
Հայկուհի և Ռիթա Վարդուկեան	125
Յ. Մութաֆեան	110
Վարդուհի և Ղուկաս Գրիգորեան	100
Թաշթա Եղբայրներ	100
Ի յիշատակ Սարգիս և Աստղիկ Քիւրքնեաններու	100
Գէորգ Քիւրքնեան	100
Յովնանէն Քիւրքնեան	100
Աւետիս և Յակոբ Քէլճիքեան	100

Ռօպէրթ Սուքիաս	100
Տիկին Յ. Արթան	80
Կարօ և Սեան Գրիգորեան	80
Օր. Սիլվիա Քարթնըր	30

Ֆ Ր Ա Ն Ա Յ Է Զ

Ֆրանսահայ ախտաւորներ	1,200
Պէրպէրեան - Չիլէքեան Ընտանիքներ	200
Ուղղունեան - Լքմէքնեան Ընտանիքներ	30

Լ Ի Ղ Վ Յ Ո Ն Է Զ

Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնրկթ.	6,300
------------------------------	-------

Ժ Ր Ն Ե Է Զ

Տիկին Փինէրէթ	140
---------------	-----

Ա Ն Ս Ր Ա Յ Է Զ

Ստեփան Բանիկեան	287
Արթըր և Լօրէյն Բանիկեան	200
Տիկին Մէրի Քէօրօղլանեան	100
Տէր և Տիկին Խաչիկ Տիքպիքեան	85

Ե Ր Ա Ն Ա Յ Է Զ

Կրթական Նախարարութիւն	
(Երբայեղէնի ուսուցման համար)	2,366
Արդար Զաքարեան	650
Յուլի և Ալէկրա Մամնեան	500
Յակոբ Եւօնէլեան	300
Հայ Օղնուլեան Միութիւն	150
Վարուժան Տիւրատուրեան	140
Ուննուա	94
Տիկին Սիլվա Հայրապետեան	60

Տարւոյս ընթացքին Ա. Թարգմանաց

Նիկ. Վարժարանի տնօրէն Հիմնադրամին եղած նուիրատուներ	
Արմէն և Նելլի Զիննօղեան (Պ. Այրէս)	15,000
Արտաշէս և Սոնիա Սարեան	
(Գանատա)	9,300
Վարդգէս Երէցեան (Գարագաս)	6,000

Մեր նուիրատուներու այս ցանկէն յետոյ պիտի ուղէինք մասնաւոր կերպով յիշատակել տնունները կրթասէր ու ազգանուէր այն բարերարներուն, որոնք իրենց և կամ իրենց ընտանիքներու տնուններով մասնաւոր դատարաններ կը պահեն մեր վարժարանէն ներս:

Որդիական ակնածանքով, սիրով և երախտագիտութեամբ կը յիշատակենք Ազգիս Վեհափառ Հայրապետը՝ Տ. Տ. Վազգէն Ա. Սրբազնագոյն Կաթողիկոսը Ամենայն Հայոց, որուն հայրական կտրգադրութեամբ մեր վարժարանը օգտուեցաւ Լոնտոնի Արգարեան Աւանդէն տրամագրուած 1000 Սթերլինկի նպաստով:

Այս առթիւ մեր շնորհակալութիւնները կը յայտնենք նաեւ Աւանդի Մարմնոյն բոլոր յարգարժան անդամներուն:

Երախտագիտութեամբ կը յիշատակենք Հայկ. Բարեգործական Ընդհ. Միութեան արժանընտիր Նախագահ Տիար Ալեքս Մանուկեանը և իր Տիկին Մարին, որոնք նախընթաց տարիներու նման այս տարի ևս մեր կրթական գործին օժանդակչին 6000 Տոլարի նուիրատուութեամբ: Դարձեալ Նորին Վսեմութեան կարգադրութեամբ, վարժարանս տարեկան 1000 Տոլարի օժանդակութեամբ կը նպաստուորուի Հ. Բ. Ը. Մ. - Փիթըր և Էլիզապէթ Թորոսեան կրթական Հիմնադրամէն: Այս առթիւ շնորհակալութեամբ կ'ազգենք յիշատակել թէ Նորին Վսեմութիւնը և Հ. Բ. Ը. Միութեան կեդրոնական Վարչութիւնը ամէն տարի, ընդառաջելով մեր խնդրանքին, կը բարերարեն մեր շրջանաւարտ աշակերտները կրթական թոշակներով, անոնց համալսարանական դաստիարակութեան համար:

Երախտագիտութեան խօսք ունինք Լիզպոնի Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան, որ նախընթաց տարիներու նման այս տարի ևս օժանդակեց մեր վարժարանին 4420 Տոլարի յատկացումով մը:

Սրտագին երախտագիտութեան զգացումներ ունինք Հարուայի Ամերիկայէն Տիար Էտուարտո Սէֆէրեանի և իր ազնւեալ քրոջ՝ Տիկին Ատրինէ Վարդպարսեանին, որոնք տարեկան չօշափելի նուիրատուութեամբ մը նրկու դասարաններ կը պահեն իրենց զերդաստաններու անունով: Անոնք նաեւ տարիներ առաջ իրենց մօր՝ Քէթրինի և իրենց ամուսնոյն՝ Գէորգի մահուան առիթով հաստատեցին Ս. Թարգմանչաց Երկր. Վարժարանի անունով Հիմնադրամ մը, որուն գումարը հասած է այսօր, տոկոսներով միասին, 27,016,47 Տոլարի, որուն հասոյթը կը յատկացուի վարժարանիս ընդհանուր պիտէի հաւատարակութեան, Երկնային հանգիստ իրենց ննջեցեալներու հոգիներուն:

Սորին շնորհակալութեամբ կը յիշատակենք որ Տիկին Վարդպարսեանի դուստր և հարսը՝ Գէորգ և Շիլլա Վարդ-

պարսեաններ, այցելեցին Երուսաղէմ և եղան ակնատես մեր կրթական գործունէութեան, ու անով խանդավառ, հետեւելով իրենց բարի մօր օրինակին, իրենց անունով դասարան մը կը պահեն մեր վարժարանէն ներս, որուն համար այս տարի կ'ատարած են 3000 Տոլարի նուիրատուութիւն մը:

Շնորհակալութեան սրտագին զգացումներով կը յիշատակենք Գոնատայէն Տէր և Տիկին Արտաշէս և Սօնիա Սարեանները, որոնք տարեկան 6000 Տոլարի նուիրատուութեամբ դասարաններ կը պահեն իրենց հանգուցեալ մօր՝ Տիկին Արշալոյս Զրուանդեանի և իրենց հանգուցեալ ազգականին և մեր վարժարանի նախկին բարերարին՝ Կոպեռնիկ Սէֆէրեանի յիշատակին: Անոնք տարիներ առաջ բացառիկ յատկացումով մը հաստատած են Ս. Թարգմանչաց Երկր. Վարժարանի Արտաշէս և Սօնիա Սարեան Հիմնադրամը, որ այժմ հասած է 33,292,01 Տոլարի: Սրտագին ալօթք ունինք իրենց ննջեցեալներու հոգիներուն հանգստեան համար:

Սրտաբուխ շնորհակալութիւններ հայրենասէր Վենեզուէլահայ Տիար Վարդգէս Երէցեանին, որ տարեկան 4000 Տոլարի օժանդակութեամբ դասարան մը կը պահէ, յանուն իր հանգուցեալ Տիկնոջ՝ Էլիփիր Երէցեանի: Ասկէ զատ, Տիար Երէցեան իր սիրելի տիկնոջ մահուան առիթով հաստատեց ի նպաստ Ս. Թարգմանչաց Երկր. Վարժարանին Վէլիփիր Երէցեան կրթական Ֆոնտը, որ տոկոսներով միասին այսօր հասած է 51,597,51 Ամեր. Տոլարի: Կ'աղօթենք սրտագինս իր հանգուցեալ Տիկնոջ հոգւոյն ի հանգիստ:

Երախտագիտութեան խօսք ունինք Ամերիկահայ մտաւորականին՝ Բանասէր-դրամադէտ Սեբաստացի Տէր և Տիկին Փօլ Զարեհ Պաուկեաններուն, որոնք տարեկան 2500 Տոլարի նուիրատուութեամբ կը բարերարեն մեր Մանկապարտէզը, որ իրենց հանգուցեալ մօրաքրոջ անունով կը կոչուի Վօնիա Տ. Մեսրոպեան Մանկապարտէզ: Անիկա եղած է Սեբաստիոյ առաջին Մանկապարտիզպանուհին: Վերջապահն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի:

Շնորհակալութեան փերմէս սրտագին խօսքեր Հասարակ Գարակէօղեան Հիմնարկութեան և անոր համեմատաբար Նախագահներին՝ Օր. Լէյլա Գարակէօղեանին, որուն բարեհաճ կարգադրութեամբ դասարան մը կը պահուի մեր վարժարանէն ներս, յանուն հանգուցեալ Հասարակ Գարակէօղեանի, տարեկան 5000 Տոլարի յատկացումով: Օր. Լէյլա շատ սերտօրէն կ'ապուած է Ս. Թարգմանչաց մեր կրթական հաստատութեան, ինչ որ մեզ համար բարոյական ազնիւ խթան մըն է:

Սրտագին շնորհակալութիւններ Ամերիկայի Տիար Ռիչըրտ Կրէկօրիին, որ նախորդ տարիներուն նման այս տարի ևս շարունակեց պահել դասարան մը, նախընտրած իր հանգուցեալ մօր՝ Տիկին Ալիս Գարադաշեան - Կրէկօրիի քաղցր յիշատակին, որուն համար կատարեց 2200 Տոլարի նուիրատուութիւն մը: Կ'աղօթենք իր բարի մօր հոգւոյն հանգստեան համար:

Երախտագիտութեամբ կը յիշատակենք մեր բարերարներէն Տէր և Տիկին Սուրէն Ֆէօճեանները, որոնք տարեկան 4000 Տոլարի նուիրատուութեամբ դասարաններ կը պահեն մեր վարժարանէն ներս, իրենց և իրենց զուակներու՝ Ռօպէրթի և Սիլվիոյի անուններով: Պր. Ֆէօճեան սրտագին սիրով կ'ապուած է մեր վարժարանին և իր կարելին ի գործ կը դնէ ոչ միայն անձնապէս օգտակար ըլլալու մեզի, այլ և իր բարեկամներու լայն շրջանակէն ներս ան փառադմբէն է մեր կրթական գործին, որպէսզի անոնք ևս բերեն իրենց ազնիւ մասնակցութիւնը մեր կրթական ճիգերուն:

Այս առթիւ յատկապէս յիշատակելի է երեսուցեմի Պատրիարքութեան Բարեկամներու կազմակերպութիւնը, որուն գլխաւոր վարիչ ղէմքն ու գործադրողն է Տիար Սուրէն Ֆէօճեան: Այս կազմակերպութիւնը ինչպէս նախընթաց տարիներուն, այս տարի ևս բերու իր նպաստը մեր վարժարանին՝ 10,000 Տոլարի նուիրատուութեամբ մը, որուն մէկ մասը արդէն հասած է մեզի: Սոյն կազմակերպութիւնը իր գործակցութիւնը կը բերէ նաև մեզի փոխանցելով մեր կարգ մը նուիրատուներու նուիրատուութիւնները:

Մեր կրկնակի շնորհակալութիւնները կազմակերպութեան բոլոր անդամներուն, ինչպէս նաև Տիար Սուրէն Ֆէօճեանին:

Շնորհակալութեան սրտագին պատգումնիք Լոնտոնարանի Հայ ազգայիններէն Տիար Երուանդ Էստէֆեանի, որուն կեղծէ հաստատուած «Միհրան և Ազնիւ Էստէֆեան» Հիմնարկութիւնը 2000 Տոլարի նուիրատուութեամբ այս տարի ևս շարունակեց բարերարել դասարան մը, որ կը կոչուի «Միհրան և Ազնիւ Էստէֆեան» դասարան: Շնորհակալութիւններ նաև Հիմնարկումի Եանձնախումբի անդամներուն: Թող Աստուած իր երկնաւոր թագաւորութեան մէջ հանգչեցնէ ծնողաց՝ Ազնիւի և Միհրանի, և Կարապետ և Յակոբ եղբայրներուն հոգիները և արեւշատ օրեր պարգևէ մեր բարերարին՝ Տիար Երուանդ Էստէֆեանին:

Սրտագին շնորհակալութիւններ Տիար Ռոյթէն Տէր և Տիկին Եղուարդ և Հէլէն Մարտիկեան ամուլին, որոնք տարեկան 1000 Տոլարի նուիրատուութեամբ կը բարերարեն «Էտուրտ և Հէլէն Մարտիկեան» դասարանը, իրենց նուիրատուութեան հետ յայտնաբերելով միշտ ալ ազնիւ և հոգածու սէր մը հանդէպ մեր դպրոցին:

Խորազգած շնորհակալութիւններ Ամերիկայի մեր թանկագին բարեկամներէն շնորհալի զոյգին՝ Տէր և Տիկին Էտուրտ և Սթօմի Փանոսեաններուն, որոնք այս տարի ևս 1500 Տոլարի նուիրատուութեամբ շարունակեցին պահել «Էտուրտ և Սթօմի Փանոսեան» դասարանը:

Մեր սրտագին շնորհակալութիւնները Հարաւային Ամերիկայի մեր բարեկամներէն Տէր և Տիկին Գէորգ և Վերա Գարակէօղեաններուն, որոնք նախընթաց տարիներու նման այս տարի ևս շարունակեցին բարերարել «Գէորգ և Վերա Գարակէօղեան» դասարանը՝ 4000 Տոլարի նուիրատուութեամբ մը:

Դարձեալ Հարաւային Ամերիկայի մեր կրթաւէր ազգայիններէն Տէր և Տիկին Քարլօս և Հիլտա Փօթիքեաններ 3000 Տոլարի նուիրատուութեամբ բարերարեցին մեր վարժարանը, նախընթաց տարիներու նման պահելով դասարան մը,

նուիրառած իրենց հանգուցեալ հօր՝ Միհրան ֆոթիքեանի յիշատակին: Տէրը լուսաւորէ իրենց հօր հոգին: Մեր սրտագին շնորհակալութիւնները այս շնորհալի զոյգին:

Սրտագին շնորհակալութեամբ կը յիշատակենք Ամերիկահայ պատուական զոյգը՝ Տէր և Տիկին Ռիչըրտ և Կլօրիա Մանտեսանները, որոնք այս տարի ևս 1000 Տոլարի սրտաբուխ նուիրատուութեամբ շարունակեցին պահել «Մանտեսան դասարան»ը:

Շնորհակալութեամբ կը յիշատակենք Լոնտոնէն Տիար Հայկ Ա. Ունճեանը, որ այս տարի ինքնաբեր մղումով յանձն առաւ բարերարելու դասարան մը մեր վարժարանէն, որ պիտի կոչուի «Հայկ Ա. Ունճեան դասարան», տարեկան 1000 Սթերլինի նուիրատուութեամբ: Տիար Ունճեան պատրաստակամութիւն յայտնած է նաև օժանդակել մեր երաժշտական և գիտական դասընթացներուն:

Երախտագիտութեան սրտագին զգացումներով կը յիշատակենք Հարաւային Ամերիկայէն Տէր և Տիկին Արմէն և Նէլլի Զիննօգեաններ, որոնք անցեալ տարի իրենց Երուսաղէմ այցելութեան առիթով եղան մեր կրթական հաստատութենէն ներս և խանդավառ մեր աշակերտներով և մեր կրթական գործունէութեամբ, կատարեցին 10,000 Տոլարի Անշարժ Հիմնադրամի խոստում մը, որուն տարեկան հասոյթը պիտի յատկացուի դասարանի մը, որ պիտի կոչուի «Արմէն և Նէլլի Զիննօգեան դասարան»: Տարւոյս ընթացքին արդէն իսկ ստացուած է սոյն հիմնադրամ - զուեմարը խորին շնորհակալութեամբ: Այս առթիւ ցաւով կ'անդրադառնանք որ Պր. Զիննօգեան վերջերս դժբախտութիւնը ունեցած է կորսնցնելու իր եղբայրը՝ ազգային բարերար Վահէ Զիննօգեանը: Մեր ցաւակցութիւնները և աղօթքը Վահէի հոգւոյն երկնային հանգիստին համար:

Զերմ շնորհակալութիւններով կը յիշատակենք Ամերիկայի Համասերաստանայ Վերաշինաց Միութեան պատ. Կեդրոնական Վարչութիւնը, որ տարեկան 1000 Տոլարի նուիրատուութեամբ կ'օժանդակէ մեր կրթական միասնին, բարերարելով

դասարան մը յանուն Սերաստիոյ Ս. Նշան Վանքին: Կը յուսանք շուտով ստանալ իրենց նուիրատուութիւնը:

Նախանցեալ տարի Ամերիկահայ Տէր և Տիկին Գրիգոր և Սօնա Ասատուբանաներ, իրենց Երուսաղէմ այցելութեան առիթով եղան մեր վարժարանէն ներս և ուսումնասէր Հայու խանդով ականատես եղան վարժարանիս կրթական գործունէութեան ու այդ օրէն ի վեր անոնք դասարան մը կը պահեն «Գրիգոր և Սօնա Ասատուբան դասարան» անունով: Զերմսգին շնորհակալութիւններ կրթասէր ամուսին:

Գալիֆօրնիայի Տէր և Տիկին Ճան Կապրիէլ տարեկան 1000 Տոլարի նուիրատուութեամբ դասարան մը կը բարերարեն մեր վարժարանէն ներս, որ կը կոչուի իրենց գերդաստանի անունով: Կը յուսանք շուտով ստացած ըլլալ իրենց նուիրատուութիւնը:

Հարաւային Ամերիկայէն Տիար Մանուկ Տիարպէթիրեան տարեկան 1000 Տոլարի յատկացումով մը կը պահէ դասարան մը, Տիարպէթիրեան Սարգիս և Յովհաննէս հանգուցեալ եղբայրներու ի յիշատակ: Շնորհակալութիւն ազնիւ նուիրատուին և հանգիստ հոգւոյ Տիարպէթիրեան ընտանիքի նշնեցեալներուն:

Մեր նախկին սաներէն Տէր և Տիկին Գրիգոր և Յասմիկ Մատուբաններ տարեկան 1000 Տոլարի նուիրատուութեամբ դասարան մը կը բարերարեն իրենց գերդաստանի անունով: Կը յուսանք շուտով ստանալ իրենց նուիրատուութիւնը: Շնորհակալութիւն մեր երախտագէտ սաներուն:

Նահատակ զրազէտ Գրիգոր Զօհրապի դուստրը՝ Տիկին Տօյօրէս Լէյպման, Հ. Բ. Ը. Միութեան միջոցաւ ամէն տարի կանոնաւորաբար նուիրատուութիւն մը կը կատարէ մեր դպրոցին: Մեր վերմ շնորհակալութիւնները:

Տարւոյս ընթացքին շատ խոր ցաւով վերահասու եղանք մեր նախկին արժանաւոր սաներէն Յակոբ Նաղըրեանի մահուան ախուր լուրին: Հայ Երուսաղէմի ընտիր զաւակներէն էր Պր. Նաղըրեան և իր անժամանակ մահը իսկական կորուստ մը: Հանգուցեալը իր կենդանութեան

Հիմնադրամ մը հաստատած էր իր հանգուցեալ մօր անունով, որուն տոկոսը ամէն տարի 90 - 100 Տօլար կը յատկացուի մեր վարժարանին: Իր համեստափայլ կինը՝ Տիկին Արտեմիս նամակով մը կ'իմացնէր մեզ շտաբ մը առաջ թէ իր մահուան առիթով փոխան ծաղկեպսակի կտաւարուած նուիրատուութիւններուն կէսը (մօտ 4000 Տօլար) պիտի յատկացուի մեր վարժարանին: Մեր ցաւակցութիւններուն հետ մեր սրտագին շնորհակալութիւնները: Աստուած լուսաւորէ մեր շատ սիրեցեալ սանին՝ Յակոբի հոգին և մխիթարէ իր ընտանեկան պարտքաները:

Դարձեալ ցաւով կ'արձանագրենք մահը մեր գլորոցի բարերարներէն Օր. Արշա Սարգիսեանի, որ սրտովին կապուած էր մեր վարժարանին տարիներէ ի վեր, այն օրէն երբ առաջին անգամ կ'այցելէր Եւրուսղէմ: Իր ընկերուհիները իր մահուան ախար առիթով «փոխան ծաղկեպսակի» նուիրատուութիւններէ գոյացած գումարը, 525 Տօլար, փոխանցեցին Ս. Թարգմանչաց վարժարանին, ինչպէս նաև իր յիշատակին յանձն առին հոգալ քանի մը սաներու ուսումնական տարեթուականները: Ազօթեցինք ու տակաւին պիտի շարունակենք ազօթել իր հոգւոյն երկնաւոր հանգիստին համար:

Խոր ցաւով կը յիշատակենք նաև մահը մեր նախկին աշակերտներէն Անի Պէրպէրեանի, որ տեղի ունեցած է Լոս Անճէլըսի մէջ, դժբախտաբար իր շատ երիտասարդ տարիքին: Կապուած էր մեր վարժարանին շատ խոր սիրով, որուն կրթական գործին բարեսիրտ նուիրատուներէն էր: Մեր ցաւակցութիւնները իր մօր և իր քոյրերուն՝ Նոյեմին և Մէրիին: Կ'ազօթենք սրտագինս թէ՛ նորոգ հանգուցեալ Անիին և թէ իր հօր՝ Յովհաննէսի (մահացած անցեալ տարի) հոգիներուն հանգստեան համար:

Այստեղ խորին շնորհակալութեամբ կը կատարենք յիշատակութիւնը նաև այն նուիրատուներուն, որոնք 500 Տօլարի և անկէ վեր նուիրատուութիւններ կատարած են: —

Ամերիկայէն, Ս. Թարգմանչաց Երկ. վարժարանի նախկին սաներ՝ 1000 Տօլար:

Ամերիկայէն, Տքթ. և Տիկին Էսթօն և Մարկարիթ Կօրէք՝ 900 Տօլար:

Ամերիկայէն, Օր. Քարէն Տէտերեան՝ 800 Տօլար:

Ամերիկայէն, Տիար Եարութիւն Ա. ստուերեան (Mr. Harry Astor)՝ 650 Տօլար:

Ամերիկայէն, Տէր և Տիկին Տիգրան Մարիան և Աղապապեան Ընտ.՝ 550 Տօլար:

Ամերիկայէն, հանգուցեալ Օր. Արշա Սարգիսեանի ընկերուհիներ, «փոխան ծաղկեպսակի»՝ 525 Տօլար:

Ամերիկայէն, Տիար Էլէէրէթ Պէրպէրեան՝ 500 Տօլար:

Պուէնս Լայթսէն, Դերձակեան Ընտանիք՝ 500 Տօլար:

Շնորհակալութեամբ կը յիշատակենք նաև անունները այն ազնիւ անձնաւորութիւններուն, որոնք կրթաւէր ու ազգանուէր ապրումներէ թելադրուած, իւրաքանչիւրը իր քաղաքին և ընկերային շրջանակին մէջ, գլորոցաւէր անհատներէ ի նպաստ վարժարանիս նուիրատուութիւններ ապահոված են: Այսպէս, Ամերիկայէն՝ Համեստափայլ Տքթ. Բերկրուհի Սվաճեան, Արթ. Տ. Վարդան Քնյ. Գասպարեան, Արթ. Տ. Արշէն Քնյ. Այվազեան, Գարագասէն՝ Տիար Պատրիկ Այնազեան, Սան Փաւլոյէն՝ Ասպետ Գառնիկ Պազարեան, Տիար Զուէն Տ. Եարութիւնեան, Արթ. Տ. Եզնիկ Քնյ. Կիզէլեան:

Շնորհակալութեան սրտագին պարտք ունինք «Արտասահմանի Հայերի հետ Մշակութային կապ»ի կազմակերպութեան և անոր արժանաւոր Նախագահին՝ Տիար Կարլէն Տէլլաքեանին, որոնք մասնաւոր հոգածութեամբ վարժարանս կը ստանայ դասագիրքեր Հայերէն լեզուի, գրադարանային գիրքեր և հայրենական թերթեր, ինչ որ մեզի համար անփոխարինելի քաջալերութիւն մըն է ու մեծ նպաստ մեր կրթական ճիգերուն:

Շնորհակալութիւն նաև Ամերիկայի «Պայքար» և «Ասպարէզ» թերթերու իրմարտութեանց, որոնք սիրալոյսով կը տրամադրեն մեր վարժարանին իրենց թերթերը:

Մեր սիրոյ և յարգանքի և ամենէն սրտագին շնորհակալութեան պարտքը ունինք Զեղդ Սրբազնութեան, Ամեն. Ս.

ՏԱՐԵԿԱՆ ԶԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆՔ Ս. ԹԱՐԻՄԱՆԶԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

31 Մայիս, Կիրակի կէսօրէ ետք ժամը 4ին, Ժողովուրդային Վարժարանի հանդիսարանին մէջ կայացաւ Ս. Թարգմանչաց Մանկապարտէզի Ամսվերջի Հանգէսը, նախագահութեամբ Վարժարանի բազմամեայ և բարեջան Տեսուչ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. Գործիկեանի, Ներկայ էին Հոգշ. Հայրեր և բազմաթիւ ժողովուրդ:

Խնամքով պատրաստուած յայտագիրը կը բաղկանար երգերէ, հայկական պարերէ, արտասանութիւններէ և արամախօսութիւններէ, բոլորն ալ յաջողապէս կատարուած Մանկապարտէզի և Նախակրթարանի Ա. դասարանի փոքրիկներուն կողմէ:

Հանգէսի աւարտին, Տեսուչ Սրբազանը բաժնեց վկայականները Մաղիկ դասարանէն ընթացաւարտ 13 երկսեռ փոքրիկներուն և «Պահպանիչ» ու Տէրունական Աղօթքի երգեցողութեամբ փակեց հանգէսը:

Յաջորդ Կիրակի, 7 Յունիս, երկուշեան ժամը 6 30ին, Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Երկրորդական բաժնի Ամսվերջի Հանգէսը, ղարձեալ նախագահութեամբ Վարժարանի Գերաշնորհ Տեսչին, Ծնողքներ և հրաւիրեալներ լեցուցած էին սրահը զրեթէ ամբողջութեամբ:

Այս տարուան Հանգէսը նուիրուած էր մեր Պատմահօր՝ Մովսէս Խորենացիի, անոր մահուան 1500ամեակին առիթով: Ծրջանաւարտ սաներ խօսեցան անոր կեանքին ու գործին մասին, կարեւոր յաջողութեամբ: Աշակերտներ երգեցին հայրենական երգեր: Եղան նաև արտասանութիւններ, տաւնձին ու խմբական:

Հանգէսի երկրորդ բաժնին մէջ կատարուեցաւ բաշխուած վկայականներու և մրցանակներու: Տեսուչ Սրբազանը կարգաց մասեր իր Տեղեկագրէն: Երգուեցաւ, ըստ սովորութեան, Հրաժեշտի երգը, դաշն ու քաղցրահունչ: Ծրջանաւարտներէն մին կարգաց խնամեալ ուղերձ մը, պահէն թելադրուած յուզականութեամբ յագեցուն: Գերշ. Տեսուչը իր փակման խօսքին մէջ յորդոր սեղոյից իրենց զաւակները օտար վարժարան զրկող ծնողքներուն, որ վերաբնակ իրենց կեցուածքը, քանի որ Թարգմանչացը օտարին տուածը ապով միասին, կու տայ նաև հայադիտական դասեր, ա՛յնքան կենսական հայապահպանման մեր գոյապայքարին մէջ: Հանգիտութիւն մը նշմարելով Պենտեկոստէի օրը (այդ օր տօնն էր Հոգեգալստեան) առաքեալներուն ստացած Ս. Հոգիի շնորհքին և ընթացաւարտներուն մեր վարժարանէն ստացած հոյեցի առողջ ոգեկանութեան միջև. յորդորեց այս վերջինները որ առաքեալներուն նախանձախնդրութեամբ լեցուած՝ ըլլան տարածիչներ այդ ոգեկանութեան, ուր որ ալ նեւէ գիրենք անգութ ճակատողիւր Հոյուն:

Պատրիարք Հայր, որ իրեն Գահակալը Երուսաղէմի Աթոռին և պետր Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան, գերագոյն տեսուչը, անօրինողն ու հագառարն էք Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանին, լոյսի և յոյսի այս Տան, ուր կը դարբնուին մատուցալ հոգիները մեր գաղութի նորահաս սերունդին, որ պիտի ըլլայ մեր ժողովուրդին վաղը, ապագան: Ծնորհակալութիւն նաև անոր համար, որ այս նուիրական գործին ղեկավարութիւնը վստահած էք մեզի:

Մեր Տեղեկագրին հետ Ձեզ կը ներկայացնենք այստեղ տարւոյս մեր 6 շրջանաւարտները, որպէսզի անոնց վկայականներուն հետ շնորհէք նաև Ձեր Հայրական օրհնութիւնները, որպէսզի անոնք ըլլան ծառաներ բարի և հաւատարիմ մեր ժողովուրդի ծառայութեան սուրբ սեղանին:

Եղբայրական քերական սիրով
խոնարհ աղօթակից
ԿԻՐԵՂ ԵՊՍ. ԳՈՐԺԻԿԵԱՆ
Տեսուչ Ս. Թ. Երկ. Վարժարանի

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԻԵՄԱԿԱՆՔ

● Եր. 2 Մայիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիւր. Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Արղ. Ալճանեան:

— Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպիսկ. գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ» մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր մեր վերնամատարան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատունակ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց աշխույժեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

● Կիր. 3 Մայիս. — Աւխարհամատեց (Կանաչ Կիւրակ): Գերբային եւ առաւօտեան ժամերգութիւններ պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարան մէջ: Ապա, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպիսկ. մատուց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ եւ նախագահեց «Անդաստան» արարողութեան:

● Եր. 9 Մայիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիւր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

● Կիր. 10 Մայիս. — Կարմիր Կիւրակէ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան:

● Եր. 16 Մայիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիւր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

● Կիր. 17 Մայիս. — Տօն Երեման Ս. Խաչիկ (3:1): Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարին մէջ կարդացուեցաւ, Լուսարարապետ Ս. Հօր կողմէ, Ս. Կիրեղ Երուսաղէմացի Հայրապետի Կոստանդ Կայսեր զլած Թուղթը: Աւագ Սեդանին վրայ պատարագեց Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան: Խորանին վրայ կ'երեւէր վառ կանթեղներով զարդարուն խաչափայտ մը:

● Եր. 23 Մայիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիւր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Արղ. Ալճանեան:

● Կիր. 24 Մայիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնատան մատարան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան:

● Դշ. 27 Մայիս. — Կէսօրէ ետք, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպիսկ. ի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով բարձրացան Զիթենեաց լեռ, ուր Համբարձում Սրբաւայրին վրայ կատուցուած մեր վրանամատարան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատունակ:

— Իրիկեաղէմին, նոյն վայրին մէջ պաշտուեցան Հսկումի կարգ, գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւններ: Հանդիսապետն էր Հոգշ. Տ. Սեւան Վրդ. Դարիպեան:

● Եշ. 28 Մայիս. — ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՆ ՏԵԱՌՆ: Առաւօտուն, զարմեալ Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպիսկ. գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով մեկնեցան Զիթենեաց լեռ, ուր յետ «Հրաշափառ» հանդիսաւոր մուտքի, մեր վրանամատարան մէջ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուց, Մայր Աթոռոյ Սիւնն Ս. Էջմիածին յոխաղրութեան տարեգարծի առթիւ կատարուած «Հայրապետական Մայրանք»-ին եւ Սրբաւայրին առջև կատարուած «Անդաստան» նախագահեց Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը:

● Եր. 30 Մայիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Համբարձում վերնամատարան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սեւան Վրդ. Դարիպեան:

— Նախատունակին ի Ս. Հրեշտակապետ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպիսկ.:

● Կիր. 31 Մայիս. — Երեւոյ Եղեղեղ: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

● Եր. 6 Յունիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Առաքելոց վերնամատարան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

— Հոգեգարտեան հանդիսաւոր նախատունակը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպիսկ. Գարիկեան:

— Գերշ. Սրբազանը նախագահեց նաեւ իրիկեաղէմին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Եկեղեցի» եւ Հսկման կարգերուն:

● Կիր. 7 Յունիս. — ՀՈՒՆԳԱՆՈՒՍ (Բարեկեցական եղիական պահոց): Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեդանին վրայ մատուց եւ Ս. Յովհան Ռսկերբեան Հայրապետի Պննտեկոստէի Ներքոյը ընթերցաւ Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպիսկ. Գարիկեան:

— Կէսօրէ ետք, Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեանի գլխաւորութեամբ, Հոգշ. Հայրեր եւ զպիրներ մեկնեցան Սիւն լեռ, ուր նախ ժամերգութիւն կատարեցին Վերջին Ընթերցում վերնատան մէջ: Եւ ապա Սուրբ Փրկչի վանուց դասին մէջ Հոգեհանդիսաւոր կատարեցին հանդուցեալ Պատրիարքաց հօդիներուն համար:

● Եր. 13 Յունիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիւր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիաստ Վրդ. Երեւելեան:

● Կիր. 14 Յունիս. — Յիւստիկ եղիայի մարգարէին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Արղ. Ալճանեան:

— Նախատեսակին ի Ս. Հրեշտակապետ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս.:

● Բշ. 15 Յունիս. — Ս. Կուսանացն Հոփիսիմեանց: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտօնեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ, իսկ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ եկեղեցւոյ աւանդատան՝ Ս. Հռիփսիմէի մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զգջանեան:

● Ուր. 19 Յունիս. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս.: Գաղանձեան:

● Եր. 20 Յունիս. — Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին (Էլի ի վիրապէն): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարին աւանդատան Ս. Լուսաւորչի տեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

— Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս.: Ապս. Տէր ողորմեան երգուեցաւ՝ ձնբազրի:

● Կիր. 21 Յունիս. — Տօն Կարօղիկէ եկեղեցւոյ Ս. Էջմիածին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Համարձում Վրդ. Քէշիշեան: Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. նախախագահեց շաբաթապետական Մաղթանքի արարողութեան:

● Եր. 27 Յունիս. — Ս. Մեծին Ներսիսի եւ Խաղայ եպս ին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր, Հոգշ. Տ. Թուրէն Վրդ. Յովակիմեան:

● Կիր. 28 Յունիս. — Բարեկենդան Ս. Լուսաւորչի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան:

● Ուր. 3 Յուլիս. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս.:

● Եր. 4 Յուլիս. — Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին (Գիւս Եփեսոս): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատրան մէջ, ուր սոս աւանդութեան թեղանած է մատուցար Ս. Լուսաւորչի: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Արդ. Ալմանեան:

● Կիր. 5 Յուլիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ քաղաքի արեւմտեան բաժնին մէջ գտնուող Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի եկեղեցին: Պատարագից և քարոզից տեղւոյն Տեառնչի՝ Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զգջանեան:

● Դշ. 8 Յուլիս. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս.:

● Եշ. 9 Յուլիս. — Ս. Թադմանչաց վարդապետաց մեծոց Սանակայ եւ Մեսոպայ (Տօն ազգային): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

● Եր. 11 Յուլիս. — Ս. Տրդատայ քաղ. եւ Աւստին քիկնոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Թուրէն Վրդ. Յովակիմեան:

— Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս.:

— Նախատեսակին ետք, Գերշ. Սրբազանը Ուրար կրեւա արտօնութիւն տուաւ ժողով. վարժարանի բարձրագոյն կարգի ուսանողներէն Գրիգոր Թերզիպաշեանի և Յովիկ Էրզր. բուսմանի:

● Կիր. 12 Յուլիս. — Գիւս Տիոյ Ս. Աստածածին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Գեթսեմանի Ս. Աստածածնայ Տաճարին մէջ, Տի. րամօր Ս. Գերեղմանին վրայ. Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան: Երթ ու դարձի թափորները գլխաւորեց Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զգջանեան:

● Եր. 18 Յուլիս. — Երկոստան առաքիլոց Բրիտոնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Պողոսի վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Արդ. Ալմանեան:

● Կիր. 19 Յուլիս. — Բարեկենդան վարդավառի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ.:

● Ուր. 24 Յուլիս. — Նախատեսակը պաշտօնեցաւ Մայր Տաճարին կից Ս. Էջմիածին մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս.:

● Եր. 25 Յուլիս. — Յիւստակ Տապանակին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Էջմիածին: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ.:

— Այլակերպութեան հանդիսաւոր նախատեսակը պաշտօնեցաւ Մայր Տաճարին մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս.: Ապս. կատարուեցաւ Ս. Յակոբոս Տեառնեղբոր Գահակալութեան տարեդարձի հանդիսութիւն:

— Գերշ. Սրբազանը նախագահեց Դան իրիկնադէմին Մայր Տաճարին մէջ պաշտօնածեկեղեցիի եւ Հսկման կարգերուն:

● Կիր. 26 Յուլիս. — ՎԱՐԻԱՎ ԱՌ (Այլակերպութիւն Տեառն): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. Գաղանձեան:

● Բշ. 27 Յուլիս. — Յիւստակ մեռելոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Համարձում Վրդ. Քէշիշեան: Հոգեհանգստեան կարգը կատարուեցաւ Մայր Տաճարի դաւիթը՝ Երանշեոր՝ Տ. Կիւրեղ Պատրիարքի շիրմին մօտ: Նախագահեց Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զգջանեան:

● Ուր. 31 Յուլիս. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս.:

ՊԼԵՏՈՆԱԿԱՆՔ

● Բշ. 4 Մայիս. — Իսրայելի Անկախութեան 39րդ տարեգարձին առիթով, Բաղաքապետ Վահեմ. Թէտի Բօլլէքի կողմէ, Դաւթի բերդին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Պատր. Փոխաւորդ Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպիսկոպոս, Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. և Տիար Գ. Հինգլեան:

● Բշ. 11 Մայիս. — Լիւքսեմպուրգի Դուքսին Իսրայել այցելութեան առիթ, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպոս. ներկայ եղաւ Քնէսէթի զինաւորական զինակցին մէջ կատարուած զինաւորական և երեկոյեան, Քնէսէթի մէջ, ի պատիւ Վահեմ. Կիրեղի տրուած ընթերցան:

● Բշ. 18 Մայիս. — World Council of Churches-ի Ս. Երկիր այցելող Գարտուղարը այցելութիւն մը տուաւ Պատրիարքարան:

● Եշ. 28 Մայիս. — Հոնուարաի Ս. Երկիր այցելող Վահեմ. Նախագահ Պր. Աստան այցելեց Ս. Յարութեան Տաճար: Մեր կողմէ ներկայ էին Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան և Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

● Ուր. 29 Մայիս. — Հրաւերովը Յունաց Ամեն. Տ. Տիոտորոս Պատրիարքին, երեկոյեան Իսթանպուլէն Ս. Բաղաք Ժամանեց Սրթոտքս Եկեղեցւոյ Տիեզերական Պատրիարք Ամեն. Տ. Դեմետրիոս Ա. ր. Դիմաւորութիւնը կատարուեցաւ Եաֆաջի զրան մօտ: Մեր կողմէ ներկայ էին Լուսարարական Գերշ. Տ. Գարեգին Սրբեպոս, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպոս., Աստղ Թարգման Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. և Հոգշ. Տ. Տ. Վանիկ և Հայրիկ վարդապետներ, որոնք ընկերացան Թափօրին մինչև Ս. Յարութեան Տաճար, ուր կատարուած արարողութիւնէն ետք ներկայ եղան Յունաց Պատրիարքարանի մէջ կատարուած ընդունելութեան:

● Բշ. 1 Յունիս. — Կէսորին, Յունաց Տիեզերական Պատրիարքը իր շքախումբով այցելեաւ Ս. Յակոբի Ն. Ամեն. Վանքի զրան զինաւորական, ի քաջակայութեան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Գերշ. Լուսարարական Սրբազան Հօր և բովանդակ Միաբանութեան կողմէ, և շքախումբով առաջնորդուեցաւ Մայր Տաճար, ուր Ս. Գլխաղբի մատարան մէջ իր ուխտը ընկէ ետք Թափօրով բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր եղան բարի զուտեան սիրտով արտայայտութիւններ:

● Բշ. 8 Յունիս. — Երեկոյեան, Հոգեզուրտեան տօնին առիթով, Russian Compound-ի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Լուսարարական Գերշ. Տ. Գարեգին և Պատր. Փոխ. Գերշ. Տ. Կիրեղ Սրբազաններ, Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. և Տիար Գերշ. Հինգլեան:

● Գշ. 9 Յունիս. — Հոգեզուրտեան տօնին առիթով Ս. Երկիր այցելող Ռուս բարձրատիւն հոգեւորականներու պատուիրակութիւնը, զինաւորութեամբ Սէփասթօպօլի (Խրիմ)

Մետրապօլիտին, այցելեց Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճար և Պատրիարքարան, ուր ընդունելու եղաւ Լուսարարական Գերշ. Ս. Հօր կողմէ:

● Եշ. 11 Յունիս. — Իտալիոյ ազգային տօնին առիթով (2 Յունիս), Իտալական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպոս., Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. և Տիար Գերշ. Հինգլեան:

● Եր. 13 Յունիս. — Ս. Անտոն Փատուացոյ տօնին առիթով, ընդառաջելով Ֆրանչիսկեան Միաբանութեան Գերշ. Կիւսթատի Հրաւերին, Հոգշ. Տ. Վաղարշ Վրդ. ներկայ եղաւ Ֆրանչիսկեանց Մայր Տաճարին մէջ Կիւսթատի կողմէ մատուցուած հանդիսար Ս. Պատուրագին և Parish Hall-ի մէջ տրուած ընդունելութեան:

● Գշ. 16 Յունիս. — Անկիւքան Եպոս. Եղնական Երէցին քաղաքէն մեկնումին առիթ, Սէշնի ձորէ եկեղեցւոյ սրահին մէջ տրուած ողջերթի ընդունելութեան ներկայ եղան Հոգշ. Տ. Անուշաւան և Տ. Բարեղ վարդապետներ:

● Գշ. 23 Յունիս. — Անգլիոյ Ն. Վ. Էլիզապէթ Բ. Թագուհւոյ ծննդեան 61րդ տարեգարձին առիթով, Բրիտանական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Լուսարարական Գերշ. Տ. Գարեգին և Պատր. Փոխ. Գերշ. Տ. Կիրեղ Սրբազաններ և Տիար Գ. Հինգլեան:

● Դշ. 24 Յունիս. — Եւրօպացւոյ Ս. Յովն. Մկրտչի ծննդեան տօնին առիթով, St. John's Ophthalmic Hospital-ի քահին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Լուսարարական Գերշ. Տ. Գարեգին և Պատր. Փոխ. Գերշ. Տ. Կիրեղ Սրբազաններ և Տիար Գ. Հինգլեան:

— Անկէ անմիջապէս առաջ, Գերշ. Սրբազաններ ներկայ գտնուած էին մօտակայ Սպանական Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ Սպանական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ տրուած հրամեշտի ընդունելութեան:

● Բշ. 29 Յունիս. — Պետրոս և Պողոս զրխաւոր առաքելոյ տօնին առիթով, ընդառաջելով Լատինաց Պատրիարքարանի Հրաւերին, Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. ներկայ եղաւ Ֆրանչիսկեանց Մայր Տաճարին մէջ Ամեն. Տ. Պէլլիթի Պատրիարքին կողմէ մատուցուած հանդիսար Ս. Պատարագին, 1 արեղայի և 4 սարկաւազներու ձեռնադրութեան և Parish Hall-ի մէջ տրուած ընդունելութեան:

● Կիր. 5 Յունիս. — Նախորդ օր զուգադիպած Ամիրիկայի Միացեալ Նահանգաց Անկախութեան 211րդ տարեգարձին առիթով, Ամիրիկեան Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Լուսարարական Գերշ. Տ. Գարեգին և Պատր. Փոխ. Գերշ. Տ. Կիրեղ Սրբազաններ և Տիար Գ. Հինգլեան:

ՅՈՎՍԷՓ Ծ. ՎՐԴ. ՄԱՄՈՒՐ

(1907 — 1987)

30 Յուլիս, Հինգշաբթի լուսարացին, Ֆրանսական հիւանդանոցին մէջ ի Տէր հանգեաւ Ս. Ուխտիս երէց Միաբաններէն Հոգշ. Տ. Յովսէփ Ծ. Վրդ. Մամուր, ծն տարեկանին: Հայրսուրբը քանի մը տարիներէ ի վեր կը մնար Եգիպտոս, իրեններուն մօտ, խանգարուած առողջութեամբ:

Հայր Յովսէփ, աւագանէն ալ նոյն անունը առած, ծնած է Աղեքսանդրիա՝ 1907 թուականին: Կը սերէր ծանօթ գերդաստանէ մը, մէկէ աւելի մտքի մարդերով ծանօթ: Ծննդավայրի Պօղոսեան ազգ. վարժարանը աւարտելէ ետք Լոնտոնի մէջ հետեւած է քարծրագոյն ուսման: Լաւ հաշուազէտ էր եւ գիտէր քանի մը Եւրոպական լեզուներ:

1950ին, զգալով իր մէջ կրօնաւորելու փափարը, կու գայ Երուսաղէմ եւ առնն մը կը ծառայէ Սրբատեղեաց եւ Ս. Աթոռոյս Դիւանատան մէջ: 1954ին Մարկուազ է արդէն, իսկ 1956ին՝ Սրեպայ՝ ծնունդաւորելով Պատր. Տեղապահ Տ. Եղիշէ Սրբազանէն (այժմու Պատրիարքը): Վարած է այնուհետեւ Ելեւմտից Տեսչի եւ Հակակշռողի պաշտօնները: Յետոյ նշանակուած է ժամօրհնող Մայր Տաճարի: Աւելի ուշ մեկնած է Սուտան եւ ապա Գահիրէ՝ ուր ստացած է Մայրագունութեան աստիճան:

Հայր Յովսէփ, շնորհիւ իր հմտութեան, ունեցած է ծանօթներու լայն շրջանակ եւ այլալեզու հրատարակութիւններու հոխ հաւաքածոյ: Կազմած էր նաեւ «Կաճառ» մը, կատարելու համար այլատեսակ ուսումնասիրութիւններ:

Հանգուցեալին մարմինը նոյն երեկոյ թափօրով փոխադրուեցաւ Մայր Տաճար: Վերջին օծումն ու թաղումը կատարուեցան յաջորդ օր, 31 Յուլիս, Ուրբաթ առաւօտ: Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատուց ընդ Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան: Վերջին օծումը կատարեց եւ յուղարկաւորութեան թափօրին նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս.: Բովանդակ Միաբանութիւնը բերաւ իր մասնակցութիւնը: Ս. Փրկչէն դարձին՝ հոգեւորճ տրուեցաւ Թարգմանատան մէջ:

Աստուած իր լոյսերուն արժանի թող րնէ հոգին իր պաշտօնեային:

● Գշ. 7 Յուլիս. — Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. մեկնեցաւ Լիբանան, զոյգոցական նոր տարեւերջանին համար աշակերտները արձանագրելու եւ վերադարձաւ Ուր. 31 Յուլիսին:

● Գշ. 14 Յուլիս. — Ֆրանսական Յեղափոխութեան 198րդ տարեդարձին առթիւ, Ֆրանսական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս., Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. եւ Տիար Գէորգ Հինդլեան:

● Գշ. 15 Յուլիս. — Նոյն առթիւ, St. Anne եկեղեցւոյ դաւթին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. եւ Տիար Գէորգ Հինդլեան:

● Եշ. 23 Յուլիս. — Հին Քաղաքի նոր Ոստիկանապետի նշանակման առթիւ, Վանուց մօտակայ Զօրանոցը դաջին Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. եւ Տիար Գ. Հինդլեան:

● Բշ. 27 Յուլիս. — Իտալիայէն Ս. Աթոռ ժամանեց Ս. Ուխտիս երիտասարդ Միաբաններէն Հոգշ. Տ. Թաժակ Վրդ. Պարսամեան որ առնեն մը ի վեր Կ'ուսանի Լատի մէջ: Մեկնեցաւ Օգոստոսի սկիզբները:

● Գշ. 28 Յուլիս. — Մոսկուայէն ժամանած Ռուս բարձրաստիճան հոգեւորականներու (Տ. Ֆիլարէթ Արքեպս. ի ղլխաւորութեամբ) ներկայութեամբ, Russian Compoundի փոքր եկեղեցին մէջ, Ռուս Կրօնական Պատուիրակութեան Երուսաղէմի մէջ հաստատման 140ամեակի առթիւ կատարուած հանգրսութեան եւ անոր յաջորդող ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս., Հոգշ. Տ. Տ. Անուշաւան եւ Թաժակ վարդապետներ եւ Տիար Գ. Հինդլեան: Հայր Թաժակ Անդրիէն լեզուով շնորհաւորական զիւր մը կարդաց:

● Գշ. 29 Յուլիս. — Առաւօտուն, Ռուսաց Այն Բէրիմի եկեղեցւոյն մէջ, նոր խորանի մը օծման եւ Ս. Պատարագի եւ ապա, քովի սրահին մէջ տրուած ճաշկերոյթին ներկայ եղան Հոգշ. Տ. Տ. Անուշաւան եւ Թաժակ վրդ.ներ:

— Երեկոյեան, դարձեալ Russian Compoundի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս., Հոգշ. Տ. Տ. Անուշաւան եւ Թաժակ վարդապետներ եւ Տիար Գ. Հինդլեան:

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ
ՍՏԱՅԱԾ Է ՀԵՏԵԵԻՆԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

- Այգաբացին ... — Հ. Արիստակէս Վրդ. Պօնափան, Մխիթար Մատենաշար 16: Վիեննա, Մխիթարեան Տպարան, 1986, էջ 82:
- Բաունցբի Նման ... — Վարդան Զօրենց, Մխիթար Մատենաշար 15: Վիեննա: Պաճանջելու Պէս երգրանք Իրրեւ ... — Վարդան Զօրենց, Մխիթար Մատենաշար 13: Վիեննա, Մխիթարեան Տպարան, 1986, էջ 54:
- Աստուծոյ Թաղումին Եւ Ներկայ Եղայ ... — Յակոբ-Սահակ, Մխիթար Մատենաշար 14: Վիեննա, Մխիթարեան Տպարան, 1986, էջ 100:
- Էջմիածին — Ասողիկ Ս. Ղազար, Մխիթարեան Տպարան, 1986, էջ 76:
- Շնորհք Բրքեպս. Գալուստեան, Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ, Կեանքը և Գործը: Ռապէր Հատաճեան (Ուսումնասիրեց և զրի առաւ): Խթանպուլ, 1987, էջ 190:
- Դպրոցը իր Հոգիով — Վահրամ Պաւստեան, Խթանպուլ, 1983, էջ 254:
- Եկեղեցին Հայկական — Սիւլվա Լ. Տէր Ստեփանեան, Պատարագամատոյց Արային և Մարալին: Գծադրիչ՝ Արէս Սրէնճեան: Գեղարուեստական Զեւարում՝ Սեդա Եւսեբ — Զաքուկ Նիւ Եսրք, Ս. Վարդան Տպարան, 1986, էջ 179:
- Ընտիր Երգեր — Սիրվարդ Գարամանուկ: Լոյս տեսած Հ. Բ. Ը. Մ. Ի Ալեք Մանուկեան Մշակութային Հիմնադրամի: Նիւ Եսրք, 1983, էջ 68:
- Քրիստոնէական Յուրքեր (Բ.) — Եղիա Պապիկեան: Փաստախնդ, Գալիֆ., 1986, էջ 191:
- Հայ Հին և Միջնադարեան Գրականութեան Պատմութիւն — Սրբուհի Պ. Հայրապետեան: Լոս Անջելես: Կլէնտէյլ, Կ. Բրինթիլ, 1986, էջ 724:
- Տարագրելի մը Յուշերը (Բ. Հատոր) — Անդրէաս Գարամանեան (Տաւրոս), Պ. Այրէս, Արժանթին, Տպ. Արարատ, 1986, էջ 158:
- Հայկական Սովետական Հանրապետարան — Հատոր 12, Երեւան, 1986, էջ 749:
- Բանք Չափու — Յովնանէս Երզնկացի: Արմենուհի Սրապեան-Երզնկացի, Երեւան, «Սովետական Գրող», 1986: «Հայ Քնարերգութիւն» Մատենաշար, էջ 308:
- Այրբենարան (Երբորդ Բարեփոխուած Հրատարակութիւն, Ա. Մոս) — Աշոտ Տէր-Գրիգորեան, Նկարիչ՝ Մ. Մոսոյեան, Երեւան, «Լոյս» Հրատ., էջ 141 + Բառարան:
- Գիրք Ծննդոց — Անդրանիկ Ս. Զէյթունեան, Քննական Բնագիր: Երեւան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակութիւն, 1985, էջ 452:
- Վարդան Արեւելի (Կեանքն ու Գործունէութիւնը, Գիրք Ա.) — Փայլակ Փ. Անթապեան, Երեւան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատ., 1987, էջ 381:
- Մխիթար Դօշ — Վարդան Այգեկցի — Առակներ: Երեւան, 1986, էջ 80:
- Մխիթար Այրիվանցի (Կեանքն ու Գործունէութիւնը) — Էլէօնօրա Յարութիւնեան: Երեւան, 1985, էջ 239:
- Զրուցարան — Բազրատ Ուլուբաբեան: Ծաղկաքաղ Հայոց Պատմութեան: Երեւան, «Արեւիկ», 1987, էջ 406:
- Երկեր (Հինգ Հատորով) — Ալեքսանդր Շիրվանզադէ: Հատոր Երրորդ. — 1) Արսէն Գրիգորեան, 2) Բառս, 3) Վարդան Արմենեան: Երեւան, 1987, էջ 702:
- Երկերի Լիակատար Ժողովածու (Երեք Հատորով) — Դանիէլ Վարուժան: Հատոր Ա.: Մ. Արեւելեանի Անուան Գրականութեան Ինստիտուտ: Երեւան, 1986, էջ 593:
- Նովելներ — Գրիգոր Զօհրապ: Նկարիչ՝ Վ. Մանդակունի, Երեւան, 1987, էջ 368:
- Մանկատարներ — Գուրգէն Գաբրիէլեան, Երեւան, 1987, էջ 70:
- Ակունքներ (Բանաստեղծութիւններ) — Գուրգէն Գաբրիէլեան, Բաքու, 1981, էջ 126:
- Սփիւռքահայ Բանաստեղծութիւն — Վազգէն Գաբրիէլեան (Կազմող), Երեւան, 1981, էջ 510:

- Ժողովրդական Հէքիաթներ — Մուշեղ Յակոբեան: Նկարիչ՝ Գայիանէ Գիւլամիրեան, Երևան, «Արեւիկ», 1987, էջ 58:
- Ընտիր Երկեր (Զորս Հասարակ) — Վիլիամ Սարոյեան: Հատար Առաջին. — 1) Պատմութեամբներ, 2) Մարդկային Կատակերգութիւն: Երևան, 1986, էջ 486:
- Եօթ Դարունների Երկրում — Դիրք Երրորդ — Բազմախոս Հայաստանը — Երևան, Երկեր — Դուրգէն Բարեան, Երևան, 1982, էջ 373: [1983, էջ 638:
- Երգը Կանչում է — Դարեգին Բէս: Երևան, 1982, էջ 185:
- Վերածնունդ Ժողովրդի Տօնը (Սովետական Հայաստանի և Հայաստանի Կամկուտի 60 ամեակի Տօնակատարութեան Նիւթերը) — Ռ. Գ. Անանիկեան (Կազմող): Երևան, Եռանկիւնին — Աղասի Այվազեան: Երևան, 1983, էջ 455: [1982, էջ 203:
- Պատմութեան Քառուղիներում — Գալուստ Ա. Գալուսեան: Երևան, 1982, էջ 461:
- Ափրիկեան Անտառներուն մէջ — Հայկ Նազգաչեան: Երևան, 1982, էջ 188:
- Խաղաղութիւն Ամենեցուն (Հայրենա-Համամարդկային խոհեր) — Յովհաննէս Շիրազ: Երևան, 1982, էջ 38:
- Ընտիր Երկեր — Լուդվիգ Դուրեան: Երևան, 1987, էջ 398:
- Ասք Սիրոյ — Վահագն Դուրեան: Երևան, 1982, էջ 458:
- Արեւմտահայ Բանաստեղծներ — Աւետիս Եափուջեան (Կազմող): Երևան, 1981, էջ 271:
- Հանդիպում Դարերի Հետ — Ռուբէն Աղաբաբեան: Երևան, 1982, էջ 52:
- Արտասահմանեան Փնայացու (Պիէսների Ժողովածու) — Արամաշոտ Պապայեան: Երև. Երկեր — Պերճ Պապեան: Երևան, 1982, էջ 559: [ւան, 1982, էջ 405:
- Բանաստեղծութիւններ և Պոէմներ — Գեղամ Սարեան: Երևան, 1982, էջ 310:
- Երիտասարդ Դպրադիւն — Ալեքսանդր Ֆադեևի, Ռուսերէնից Թարգմանեց՝ Մկրտիչ Արմէն: Երևան, 1982, էջ 671:
- Սփիւռքահայ Երաժշտական Մշակոյթ — Ճիգիլիո Բրուսեան: Երևան, 1982, էջ 350:
- Դեղագիտութիւն — Եւրի Բորե: Թարգմանաւ է Ռուսերէն Երրորդ Հրատարակութիւնից Մ. Տ. Խոստանեանի կողմից: Երևան, 1982, էջ 507:
- Ես և Ուրիշներ — Զորեն Խրախսեան: Երևան, 1982, էջ 208:
- Հատրնտիր — Վլադիմիր Մայակովսկի: Կազմեց՝ Խաչիկ Հրաչեան: Ռուսերէնից Թարգմանեց՝ Ե. Զորենց: Երևան, 1982, էջ 693:
- Կատակերգութիւններ — Արամաշոտ Քալանթարեան: Երևան, 1982, էջ 222:
- Քսաներող Դարակղբի Ռուսական Բանաստեղծութիւն — Հրաչեայ Թամբազեան (Կազմող և Մասնագրող): Խմբ.՝ Ռուզմիկ Դուրեան: Երևան, 1982, էջ 532:
- Յօդուածներ, Յուշեր, Նամակներ — Նիկողայոս Տիգրանեան: Երևան, 1981, էջ 196:
- Երկեր — Դարեգին Սրուանձաեանց: Հատար 2: Երևան, 1982, էջ 560:
- Անհունի Անդրադարձ — Ստեփան Խոփեան: Երևան, 1987, էջ 423:
- Ողու Ամրոցներ — Կարպիս Սուրէնեան: Երևան, 1982, էջ 503:
- Գրիգոր Մաղկոյ — Լևոն Բ. Զուգասեան: Երևան, 1986, էջ 157 + 110 նկարներ:
- Զրոյցներ Լեզուի Մասին — Լևոն Հախիւրդեան: Երևան, 1982, էջ 189:
- Florilegio dall'Opera «Spiegazione della Santa Messa» di Nerses Lambronatzi*, Archives-covo Armeno di Tarso (1152-1198) — Fr. Basilio Talatinian. Jerusalem, Offprint of G. C. Bottini (a cura), Studia Hierosolymitana III Nell'Ottavo Centenario Franciscano (1182-1982). (SBF Collectio maior, 30), 1982, pp. 193-245.
- S. Pietro Apostolo nella Chiesa Armena* — Fr. Basilio Talatinian. Articolo stampato nel libro «Pietro e Paolo nel XIX Centenario del Martirio». Historia Salutis, Napoli, 1969, pp. 247-258.
- Nation et Religion* — Anahide Ter Minassian. Kamar 1. Venezia, Dec. 1980.
- Ricerca sull'Architettura Armeni Ponti* — Miscellanea Jakobson. Volume IV. Milano, Centro Studi e Documentazione della Cultura Armena, 1986, pp. 202.

- Le Sacrement du Baptême du Rite Apostolique Arménien* — Père Christian Papazian & Père Vatché Iknadiossian. Marseille, 1987.
- Arpage Mekhitarian* (Texte par lui) — Genève, 1978, pp. 164.
- Armenouch ou Pèlerinage d'Amour* (Roman) — Takvor Takvorian. Paris, 1981, pp. 337.
- Komitas* (Vie et Oeuvres) — Hrant Papazian. Istanbul, Uygur Matbaasi, 1987, pp. 24.
- Textes Arméniens Relatifs à S. Ephrem* — Traduit par Bernard Outtier. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Universitatis Catholicae Americae Et Universitatis Catholicae Louvaniensis, Vol. 474, Scriptores Armeniaci, 1985, pp. 81.
- Textes Arméniens Relatifs à S. Ephrem* — Edités par Lévon Ter-Pétrossian. Corpus ... (as above). Vol. 473, Scriptores Armeniaci, Tomus 15. Lovanii, 1985, pp. 122.
- Catalogue des «Incunables» Arméniens (1511/1695) ou Chronique de l'Imprimerie Arménienne* — Raymond H. Kévorkian. Patrick Cramer (Editeur). Préface par Jean-Pierre Mahé. Cahiers d'Orientalismeme - IX. Genève, 1986, pp. 201.
- Arménie 1915* — Heinrich Vierbücher. Un Peuple Civilisé Massacré par les Turcs. Traduit de l'Allemand par Louis Gessarentz. France, 1987, pp. 124.
- Deutschland und Armenien 1914-1918* — Dr. Johannes Lepsius. Mit Eineme Vorwort zur Neuauflage von Tessa Hofmann und Einem Nachwort von M. Reiner Lepsius. Bremen, Donat & Temmen Verlag, 1986, pp. 549.
- History of Armenia* (In Russian) — Hovhannes Draskhanagerd. Yerevan, 1986, pp. 395.
- The 'Invincible' Philosopher* — David Anahaght. Edited by Avedis K. Sennian. Atlanta, Georgia, Scholars Press, 1986, pp. 150.
- The Armenian Church Feasts* — Archbishop Artak Manookian. Translated by Georg Khachatoorian. Glendale, New Hye Publishing, 1987, pp. 109.
- Competent Counsel* — Denise G. Shekerjian. New York, 1985, pp. 187.
- The Armenian Answer to the Armenian Question* — Richard G. Melikian. Volume 1. Phoenix, Arizona, Best Western Press, 1986, pp. 41.
- Refugee Girl* — Dirouhi Kouymjian Highgas. Watertown, Mass., 1985, pp. 178.
- Armenian Studies* — Dickran Kouymjian (Editor). Etudes Arméniennes. In Memoriam Haig Berbérian. Lisbon, Caluste Gulbenkian Foundation, 1986, pp. 883.
- Daughters of Memory* (A Story) — Peter Majarian. Berkeley, Calif., 1986, pp. 157.
- Sometimes I Feel ...* — Astrik Aznavorian. Washington, 1985, pp. 237.
- The Wandering Armenians* — Father Aramais Mirzaian & Dr. Charles A. Price. Cover design by Nubar Apakian. Sydney, Printed by Cooney & Cooney, 1980, pp. 116.
- Across Two Worlds* — Eghishè Charents. Selected Prose. Translated by Jack Antreassian and Marzbed Margossian. New York, Ashod Press, 1985, pp. 176.
- The Confessions of Kitchoonie* — Jack Antreassian. N. York, Ashod Press, 1979, 95.
- The Morning Cometh* (45 Years with Anatolia College) — Carl C. Compton. Edited by John O. Iatrides and William R. Compton. New York, 1986, pp. 116.
- Survival* (Against All Odds) — Everett and Mary Stephens. The First 100 Years of Anatolia College. New Rochelle, New York, 1986, pp. 205 + Photos.
- Ovena* — A Directory of the Armenian Diaspora. Beirut, Lebanon, 1980, pp. 195.
- Armenian and Oriental Cooking* — Mireille H. Doniguan. First Edition, 1987. Beirut, Publishing House G. Doniguan & Sons, pp. 233.
- The Armenian Genocide in Perspective* — Richard G. Hovhannisian (Edited by him). Introduction by Terrence Des Pres. Preface by Israel W. Charny. New Brunswick and Oxford, Transaction Books, Inc., 1986, 214.

ՍՍՀՄԿ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Գրադար Մանեգարանի

(Հարսնակիլի)

Բ Ո Վ Ա Ն Գ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԽՄԱՌԳՐԱԿԱՆ

— Աղբիլ 24	Ե.	122
— Բարեկարգութիւն Հայոց. եկեղեցւոյ	ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺ	126

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

— Աղօթքի բնայրն ու նպատակը	ԳԷՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋՅԱՆ	130

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

— Անվերնագիր	ՀՈՒՐԾԱՄ	132
— Քառեակներ	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	133
— »	Գ. ՃԱՐՏԱՐ	134

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Հայկական ծածկագրութիւն	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ	136
— Խորենացու երկու հասուածի մասին	ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ	137

ՀԱՅ ՆԿԱՐԱՂՆԵՐ

— Հայ նկարողներ ԺԱ. - ԺԵ. Դարերու	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ	145

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

— Պետրոս Գեաղարձի վերագրուած շարականները » » »		146

Քուրմ բժիշկներու դերը Հայոց ջարդին մէջ	ՔՐԳՈՎ. ԱՐԱՄ ՊԷԼԷԱՆ	150

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

— Մասնաւոր պատմագրութիւն		
Ս. Նստն վսնուց Սեբասիոյ	ՏԻԳՐԱՆ Ս. ՔԻՐԻՇԵԱՆ	144

Համուտ եւ բաղլասական ակնարկ մեր եւ
հայր եկեղեցիներու Տօնացոյցներուն վրայ	Գ. Ճ.	160

ԳՐԱԽՅԱԿԱՆ

— «Կենսոնքին Զուգահեռ»	Գ. ՃԱՐՏԱՐ	163

ՇԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

— Ման Գրիգոր Մատեանի		164
— Լուսին Մայրապոյն Արեւելիի Հայութենէն		164

Տարեկան Տեղեկագիր Ս. Թ. Երկր. Վարժարանի	ԿԻՐԵՂ ԵՊՍ. ԳԱՅԻԿԵԱՆ	165

Տարեկան հանդիսութիւն Ս. Թարգմանչաց Երկր. Վարժարանի		176

Ս. ՅԱԿՈԲ ՆԵՐՍԷՍ

— Եկեղեցական - Բնական		177
— Պատշոնական		179

ՏԵՐՈՒՆԻ

— Տ. Յովսէփ Մ. Վրդ. Մամուր		180

Յոսիպ Կիւրպեանի Մասեմապարանի կողմէ ստացուած գրքերու		181